

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
AJALOO JA ARHEOLOOGIA INSTITUUT
UUSIMA AJA OSAKOND

Kari Kalk

Poliitilise maastiku taasteke ja riikluse kujunemine 1988 – 1991 Rahva

Hääle põhjal

Bakalaureusetöö

Juhendaja: dots. Olaf Mertelsmann

Tartu 2016

Sisukord

Sissejuhatus	3
Historiograafia	7
Metodoloogia.....	10
Esmane faas	13
Teine periood	22
Kolmas periood	36
Kokkuvõte	49
Summary.....	53
Kasutatud materjalid.....	55
Lisad	57

Sissejuhatus

Mitte-vaba ühiskonna kirjeldamine põrkub kohele objektiiivse informatsiooni nappuse vastu. Olemuslikult iseloomustab taolist riiki võimude aktiivne tegevus elanike vaadete, teadlikkuse ning laiemalt mõttemallide kujundamiseks. Üheks väljundiks on massikommunikatsiooni vahendite kasutamine, vaadeldaval perioodil peamiselt televisiooni, raadio ja paberajakirjanduse kaudu. Iseloomulik on erapoolik sündmuste kirjeldamine, kus nende käsitlemisel lisatakse selgitav ning suunav kommentaar. Viimaste analüüsimisel on võimalik tuvastada režiimi poolt soositud edasist kurssi ning tuvastada muutusi poliitiliste lahenduste otsimisel. Antud uurimustöö käsitleb üleminekuperioodi, mis võimaldab allikate baasi laienemisel pidada esitatavaid seisukohti ning vaateid muutumas ajas, olukorda ja seisukordi objektiiivsemalt ning reaalsusele vastavamalt kajastatumaks. Eraldi võimaldab järeldusi teha artiklite poolt kajastatu ja selle maht. Sündmuste lakooniliselt kirjeldamine või sootuks avaliku kirjaliku reaktsioonita jätmine võimaldavad teha järeldusi jõudude vahekorras ning arengute osas. Eeldan, et vastavalt perioodile ning allika tüübile võib faktiväited üldplaanis usaldada, kuid subjektiivsete hinnangute osakaal on ajas vähenev, kuid siiski suur.

Uurimisobjektiks olid artiklid, mis keskendusid riikluse staatusele ja erinevate poliitiliste jõudude seisukohtadele ja mõjule. Kasutatud materjal oli eritüübiline, vaatluse alla kuulusid nii arvamused, rahvaküsitlused, reportaažid, rahvasaadikute sõnavõtted, lugejakirjad kui ka erinevate ühiskondlike organisatsioonide deklaratsioonid avalikusele, pea kolme aastakäigu Rahva Hääle läbitöötamisel jäi sõelale kokku 1313 Eestit ja selles toimuvat käsitlevat kirjatükki. Materjali uurimisel on aluseks autori poliitiline kuuluvus, sõnumi mõte ja vorm, avaldamise aeg ning avaldaja ehk ajakirjaniku või toimetaja poolne kommentaar või lisatud hinnang. Käsitletava sisu hulka ei kuulu üldised Nõukogude Liitu puudutavad küsimused, meelelahutus ega kajastatud välisuudised. Antud uurimustöö ei keskendu niivõrd seadusandlikele või haldusaktidele, mis vastu võeti või kehtestati vaid ühiskonna ja poliitikute reaktsioone nendele. Lehes avaldati olulisemate seaduseelnõude, seaduste, määruste täistekstid ja ka parteijuhtide olulisemad pöördumised täismahus. Taolised “käterätid” olid lisakommentaarideta ning võtsid enda alla olulise osa leheruumist, kuid uurimisobjektiks olevaid muutusi ühiskondlikus mõtteviisis sedavõrd ei kajastanud. Pigem pakuvad kirjeldatud osad huvi õigusajaloolastele, kel on võimalus tegeleda normianalüüsiga või sovetoloogidele, kes sõnastusest või artiklite asetusest üritavad uusi suundumusi tuvastada.

Vaadeldava perioodi algul kuulutas Rahva Hääl esilehel oma missioonina, et on Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee, Eesti NSV Ülemnõukogu ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu häälekandja. Üldise ühiskondliku diskussiooni arenemine avaldas tugevat mõju ka perioodikale, vaadeldava ajajärgu jooksul on selgelt tuvastatavad muutused sisus ja

antavates hinnangutes. Esmasest perioodi varjutab veel tsensuuri mõju ning piirangud heterogeensete poliitiliste vaadete avaldamisele, kuid aja möödudes see kaob. Teise ning kolmanda perioodi artiklite vaatlusel on võimalik loobuda skepsisest sundusliku erapoolikuse osas, emotsionaalsed ja poliitilised hinnangud on sõltuvad vaid autorite enese tõekspidamistest, mitte toimetuse poolt nõutavast ühedimensioonilisest vaatenurgast.

Uurimustöö aluseks on valitud periood 16.11.1988 – 20.08.1991. Periodiseeringud on olemuslikult ebatäpsed ning algus- ja lõppdaatumiks on sageli märgilise mitte sisulise tähendusega sündmused, kuid takistamaks liigseid üldistusi ning laialivalguvust, on paratamatult vajalik fokusseerida uurimistegevus konkreetsele perioodile. 16. novembril 1988. aastal Ülemnõukogus vastuvõetud suveräänsusdeklaratsioon on riigiõiguslikku tähtsust kandev dokument, mis formaalselt sõnastas eesmärgi ja vahekorra Nõukogude Liiduga. Tegemist ei olnud juhusliku või tühjalt kohalt tulnud algatusega, tegemist oli iseseisvuse taastamise ühe etapi kulminatsiooniga. Võib vaid oletada, kas ilma öölaulupidude, MRP-AEG-i või fosforiidisõjata oleks taoline akt võimalik. Ei maksa unustada, et ka viimased mainitud põhinevad olemuslikult varasemalt eksisteerival poliitilisel rahulolematusel, vastupanumentaliteedil ning dissidentide järjepideval tegutsemisel kogu nõukogude võimu perioodil. Lõppdaatumiks on samuti formaalne riigiõiguslik akt, otsus Eesti riiklikust iseseisvusest. Käesolev bakalaureusetöö ei väida mingil viisil, et päevapealt oleks argirutiin või sotsiaalsed ja majanduslikud tingimused kapitaalselt muutunud, jätkuvalt kestis võõrvägede kohaolek, puudusid põhiseaduslikud riigiorganid. Pigem on tegemist samuti juriidiliselt võtmetähtsusega aktiga, millest tulenevad muudatused jõuavad faktilisse reaalsusesse alamate aktide ning tuletatud tegevusetega. Leian, et arvestades allikmaterjali küllust ning vaadeldava perioodi ajalist lähedust tänapäevale, tuleb tunnistada kõige otstarbekamaks konkreetse ning üheti määratletava periodiseeringu kasutamine, millele kõige kohasemateks äärpunktideks oleks eelpool mainitud ajahetkedel toimunud sündmused.

Käsitleva ajaraami piires on vaadeldavad mitmed olulised riikliku staatuse muutmised. Üheti võib suveräänsusdeklaratsiooni eneses pidada *de facto* iseseisvuse välja kuulutamiseks, kuid lugedes kaasaegsete kirjutisi on selge, et suveräänsuse mõistet kasutati tänasest erinevas tähenduses märkimaks pigem autonoomiale sarnanevat seisundit või liiduvabariigi staatust. Avalikus sõnas kõlas esmakordselt tõsiseltvõetavalt idee riiklikust iseseisvusest alles 1989. aasta augustis¹. Nähti ette majandus-, julgeoleku- ning välispoliitika jätkuvat juhtimist Nõukogude Liidu keskselt, defineerides iseseisvust pigem haridus-, kultuuri-, sotsiaal- ning keskkonnaküsimuste lahendamise Eesti piires. Vähem kui kolm aastat hiljem oli poliitiline mõte arenenud tasemeni, kus oli toimunud totaalne õiguslik eraldumine ning Nõukogude Liidul puudus imperatiivne positsioon, jäi vaid võrdõiguslikul alusel toimiv lepinguline suhtlus,

---

¹Allik, Jaak. jt. Eesti tee iseseisvusele. – Rahva Hääl. 29.8.1989.

välisriigi staatusesse sattumine. Huviäratavalt on uuritaval perioodil tuvastatav selge poliitiliste jõujoonte jõudmine apogeeni, koos tuvastavate vahesammudega.

Poliitilise maastiku muutumine on käsitletaval perioodil kiire ning aset leidvad muutused revolutsioonilised. Algseisuna võib näha Eestimaa Kommunistliku Partei tipphetke, aega, mil lisaks masinlikult kultiveeritud liikmelisusele, väljendati ka reaalselt rahva tahet ning omati ka seeläbi suurt toetust. Taoline edu oli samas kiirelt hajumas, poliitilise avangardi moodustasid teised jõud ning EKP ei suutnud oma organisatsioonilist kolossi piisavalt kiirelt ning üheti mõistetavalt ümber orienteerida ning omakorda marginaliseerumise järel ka lõhenes, mis organisatsiooni tugevust ei saanud suurendada. Poliitilma armutust on võimalik vaadelda ka entusiasmipuhangu harjal võimule tulnud Eestimaa Rahvarinde toetuse langemisel ning sisemisel killustumisel. Eraldi lugudena võib käsitleda ka Eesti Kodanike Komiteede liikumist rahva toetuse absoluutse tipu ligi ning langust poliitilise reaalsuse ja faktilise võimu puudumise tõttu või Nõukogude Liidule lojaalsete jõudude formeerimisi, katseid mõjutada protsesse ning jõu ammendumist. Kõikide eelpool kirjeldatud poliitiliste jõudude vaatlemisel tuleb arvestada, et sageli on tegemist kattuva liikmeskonnaga organisatsioonidega, mistõttu ei ole võimalik vaid liikmelisuse alusel teha ammendavaid järeldusi isikute seisukohtade osas. Formeerumine erakondadeks ning selgem piiritlus erinevate suundade esindajate vahel hakkas kujunema alles vaadeldava perioodi lõpul, mistõttu on hilisemalt olulist mõju omanud või siiani omavate poliitikute osas ligi võimatu anda hinnanguid. Avamaks täpsemalt eelpool kirjeldatud teemasid on uurimisobjektiks valitud konkreetne periood.

Rahva Hääle valikut allikmaterjaliks põhjendab lehe kättesaadavus, üldisus ning suunatus võimalikult laiale lugejaskonnale. Toomas Leito 19. märtsi 1989. aasta artikkel “Visandeid sotsioloogilise portree juurde”² võtab kokku Rahva Hääle tarbijate liigid, eelistuse ning hinnangud. Tegemist on eesti keelsele elanikkonnale suunatud lehega, mille lugejatest muulasi on nõnda vähe, et 1988. aasta detsembris läbiviidud küsitlus ei hõlmanud auditooriumina muukeelset elanikkonda. Igat lehte loeb keskmisel 2,6 inimest ning väljaantav tiraaž on 190 000. Seega võib oletada, et lehte loeb ligi pool miljonit inimest, kes moodustavad ligi poole eestlastest elanikkonnast³. Küsitlusest selgub, et Rahva Häält ei loe üldse vaid 0,2% küsitletud isikutest. Enamgi veel lehe muutumine ja ajakirjandusliku vabaduse suurenemine tõstab nii huvi lehe vastu, mida kinnitas 89,3% küsitletutest kui lehes avaldatu usaldusväarsust, mida pidas oma teadmistele vastavalt enamasti või alati tõepäraseks 74,5% küsitletutest. Lehes välja toodud kirjutisi või probleeme peavad oluliseks 80,3% vastanutest. Kahtlemata on ka kõige paremini läbiviidud ning ausaima rahvaküsitluse andmete laiendamine kogu

---

²Leito, Toomas. Visandeid sotsioloogilise portree juurde. – Rahva Hääle. 19.03.89.

³RV02111: rahvastik soo ja vanuse järgi, 1. jaanuar (1950-1999); RV0221: rahvastik soo, vanuserühma ja maakonna järgi, 1. jaanuar, eestlased. – Statistika andmebaas. Kasutatud (14.06.2015): <http://pub.stat.ee/px-web.2001/dialog/statfile2.asp>.

elanikkonnale olemuslikult ebatäpne, kuid eelpool toodud andmete alusel on võimalik tuletada üldtendentse. Lisaks küsitlustele võib põhineda ka tellimuste arvule, mis näitab, et Rahva Hääle ületab mäekõrguselt alternatiive ning suudab pakkuda konkurentsi ka Lõuna-Eesti meediaturul.⁴ Terviklikuma pildi saamiseks on vaieldamatult vajalik allikate mitmekesisus ning ka käesoleva töö ettevalmistavas faasis on läbitöötatud vaadeldava perioodi ajakirjandusest Vaba Eesti Sõna ja Postimees (kuni 1991. aastani Edasi), kuid arvestades allikmaterjali mahtu ning ettenähtud vormilisi piiranguid, on laiemal allikbaasiga teemakäsitus järgnevate akadeemiliste tööde eesmärgiks.

Enamgi veel vaatluse all olevad poliitilised artiklid on ka lugejate peamiselt huvitatavateks teemadeks, kuus enim kajastamist soovivad teemad on: demograafia probleemid (96,3%), migratsiooni piiramise meetmed (94,8%), IME (93,7%), rahvussuhted (93,3%), ajaloo "valged laigud" (92,3%) ning ENSV juhtorganite tegevus ja otsused (90,8%). Kuigi väga oluliste infokanalite arvestuses sündmustest teada saamiseks jääb Rahva Hääle 54,4% vastanutest alla Eesti Televisioonile (83,9%), Eesti Raadiole (75,9%) ning ajalehele "Edasi" (66,9%), võib järeldada, et tegemist on üldiselt adekvaatselt poliitilisi muutusi nii režiimi seisukohalt kajastavalt kui üldrahvalikku arvamust jälgiva allikaga.

Ajakirjanduse allikana kasutamine omab selgelt teatavaid potentsiaalselt negatiivseid külgi, millega tuleb arvestada, seda eriti mittevaba ühiskonna puhul. Samas arvestades materjali mahtu, analüüsiviisi, aset leidvaid muutusi ning rahva huvi ajalehe vastu, võib pidada Rahva Hääle artiklite vaatlust adekvaatseks meetodiks hindamaks iseseisvuse taastamise perioodi poliitilise maastiku muutusi.

---

⁴ Roosileht, Toomas. "Rahva Hääle" sai stardist hästi minema. - Rahva Hääle, 06.10.1990

Historiograafia

Valitud perioodi iseloomustab paradoksaalselt nii allikmaterjali üliküllus kui võrd äärmine puudulikus. Arvestades, et iseseisvuse taastamisest on ettekandmise hetkeks möödunud napilt alla 25 aasta, on võrreldes varasemate perioodidega säilinud lai valik dokumente, salvestisi, esemeid ja muid uurimisvaldkonnast olenevalt olulisi esemeid. Enamgi veel, uurijal on võimalik töötada asjaosaliste ja kaasaegsetega, kogudes informatsiooni vahetult allikast. Paraku kaasneb taolise lähenemisega mitmeid ohte, eelkõige äärmine subjektiivsus. Inimälu jääb oma täpsuses alla faktiliste allikatele, esemed või fikseeritud sõna ei muuda aja jooksul oma seisukohti. Viimasena nimetatud valdkondadele tuleks senisest oluliselt rohkem tähelepanu suunata.

Uuritav periood on vahetult jõudmas ajalooliselt analüüsitava aegade hulka, senine avaldatud materjal kuulub suuresti memuaristika valdkonda või peegeldab endas senini aktuaalseid poliitilisi meelepärasusi või antipaatiid. Ajaloouurimise kontekstis on tegemist liialt algstaadiumis oleva uurimistemaatikaga, et oleks võimalik rääkida autoriteetset üldkäsitlust pakkuvatest teostest. Näiteks Tartu Ülikoolis 2013-2016 kaitstud magistritöödest puudutab iseseisvuse taastamise perioodi vaid üks⁵, mis olemuslikult keskendub pedagoogilistele võtetele ning aastaid 1988 - 1991 käsitleb vaid näitena, sisuliselt teemasse süübitmata. Bakalaureusetööde hulgast on pilt pea sama trööstitu, samal perioodil on temaatiliselt haakuv vaid üks, mis on pigem koduloolise tähtsusega, kuid üldkäsitlust rikastav allikas.⁶ Aastatel 2000 - 2015 pole Tartu Ülikooli Filosoofiateaduskonnas ka kaitstud ka ainsat teemasse puutuvat doktoritööd. Eestis on teema uurimine nähtavalt kaldunud pigem Tallinna Ülikooli, kus aastatel 2003 - 2015 kaitsti kokku 12 iseseisvuse taastamise perioodi käsitlevat erineval tasemel tööd, viimases on oluline mõju kahtlemata professor Mati Grafil, kes iseseisvuse taastamise perioodi süvendatult on uurinud.⁷ Kokkuvõtvalt tuleb tunnistada siiski

---

⁵ Saadjärv, Riin. Aktiivõppemeetodite kasutamise võimalused ajalootunnis Eesti iseseisvuse taastamise käsitlemisel. Magistritöö. Juhendaja Anu Raudsepp. Tartu, 2013.

⁶ Põld, Sigrid. Hageri Muinsuskaitseklubi tegevus aastatel 1987-1990 (Kohaliku muinsuskaitse liikumise rollist iseseisvuse taastamise ettevalmistamisel). Bakalaureusetöö. Juhendaja Tõnu Tannberg. Tartu, 2013.

⁷ Leet, Lauri. Eesti parteid 1988-1991. Diplomitöö. Juhendaja Mati Graf. Tallinn, 2003; Saarepera, Merlin. Eesti NSV Loominguliste Liitude juhatuste ühispleenum 1988. Diplomitöö. Juhendaja Mati Graf. Tallinn, 2003; Paas, Kadri. "Fosforiidisõda" ja IME Eesti taas-iseseisvumise eeldusena 1987.a. (kajastused ajakirjanduses). Diplomitöö. Juhendaja Mati Graf. Tallinn, 2004; Väli, Edith. ENSV/Eesti Vabariigi välispoliitilised sammud märts 1990 - august 1991. Bakalaureusetöö. Juhendaja Riina Ruth Kionka. Tallinn, 2005; Kungas, Kati. Edgar Savisaar ja Rahvarinne. Diplomitöö. Juhendaja Toomas Karjahärm. Tallinn, 2005; Hromova, Liisa. Eesti iseseisvuse tunnustamine Eesti-Vene kontekstis (1988-1991). Bakalaureusetöö. Juhendaja Mati Graf. Tallinn, 2006; Kangur, Kati. Omandiküsimus Eestis 1985-1991. Bakalaureusetöö. Juhendaja Mati Graf. Tallinn, 2006; Laanemets, Sven. Kodakondsusprobleem eesti riikluse taastamise protsessis 1988-1992: Suveräänsusdeklaratsioonist kodakondsusseaduse vastuvõtuni. Bakalaureusetöö. Juhendaja Mati Graf. Tallinn, 2006; Balev, Vladimir. Föderaalsete suhete uuendamise probleem NSVL-s 1988-1991. Uue Liidulepingu idee. Diplomitöö. Juhendaja Mati Graf. Tallinn, 2006; Trumberg, Tiina. Vastuolud Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamisel Rahvarinde ja Eesti Kongressi näitel aastail 1988-1991. Bakalaureusetöö. Juhendaja Magnus Ilmjärv. Tallinn, 2009; Tammus, Raivo. Marju Lauristini tegevus Rahvarindes.

ajajärku analüüsiva kirjanduse või teadustöö vähesust, mis mõjub sündmuste ja protsesside mõistmisele kahtlemata pärssivalt. Muutlikule ajale iseloomulikult ei ole kõik allikad säilinud või kättesaadavad, kuid leidub siiski laialdaselt otseseid ja ajastule omaseid materjale, mida uurida.

Seniste uurimuste põhiallikate hulga moodustavad valdavalt asjaosaliste endi autorlusel ilmunud teosed, mis üheti on äärmiselt väärtuslikud, kuid kannatavad äärmise erapoolikuse all ning seetõttu ei ole akadeemilise kirjutamise kontekstis allikatena kasutatavad. Tiit Made sulest on tulnud mitmeid perioodi käsitlevaid teoseid, kuid tegemist on pigem isikliku tõe otsingute ja enese positsiooni selgitamise kui teaduslikult analüütilise tekstiga. Autori enda sõnul kannab perioodi kajastamine endas väärtushinnanguid muutvat eesmärki.⁸ Kuigi autor ei ole päevapoliitikas figureerinud peale uuritava perioodi lõppu, on tema teosed kantud pigem subjektiivsuse vaimust⁹. Emotsionaalselt annab iseseisvuse taastamisel valitsenud meeleolusid edasi ka Heinz Valgu „Kuidas Eesti NSV-st sai jälle Eesti“¹⁰, mis on samuti pigem vaadeldav asjaosalise mälestusena. Poliitilise spektri vastasküljelt võib sarnase väärtusega teosteks pidada näiteks Lauri Vahtre „Vabanemine“¹¹ või Sirje Endre, Mart Laari ja Urmas Oti „Teine Eesti“¹². Tarmo Vahteri „Vaba riigi tulek“¹³ käsitleb reportaažlikult 1991. aastal aset leidnud sündmusi vahetult enne ning pärast iseseisvuse taastamist, tuginedes tugevalt asjaosaliste vaatenurkadele toimunust. 20. augusti klubi poolt välja antud „Kui taastasime Eesti iseseisvuse“¹⁴ on väärt materjal, mis koondab endas põhilisi Ülemnõukogu poolt vastu võetud iseseisvust puudutavaid õigusakte, hääletustulemusi „Otsus eesti riiklikust iseseisvusest“ kohta ning poolthääletanud liikmete pildiga varustatud lühielulugusid. Riigi taastamisega seonduvad õiguslikke keerdküsimusi ning nende lahendamist edastab Eenok Korneli mälestustel põhinev „Kuldset kesktee ei ole“¹⁵. 20. augusti klubi poolt on antud välja ka „Rahva tahte täideviijad“, mis on allikatena kasutatavas vormis¹⁶ publitseerinud tähtsamate riigiõiguslike aktide vastuvõtmisel aste leidnud arutelud. Üldkäsitlustest ei saa mainimata jätta „Eesti ajalugu“¹⁷, mis annab perioodi kronoloogia, tegemist on hea baasmaterjaliga kitsama teemapüstituse hüpoteeside

---

Bakalaureustöö. Juhendaja Magnus Ilmjärv. Tallinn, 2011; Lavrentjev, Ivan. 1993. aasta Narva autonoomia referendumi läbiviimine ja –kukkumine. Bakalaureustöö. Juhendaja Karsten Brüggemann. Tallinn, 2015; Rüütli, Liisa. Eesti taasiseseisvumisega seotud protsesside kajastamine ajalehe Vaba Eesti Sõna veergudel (1987-1988). Bakalaureustöö. Juhendaja Sander Jürisson. Tallinn, 2015.

⁸ Laev, Sigrid. Tiit Made astub vastu platsipuhastajate ajaloole. - Eesti Päevaleht, 17.08.2006

⁹ Made, Tiit. Eestlaste vabanemise tee: 1985-1994. Tallinn: 20. Augusti Klubi, 2015; Made, Tiit. Kaks korda iseseisvaks: eestlaste 20. sajandi pöörded. Tallinn: Argo, 2011; Made, Tiit. Kremlis iseseisvust toomas: Eesti iseseisvuse taastamise 20. aastapäevaks. Tallinn: Argo, 2011.

¹⁰ Valk, Heinz. Kuidas Eesti NSV-st sai jälle Eesti. Tallinn: Tänapäev, 2013

¹¹ Vahtre, Lauri. Vabanemine: Eesti 1987-1992. Tallinn: IM Meedia, 1996

¹² Laar, Mart; Ott, Urmas; Endre, Sirje. Teine Eesti: Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Tallinn: SE & JS, 2000

¹³ Vahter, Tarmo. Vaba riigi tulek: 1991. kuus otsustavat kuud. Tallinn: Eesti Ekspress, 2011

¹⁴ Kui taastasime Eesti iseseisvuse. Koostaja Rein Järlik. Tallinn: 20. Augusti Klubi, 2008

¹⁵ Kornel, Eenok. Kuldset kesktee ei ole: mälestusi, äratundmisi, pealtnägemisi. Tallinn: Olion, 2011

¹⁶ Järlik, Rein. Rahva tahte täideviijad. Tallinn: 20. Augusti Klubi, 2014

¹⁷ Eesti ajalugu: kronoloogia. Tallinn: Tänapäev, 2015

koostamiseks. Lühidalt puudutab perioodi ka Seppo Zetterberg-i monograafia „Eesti ajalugu“¹⁸ ning koguteos „Eesti ajalugu VI“¹⁹. Ainsa teemat nii akadeemiliselt kui sisuliselt lahkava teosena tuli toetuda professor Mati Grafi monograafiale „Impeeriumi lõpp ja Eesti“²⁰. Ka viimase puhul on erapooletuse ja objektiivsuse aspektist mõneti problemaatilised kasutatavad allikad.

Kokkuvõtvalt tuleb tunnistada, et objektiivse ajalookirjutuse seisukohalt on mitmetele uurijatele ruumi oma tõlgendustega lagedale tulemiseks. Nõukogude okupatsiooni on Eestis ulatuslikult käsitletud, kuid iseseisvuse taastamine on teenimatult seni kõrvale jäänud. Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on anda oma osa akadeemilise uurimise tühimiku täitmiseks.

---

¹⁸ Zetterberg, Seppo. Eesti ajalugu. Tallinn: Tänapäev, 2011

¹⁹ Eesti ajalugu. VI, Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Peatoim. Sulev Vahtre. Tartu, 2005

²⁰ Graf, Mati. Impeeriumi lõpp ja Eesti taasiseseisvumine 1988-1991. Tallinn: Argo, 2012

Metodoloogia

Käesoleva uurimistöö põhirõhk lasus otseselt allikmaterjali kogumisel ning analüüsil. Vaadeldava baasi moodustasid ajalehe Rahva Hääli numbrid 16. novembrist 1988. aastast kuni 20. augustini 1991. aastal. Vaadeldava perioodi ulatuses on fookuses poliitiliste liikumiste ja erakondade mõju muutused ning riiklikku staatust mõjutavad ettepanekud. Huvipakkuvatest teemadest jäid vaatluse alt välja konkreetsete õigusaktide sõnastused, välispoliitilised (k.a. NSVL-i üldiselt puudutavad) artiklid ning majanduse valukohad ja lahendused. Kokku moodustas allikalise baasi 1313 artiklit, mis on alamjaotustesse klassifitseeritud vastavalt esitatava teabe vormile. Eraldi tähelepanu pälvisid küsitlused, mis andsid ülevaate avaliku arvamuse seisukohtadest. Lisaks kuulusid vaatluse alla reportaažid või teavitavad analüüsid, arvamusartiklid, lugejakirjad ning erinevate isikute või poliitiliste liikumiste nime all välja antud pressiteated. Hoolimata näiliselt neutraalsest vormist tuleb siiski arvesse võtta autorite isiklike või professionaalseid sümpaatiad, ka oletuslikult neutraalne toimunud sündmuse kirjeldus sisaldas endas tihti hinnangut vaadeldavale ning leidis ka reportaaže, mille lahutamatuks osaks oli toimetuse või ajakirjaniku poolne selgesõnaline hukkamõiste kommentaar lõpetuseks. Viimast kohtab eriti sageli vaadeldava perioodi alul. Analüüsitud artiklid on vastavalt oma avaldamisajale ning sisule jagatud käesoleva bakalaureusetöö lõpus olevates lisades leiduvatesse graafikutesse²¹. Viimased on põhiliseks aluseks, millele tuginevad antud hinnangud ning erinevate poliitiliste liikumiste omavahelised vahekorrad. Lisaks eelpool toodud üldistele järeldustele on iga liikumise või riikluse vormi analüüsil süvenetud täpsemalt valitsenud kriisidesse ja olulistemasse sõlmpunktidesse, milles avaldub ajastu olemus. Toodud on peamised mõjutegurid nii positiivselt kui negatiivselt poolelt.

Lisaks on uurimise objektiks olevad artiklid klassifitseeritud vastavalt nende poolt sugesteeritavale poliitilisele toetusavaldusele. Kasutusel on neljandikskaala, vahemikus positiivne, pigem positiivne, pigem negatiivne ja negatiivne meelsus. Poliitilised liikumised, millele antavaid hinnangud on jälgitud on järgmised: Eestimaa Kommunistlik partei (iseseisvusmeelne osa, Vaba Eesti); impeeriumimeelsed jõud (Interrinne, ööpartei, Töökollektiivide Ühendnõukogu, Regioonide Vaheline Nõukogu, streigikomiteed); Rahvarinne; järjepidevuslased (Kodanike komiteed; Kodanike komiteede Peakomitee, Eesti Komitee); muud poliitilised liikumised (vabariiklased, kristlikud demokraadid, sotsiaaldemokraadid, liberaalid, maarahvas jt). Kasutatud nimetused on üldistavat laadi ning selguse huvides kasutatud, põhinedes ajastul, ega ole eesmärgistatud andmaks hinnangut. Kahtlemata on jaotusel problemaatilisi külgi, ükski eelpool kirjeldatud poliitiline jõud ei olnud

---

²¹Lisad 1-6

olemuslikult monoliitne, puudusid selgelt sõnastatud programmilised eesmärgid, puudus konkreetne fikseeritud liikmelisus. Enamgi veel, mõned eelpool nimetatud liikumised ei olnud nominaalselt isegi poliitilised. Impeeriumimeelsete jõudude puhul oli eriti tihti tegemist justkui inimõiguslastega. Vormiliselt oli tegemist ka katusorganisatsioonidega nagu Eesti Kongress, mis Ülemnõukogule pidi pakkuma legitiimset alternatiivi esinduskoguna, või Rahvarinne, kelle puhul jäädi rõhutatult liikumiseks, mis koondas laiasid hulki ja erinevaid ühinguid, vastandiks rangelt ühist suuna ajavale erakonnale. Liikmelisuse osas esines mitmeid olulisi kokkulangevusi näiteks Edgar Savisaar oli nii kommunistliku partei liige, Rahvarinde eestseisuse liige ja sisuline liider ning Eesti Kongressi juhtorgani Eesti Komitee liige. Paigutada nõnda erinevate suundade nagu Maaliit, Eesti Sotsiaaldemokraatlik Iseseisvuspartei, Eesti Kristlik-Demokraatlik Liit, Eesti Liberaaldemokraatlik Partei ühte, on kahtlemata meelevaldne, kuid antud perioodi käsitluses ning arvestatud mahus, paratamatu. Samas pole käesoleva uurimistöö fookuses institutsionaalne ajalugu või organisatsiooniline täpsus vaid see kannab üldistavat eesmärki ning uurimise käigus väljajoonistunud eri suundade arvestuses eristuvad eelmainitud jõud, hoolimata mitmetest kokkupuutepunktidest, ühistest arusaamadest või vastastikusest mõjust, piisavalt, et kasutada taolist viiendikjaotust.

Viimaks on rakendatud vaadeldava ajaraamistiku siseselt eraldamist alamperioodideks. Tegemist on märgiliste vahemikega, mis langevad kokku suuremata muutustega mõttemallides, avanemisega uuele, eelnevast radikaalsemale, poliitilisele mõttele. Esmane periood haarab sündmuse suveräänsusdeklaratsioonist, kuni esimese peavoolule vastava plaanini iseseisvumiseks. Määratud aja puhul on tegemist faasiga, mil omariikluse mõte liikus kõögist avalikku ruumi ning võimaliku variandina leidis aktsepteerimist ka reformimeelsete kommunistide poolt. Enamgi veel, tegemist oli selge kriisi märgiga, viimase tõsiseltvõetava momendiga, mil keerata konkurentide puudumisega harjunud parteid rahva tahtega kooskõlla. Teine periood on samuti piiritletud poliitilise arengu nähtusega. Ülemnõukogu osaliselt vabadel valimistel hea tulemuse saavutanud Rahvarinne kaotas pidevalt toetust ning jõudis hetke, mil Edgar Savisaare valitsus oli muutunud piisavalt ebapopulaarseks, et ühendada mitmeid üldiselt üksteisele vastanduvaid poliitilisi jõude enese umbusaldamiseks. Sündmusena seisneb olulisus eelkõige valitseva poliitilise jõu nõrkuses ning ka selges sõnumis, et erinevalt eelnenud aastakümnetega oli saabunud uus ajajärk, mis nõudis võimul olijatelt pideva populaarsuse säilitamist. Lõppdaatumiks bakalaureusetööle on üsnagi ettearvatavalt iseseisvuse taastamine, mis koostoimes Nõukogude Liidu täieliku lagunemisega, lõi järsult läbi mitmete käesolevas uurimuses käsitletud poliitilise liikumise või idee edasise arengu. Kahtlemata tuleb vaadelda igat katset perioodiseerida mõnda ajajärku kui subjektiivset, mil autor üritab ajaloolisi sündmuseid ja fakte sobitada oma tõlgendusega sündmustest. Võib ette heita, et kokku pea kogu Eesti valimisealist elanikkonda hõlmanud referendumid on oluliselt kaalukamad sündmused

kui mõni umbusaldus, mis isegi hääletamiseni ei jõudnud või üks artikkel isikute poolt, kelle partei muutus iga hetkega aina teisejärgulisemaks. Samas väidan, et teised sündmused ei muutnud sedavõrd kardinaalselt poliitikat, Eesti Kongress andis vaid hääle seni eksisteerinud legitimismile, rahvahääletused vaid vormistasid ära niigi selge oleva poliitilise konsensuse.

Perioodi 16. november 1988 ja 29. augusti 1989 vahel võib pidada iseseisvuse taastamise esmaseks faasiks. Eksisteerib selge eristus eelnevast perioodist. Varasemalt kehtivad ühiskondlikud struktuurid ja jõujooned olid veel paigas, kuid asusid jõudsalt murenema andes ise mandudes teed uutele poliitilistele jõududele ja riigikäsitlustele. Tooni andvaks sündmuseks oli kahtlemata impeeriumimeelsete jõudude poolt läbi viidav streigilaine, mis leidis ohtrat kajastust. Kuigi rahulolematust muutustega ja toetus vanameelsetele jõududele oli teada ja esmasteks valupunktides turumajandusele üleminek, riikliku sümboolika muutmine ning keeleseadus, sai kohalike omavalitsuste valimiste paiksustsensuse kehtestamine tööseisakute kehtestamisele ajendiks²². Suhteliselt laiaulatuslikud streigid, ka kriitilistes tööstusvaldkondades, nõudsid olulisi ümberkorraldusi ning kiireid lahendusi valitsuselt, mis lõpptulemusena päädis streikijatele vastu tulemise ja ühise laua taha istumisega.²³ Taoline otsene konflikt võimendas Eestimaa Kommunistliku Partei siselõhesid ning soodustas hilisemat lagunemist.

Perioodi iseloomustab kriis Eestimaa Kommunistlikus Parteis. Aasta algul on tänu uuendusmeelsusele ning progressile maine kõrge ning rahva toetus tugev²⁴, kuid aina süvenevate sisevastuolude tingimustes ei suudeta jõua ühises positsioonis kokkuleppele ning hakatakse kaotama liikmeskonda ning toetust radikaalsematele liikumistele. Perioodil ilmunud vaatluse alla kuuluvatest artiklitest 21,2% andsid hinnangu partei tegevusele, nendest omakorda 50% soosiva hinnangu, 27,5% pigem soosiva, 12,5% pigem negatiivse ning 10% negatiivse hinnangu. Üheti näitab taoline jaotus kahtlemata erapoolikust allika seisukohalt, mis tollal täitis täiel määral Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee häälekandja rolli. Samas näitab taoline käsitlus siiski organisatsiooni positsiooni ja mõju ühiskonnas.²⁵ Omati juhtpositsioone paljudes ühiskondlikes organisatsioonides ning koondati pea kõiki ühiskondlikult aktiivseid isikuid²⁶. Võrreldes teiste poliitiliste liikumistega oli kommunistide mõju avalikule sõnale

²²Rüütel, Arnold. Eesti NSV ülemnõukogu presiidiumi esimehe A. Rüütli informatsioon. - Rahva Hää, 12.08.1989; Šer, Leivi jt. Eesti Interliikumise esimene kongress lõppes. - Rahva Hää, 7.03.1989; Saar, Andrus. Kogan ja Jarovoi ei esinda Moskvast suurema osa mitte-eestlastest elanikkonna seisukohti. - Rahva Hää 04.06.1989 Roosileht, Toomas. Kelle kased on valgema? - Rahva Hää 07.03.1989 ETA. Koosolekud Elektrotehnikas, Dvigatelis ja mujal. - Rahva Hää 03.03.1989

²³ETA. Algas streigikomitee esindajate kohtumine valitsuse esindajatega. - Rahva Hää, 18.08.1989; ETA. Streigid peatatud, dialoog jätkub. - Rahva Hää, 19.08.1989; Talving, Heikki. Tööseisakud. - Rahva Hää, 11.08.1989; Streik või sabotaaž? - Rahva Hää, 27.07.1989; Treial, Harri. Head pole midagi. - Rahva Hää, 16.08.1989; Kapov, Jevgeni. Streik Kohtla-Järvel kestab. -Rahva Hää, 17.08.1989; ETA. Nõupidamised Toompeal. - Rahva Hää, 17.08.1989; Tambi, Tiit. Ühe streigi anatoomia. - Rahva Hää, 17.08.1989

²⁴Dudarenko, V. jt. Eestimaa rahvaste foorumi nõukogu ja rahvuslike kultuuriseltside ühisavaldus. - Rahva Hää, 14.3.89; Kolbak, Linda. jt. Lugupeetavad Vaino Väljas, Arnold Rüütel, Indrek Toome ja Mikk Titma. - Rahva Hää, 24.3.89; Ploompuu, Andres. Maarahva suurfoorum. - Rahva Hää. 9.4.89.

²⁵Lisa 1

²⁶Ploompuu, Andres. Maarahva suurfoorum. - Rahva Hää, 09.04.1989; Beekman, Vladimir jt. Lahingureportaažide vastu. - Rahva Hää, 27.03.1989

tugev, ainsa tõsiselt võetava konkurendi, Rahvarinde, positiivne kajastatus oli pea poole võrra väiksem, rääkimata muudest poliitilistest liikumistest, kellele vaevu leheruumi eraldati.²⁷ Probleem partei liikmeskonna vähenemisega oli terav. Näitena, astus 1988. aastal Paides parteisse 20 inimest samas lahkus 50. Laiemalt haarates olid lahkujad tõenäolisemalt eestlased, viimaste jaoks oli toetus Eestimaa Kommunistlikule Parteile seotud suuresti tippjuhtkonna karisma ja panusega reformimisele.²⁸ Erakonna kui terviku maine oli madal. Kursi muutmine või reformitempo aeglustumine ähvardas toetajaskonna kokku kuivamisega. Enamgi veel lahkumine parteist ei olnud sümmeetriline rahvusgrupiti, eestlaste hulk, seega ka suhtarv liikmeskonnas, kahanes ohtliku kiirusega. Eelpool loetletud põhjused pingestasid olukorda ning murendasid oluliselt toetuspinda rahva seas. Enamgi veel, formaalselt oli tegemist Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei allorganisatsiooniga, seega oldi seotud ka Moskvast tulenevate poliitiliste sammudega. Keskviõimu erinevad avaldused natsionalismi vastu ei seostunud kohalikule poliitilisele reaalsusele ning leidsid hukkamõistu nii rahvasaadikute, ühiskondlike organisatsioonide kui üksikindiviidide poolt.²⁹ Iseseisvusele suunduvaid jõude samas nimetati äärmuslasteks.³⁰ Tulemuseks oli kahetine olukord, kus üritati jääda truuks kommunistlikule pärandile ning varasemalt kehtinud vahekordadele, samas üritati käia ühte jalga muutuva reaalsusega ning toetada taaskerkivaid rahvuslikke püüdeid. Viimase tõestuseks on näiteks suhtumine Balti ketti, vastates arupärimisele natsionalistlikust üritusest osavõtmise kohta sõnab Vaino Väljas, et tema koht oli rahva seas, mitte kardinate taga kabinetis.³¹ Taoline olukord tekitas kriisi tegevusplaani ehk partei platvormi küsimuses. Konkureerivad ühiskondlikud liikumised esitasid oma nägemusi ning lahendusi asjade käigust.³² Eestimaa Kommunistlik Partei ei suutnud pikalt formuleerida oma platvormi ning viimaks selle avaldamisel ei pakutud ammendavaid lahendusi ühiskonna valupunktidele. Jäädes ajale ja sündmustele jalgu ning sisevastuoludes vaeveldes ei olnudki võimalik säilitada rahvusliku avangardi rolli ega populaarsust samas aina kitsenevat tsentrit otsides võõrduti ka Interrinde ning Töökollektiivide Ühendnõukogu leerist.

Peamiseks poliitiliseks kõneaineks perioodil oli impeeriumimeelsete jõudude tegevus ning kavatsused. Kuigi vormiliselt oli tegemist kommunistidega, oli vahe peavoolu ning

---

²⁷Lisa 1

²⁸Allik, Jaak. Olgem iseseisvad. – Rahva Hää, 22.07.1989; Kasikov, Karl. Poliitiline pluralism parteis. – Rahva Hää, 05.08.1989; Tivas, Endel. Tööd ei saa teha üksi. – Rahva Hää, 17.02.1989; Raidla, Peeter. Rahvarinne asub valimisvõitlusesse. – Rahva Hää, 17.10.1989; Sootla, Georg. Eesti poliitika 1988 (Filosoofi visioone). – Rahva Hää, 17.01.1989; tammus 19-20

²⁹Loominguliste liitude avaldus. – Rahva Hää, 01.09.1989; Natsionalistlik hüsteeria või rahvaste solidaarsus. – Rahva Hää, 09.09.1989; Lauristin, Marju jt. Läkitus NSV Liidu ülemnõukogu esimehele NLKP keskkomitee peasekretärile Mihhal Gorbatšovile. – Rahva Hää, 01.09.1989; Raidla, Jüri. J. Raidla sõnavõtt. – Rahva Hää, 03.09.1989; Ulvik, Helju-Maret. H-M Ulviku sõnavõtt. – Rahva Hää, 05.09.1989.

³⁰Šer, Leivi. 24. veebruar on Eesti iseseisvuspäev. – Rahva Hää, 18.02.1989; Eesti NSV ülemnõukogu presiidiumi avaldus poliitilisest olukorrast Eesti NSV-s. – Rahva Hää, 20.04.1989.

³¹Roosileht, Toomas. Edasi! Kuhu ja kellega? – Rahva Hää, 05.09.1989.

³²Petrušov, A., Širokov, V. Kui kired lõõmavad. – Rahva Hää, 24.03.1989.

käremeelsete vahel paisunud määrani, mil ühisosa seisnes vaid nimes. Vaadeldavatest artiklitest 38,6% puudutas sovjetlikule korrale lojaalseid jõude. Sellest käsitlusest oli positiivne 4,1%, pigem positiivne 1,4%, pigem negatiivne samuti 1,4% ning negatiivne lausa 93,2%. Enamgi veel, hukkamõistev kajastus ületas mitmekordselt hinnangud kogu ülejäänud poliitilise spektrile³³. Põhinedes allikmaterjalile, tuleb tunnistada, et tegemist oli esimesel perioodil enim kajastust saanud jõuga. Võib oletada, et tegemist on teadliku vaenlase kuju loomisega, mis juhiks tähelepanu kõrvale kommunistide kriisidest ja võimaldaks hoida poliitilist ühtsust. Interrinde seisukohad ning tegevused on pidevalt kajastatud, kuid ainukesed toetavad artiklid olid liikumise enda aktivistide poolt. Neid lugusid samas iseloomustab pidev poliitiline kommentaar ajalehe poolt, mis rõhutab poliitilise nägemuse nõrkust³⁴. Lood kubisevad negatiivsetest epiteetidest, mis hindavad nii kuulajaskonda kui isikuid, kes tegelikult ei saa aru, mida nad skandeerivad ja nõuavad kui interliikumise juhte personaalsete rünnakutega³⁵. Reljeefselt on esile toodud valetamist toetajaskonna suuruses kui ka meetodites³⁶. Eraldi on negatiivselt väljatoodud erineva info jagamist ja kahepalgelisust eesti ja vene keelse meediaga suhtlemiseks.³⁷ Ilmse rõhuasetusega on uuritud streikivate või streigiga ähvardavate asutuste siseelu ning vastuolusid nende vahel ning liikumise üldsuunas³⁸. Tähelepanu on juhitud ka katsetele manipuleerida koosoleku otsuseid enda kasuks tuues hääletama isikuid, kel pole ülejäänud koosolekuga pistmist või rakendades muid ebademokraatlikke meetodeid.³⁹ Taoline rõhuasetus on mõneti mõistetav arvestades interliikumise kasutatavate meetodite robustsust ning kaasneva retoorika sisu. Enamgi veel, arvestades, et Rahva Hääle puhul on tegemist Eesti lehe ja sellest tulenevalt ka toimetajaskonnaga, kuvab läbi üldine eestlaste totaalselt eitav suhtumine impeeriumimeelsete ettevõtmistesse. Oma osa on kindlasti ka Eestimaa Kommunistliku Partei peasuunast kaldumisel ning hilisemal otsesel konfrontatsioonil riigi juhtkonnaga. Kiskudes end eemale tsentrist, avanes laguneva partei juhtkonnal võimalus kasutada veel viimaseid hetki toimivaid mõjutusvahendeid suunamaks avalikuse tähelepanu

---

³³Lisa 1

³⁴Raidla, Peeter. Taas punalippude alla. – Rahva Hääle, 19.07.1989; Määrits, Mati. Jüri Kraft, Viktor Vaht, Viljar Veski. – Rahva Hääle, 16.02.1989; Jarovoi, Vladimir, Kogan, Jevgeni. NSV liidu rahvasaadikute V. Jarovoi ja J. Kogani avalik kiri Eestimaa elanikele. – Rahva Hääle, 01.07.1989; Määrits, Mati. Vladimir Rudenja: Oma tõde tuleb ka levitada. – Rahva Hääle, 27.08.1989

³⁵Raidla, Peeter. Dogmade küüsis. – Rahva Hääle, 22.07.1989; Raidla, Peeter. Avalikke lühivastuseid V. Jarovoi ja J. Kogani avalikule kirjale. – Rahva Hääle, 30.07.1989; Libman, E. jt. 14. märts: Tallinn, Kohtla-Järve, Tartu. – Rahva Hääle, 15.03.1989.

³⁶Saar, Andrus. Kogan ja Jarovoi ei esinda Moskvast suurema osa mitte-eestlastest elanikkonna seisukohti. – Rahva Hääle, 04.06.1989; Amos, Ralf. Repliigi korras. – Rahva Hääle, 16.08.1989; Liebman, E. Kas Spetsavtomatika ikka streigib? – Rahva Hääle, 16.08.1989; Kapov, Jevgeni. Streik Kohtla-Järvel kestab. – Rahva Hääle, 17.08.1989.

³⁷Treial, Harri. Head pole midagi. – Rahva Hääle, 16.08.1989; Šer, Leivi. Parteilise sõna jõuga. – Rahva Hääle, 20.06.1989; Talva, Jaak. IME vajab reklaami ja selleks raha. – Rahva Hääle, 18.04.1989.

³⁸Tsion, V., Šer, L. Kas siis ikkagi streigid. – Rahva Hääle, 25.07.1989; Raidla, Peeter. Meie, üleriigilisest miitingust osavõtjad. – Rahva Hääle, 25.05.1989; Raidla, Peeter. Millest mõtleme, millest räägime. – Rahva Hääle, 27.09.1989.

³⁹Tambi, Tiit. Ühe streigi anatoomia. – Rahva Hääle, 17.08.1989.

oma poliitiliste vastaste vastu, millest tuleneb oluliselt suurem kajastatus võrreldes teiste poliitiliste liikumistega. Sellest tulenes ka ebasproportsionaalselt ulatuslik meediakajastus.

Rahvarinde oma populaarsuse kasvuga oli märk poliitilisest tõusulainest, mis käesoleva uurimustöö poolt analüüsitava perioodi lõpuks, oli paisanud segi *status quo* ja hävitanud senised võimustruktuurid. Esmase perioodi jooksul siiski ei olnud kajastus veel nõnda ulatuslik, kui hilisemalt. 10,5% artiklite koguhulgast põhinesid Rahvarinde tegevuse ja seisukohtade kajastamisel. Nendest 40% olid positiivse tooniga, 35% pigem positiivsed, 12,5% pigem negatiivsed ning 15% negatiivsed. Võrreldes teiste jõududega, oli selgelt tegemist mõjukama liikumisega, kuid jäadi siiski alla kommunistidele.⁴⁰ Võimekuses ka piiratud ajakirjanduse tingimustes kõigest hoolimata mõjule saada, võib näha tunnistust järgnevatel perioodidel realiseerunud poliitilisele potentsiaalile. Põhiteesiks ja tegevusplaaniks olevast IME-st oodati rahva poolt palju, sellest tulenevalt oli toetus liikumisele märkimisväärne⁴¹. Selles, näiliselt vaid majandusel põhinevas programmis, nähti ka meetodit haaramaks toetust muukeelse elanikkonna seas, kes polnud impeeriumimeelsete jõude taha mobiliseerunud⁴². Esmase perioodi jooksul teostus võim siiski Eestimaa Kommunistliku Partei egiidi all⁴³, puudub võimalus hinnata eraldi Rahvarinde tegevust ning selle mõju usaldusküsitlustega. Pigem nähti võimalust majanduslikele küsimustele rõhudes ning impeeriumimeelsetele jõududele vastandudes oma populaarsust kasvatada.⁴⁴ Alternatiivi senistele võimustruktuuridele ning pealesurutud vastandlikkusele põhineva sundvaliku kõrval konkureeriva tegevussuuna pakkumine sai aluseks järgnevate perioodide edule.

Eesti Kodanike Komiteed tõstsid pead, olemuslikult ähvardades seniseid väljakujunenud struktuure. Oma peateesina pannes kahtluse alla Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi ja tema poliitiliste struktuuride legitiimsuse ükskõik millise valdkonna üle otsustada. Tulemuseks on praktiliselt täielik meediaembargo. Rahva Hääles leiab vaadeldaval perioodil liikumine kajastamist vaid 4,2% artiklitest, vaid kaheksal korral, ning vaid negatiivsest aspektist. 12,5% ehk vaid üks artikkel suhtub pigem negatiivselt ning ülejäänud 87,5% täielikult negatiivselt. Taoline suhtumine oli ilmselt eesmärgistatud ja kantud soovist marginaliseerida liikumist. Hoolimata reaalse toetajaskonna olemasolust langetakse samale tasemele veel formeerumata uute erakondadega.⁴⁵ Enamgi veel, isikud, kelle kogu teave ühiskondlikult

---

⁴⁰Lisa 1

⁴¹ETA. Rahvarinde juhtorganite ühisistung. - Rahva Hääle, 11.07.1989; Anijalg, Anar jt. Kelle poolt? - Rahva Hääle, 23.03.1989; Vainumäe, Mare. Ärgem jätkem valimata. - Rahva Hääle, 24.03.1989; Šer, Leivi. IME: käes on ettevalmistuste aeg. - Rahva Hääle, 02.03.1989; Kallas, Teet. Eestimaa läheb võitma. - Rahva Hääle, 24.03.1989

⁴²Pork, Andrus. Kas perestroika on nüüd pöördumatu? - Rahva Hääle, 08.06.1989; Šein, Hagi. Eestimaa rahvaste ühenduse esinduskogu avaldus. - Rahva Hääle, 21.07.1989

⁴³Küngas, Kati. Edgar Savisaar ja Rahvarinne. Diplomitöö. Juhendaja Toomas Karjahärm. Tallinn, 2005 lk 41-42

⁴⁴Grauberg, Ene. Minu valik. - Rahva Hääle, 23.03.1989

⁴⁵Lisa 1

olulistest küsimustest sõltus vaid Rahva Häälest, ei pruukinuks isegi teada hilisematel perioodidel olulist rolli mänginud liikumise eksistentsist. Eesti Kongressi kokkukutsumises nähti antipoodide samasust ning tegevust võrreldi Interrinde aktiviseerumisega.⁴⁶ Peamiseks süüdistuseks oli hirm liigse radikaalsuse ees, mis paati kõigutades ähvardab endaga kaasa tuua repressioonid ning kogu demokratiseerumise protsessi lõpu.⁴⁷ Põhiteesiks kogu Kodanike Komiteede liikumise jaoks oli kodakondsuse probleem, mille võtmeküsimuse moodustas sisserännanute hääleõiguse ulatuslik ära võtmine. Arvestades juba kohalike omavalitsuste valimiste eel lahvatanud kriisi paiksustsensuse kehtestamise üle⁴⁸, oli tegemist ühiskondliku konnasilmaga, millel õhinaga trambiti. Sellest tulenevalt võib mõneti mõista vastasjõudude süüdistusi radikaalsuses ning olukorra pingestamises⁴⁹. Ometigi on kodakondsusküsimuse ammendav defineerimine on kriitilise tähtsusega riikluse kujundamisel, eriti suure hulga sisserändajate olemasolul. Teisalt langeti kriitika alla ka Eesti Kongressi kokkukutsumise enese tõttu. Üheti nähti selles olemasolevate organite, eelkõige Ülemnõukogu võimu õõnestamist, kuigi viimane oli asunud ettevaatlikult, kuid kindlalt uuendusmeelsete jõudude poolele.⁵⁰ Rahva tahe avalduvat juba eksisteerivais raamides, ka rahvusradikaalidel on õigus kandidaate valimistel üles seada ning toetuse olemasolul valituks saada ja oma poliitikat jõustada.⁵¹ Asjaolule, et iseseisvuslaste juurdepääs konventsionaalsetele võimukanalitele oli piiratud, tähelepanu ilmselgelt ei pööratud. Isegi ideede levitamisel oldi sunnitud rõhuma ebatraditsioonilisematele kanalitele, puudus oponentidega võrreldav võimalus kihutustööks. Tagantjärele vaadeldes osutus prohvetlikuks kahtlus Eesti Kongressi suutlikkuses teostada võimu ning realiseerida rahva poolt antavat mandaati.⁵² Hoolimata tugevast ideest, puudusid reaalsed tegevuskavad oma plaanide realiseerimiseks, elluviimise kontrollimiseks ja sanktsioonide jõustamiseks. Kokkuvõtvalt oli perioodil suhtumine Eesti Kodanike Komiteede liikumisse ja konkreetsemalt Eesti Kongressi kokkukutsumisse totaalselt eitav, täiendavalt leidis aset ulatuslik antikampaania viidates aktivistidele kui äärmuslastele või ullikestele.

⁴⁶ETA. Kellele pole iseseisvuspäev meeltmööda. - Rahva Hää, 01.03.1989; Lehepuu, Uno. Keskpõrandale kokku. - Rahva Hää, 01.03.1989

⁴⁷Eesti NSV ülemnõukogu presiidiumi, Eesti NSV ministrite nõukogu ja EKP keskkomitee avaldus poliitilisest olukorrast Eesti NSVs. - Rahva Hää, 11.08.1989; Eesti NSV ülemnõukogu presiidium. Eesti NSV ülemnõukogu presiidiumi avaldus poliitilisest olukorrast Eesti NSV-s. - Rahva Hää, 20.04.1989

⁴⁸Tšernova, G. Rahvasaadik G. Tšernova sõnavõtt. - Rahva Hää, 26.07.1989; Zahharov, N. Rahvasaadik N. Zahharovi sõnavõtt. - Rahva Hää, 26.07.1989; Lukošin, A. Rahvasaadik A. Lukošini avaldus. - Rahva Hää, 12.08.1989

Raidla, Peeter. Dogmade küüsis. - Rahva Hää, 22.07.1989; Šer, Leivi jt. Eesti Interliikumise esimene kongress lõppes – Rahva Hää, 07.03.1989; Talving, Heikki. Üritus. - Rahva Hää, 15.03.1989

⁴⁹ETA. Eesti NSV ülemnõukogu XI koosseisu XII istungjärk. - Rahva Hää, 25.07.1989

⁵⁰Eesti NSV ülemnõukogu presiidium. Eesti NSV ülemnõukogu presiidiumi avaldus poliitilisest olukorrast Eesti NSV-s. - Rahva Hää, 20.04.1989; Eesti NSV ülemnõukogu presiidiumi, Eesti NSV ministrite nõukogu ja EKP keskkomitee avaldus poliitilisest olukorrast Eesti NSVs. - Rahva Hää, 11.08.1989. Savisaar, Edgar. Samm teel suveräänsusele. - Rahva Hää, 25.02.1989

⁵¹Millisena soovite nähe Eestimaa tulevikku. - Rahva Hää, 12.05.1989

⁵²Raidla, Peeter. Valimistest, demokraatiast, kohalikust võimust. - Rahva Hää, 01.07.1989

Tegelik mõju legitimistide liikumisele oli siiski piiratum, hoolimata kriitikale jätkus organiseerumine.

Muude erakondade ja poliitiliste liikumiste osakaal oli vähene. Kajastus nende tegevusest või eesmärkidest oli vähene, analüüsitavatest artiklitest puudutas neid vaid 6,4%. 16,7% kajastustest olid positiivsed, 33,3% pigem positiivsed ning 50% negatiivse alatooniga. Võrreldes teiste poliitikat mõjutavate rühmitustega oli nende roll pea olematu.⁵³ Ettevõtmisi tuuakse välja pigem millegi muu kontekstis nagu 24. veebruari tähistamine.⁵⁴ Puuduvad selgesõnalised programmid, seisukohad ühiskondlikes probleemküsimumustes või võimekus mõjutada protsesse. Kriitika alla langeb ka Eesti Muinsuskaitse Selts, mis tolleks perioodiks oli oma poliitilist tähtsust loovutamas konkreetsetele eesmärgitatud organisatsioonidele. Teistest liikumistest saavad mainitud veel rohelised ja Maaliit, kuigi samuti äärmiselt lühidalt, ja ERSP, mida teravalt rünnati.⁵⁵ Perioodi lõpul saadi vaid üks lakooniline uudisnupp neutraalse varjundiga, mis mainis viimaste tegevust. Erakonnad ning eriilmelised liikumised hakkasid tõstma pead, siiski esmasel perioodil ei olnud meedia ega aktivistid valmis vastavalt ei toetama ega organiseerima end formaalselt alternatiivseteks ühendusteks.

Vajadus keskvõimu ning Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi vahelist võimuvahekorda muuta oli selge, kuid lõpptulemus oli defineerimata, täpsest meetodist rääkimata. Konservatiivne lähenemine ning vastumeelsus uuendustele oli tugevalt esindatud Rahva Hääle veergudel ja mitmete erinevate survegruppide poolt. 35% teemakohastest artiklitest kujutasid eesmärgina liiduvabariigi staatuse jätkumist, toetasid minimaalseid muudatusi. Võrduspildis oli tegemist levinuima esitatud positsiooniga.⁵⁶ Eeldusteks sai pidada uutmiskursi jätkamist või õigusriikluse sisse seadmist, retooriliselt ei olnud kadunud lootus majandusliku ja poliitilise vabanemisega anda uus hingamine senisele süsteemile⁵⁷. Kahtlemata oma osa mängis selles ka impeeriumimeelsete toetus vana süsteemi jätkamisele, igasuguste muutuste eitamisele ning seisukoht, et edasine areng tooks kaasa muukeelse elanikkonna inimõiguste räiged rikkumised.⁵⁸ Enamgi veel, seati kahtluse alla muudatuste konstitutsioonilisust ning nõuti sõjaväe sekkumist korra taastamiseks⁵⁹. Kokkuvõtvalt võib

---

⁵³Lisa 1

⁵⁴ERR eestseisus. Eestimaa Rahvarinde eestseisuselt. - Rahva Hää, 24.02.1989

⁵⁵Propst, Karl. Eesti NSV ülemnõukogu presiidiumis. - Rahva Hää, 22.06.1989; ETA. Koos oli ERSP suurkogu. - Rahva Hää, 22.08.1989; Petrušov, A., Širokov, V. Kui kired lõõmavad. - Rahva Hää, 24.03.1989

⁵⁶Lisa 4

⁵⁷ETA. V. Väljase sõnavõtt 1. mail Lauluväljakul. - Rahva Hää, 03.05.1989; EKP keskkomitee büroo pöördumine. - Rahva Hää, 29.08.1989; Kiris, Advig. Teel suveräänsusele – Rahva Hää, 21.02.1989.

⁵⁸ETA. Koosolekud Elektrotehnikas, Dvigatelis ja mujal. - Rahva Hää, 03.03.1989; Šer, Leivi jt. Eesti Interliikumise esimene kongress lõppes. - Rahva Hää, 07.03.1989

⁵⁹Roosileht, Toomas. Kelle kased on valgema? - Rahva Hää, 07.03.1989; 74 allkirja. Eestimaa Kommunistliku partei keskkomiteele. - Rahva Hää, 14.03.1989; Raidla, Peeter. Dogmade küüsis. - Rahva Hää, 22.07.1989; Raidla, Peeter. Taas punalippude alla. - Rahva Hää, 19.07.1989

tunnistada, et tegemist oli ettepanekuga, mis ühendas nii uuendusi ihkavaid, kuid kesk võimu muutumist usaldavaid jõude, kui rahvuslikust ja selle esile kerkimist eitavaid jõude.

Populaarne oli ka idee konföderatiivsest staatusest liidus, mõte uuest liidulepingust, mis hõlmaks endas uuendatud printsiipe ja enam delegeerimist kohalikule tasandile.⁶⁰ Taolist lähenemist toetas 31% analüüsitud artiklitest. Tegemist oli teise tugevat populaarsust omava ettepanekuga, mis allikatest avaldus.⁶¹ Tagasivaates tagasihoidlikuks hinnatavate huvide põhjuseid või leida mitmeid, kahtlemata oma osa mängis soov mitte paati liigselt kõigutada ning jõuda vanameelsetega teatavate kokkulepeteni.⁶² Tunnistati kesk võimu sõjalisi välispoliitilisi ning majanduslikke huvisid piirkonnas⁶³. Okupatsioonivägede täielik lahkumine kuulus pigem soovunelmate kui reaalselt teostuvate eesmärkide hulka. Totaalne ja kiire muutus tundus geopolitiilist olukorda ning ajaloolist kogemust arvestades pigem võimatu. Oma osa mängis Eesti tihe seotus nii Nõukogude Liiduga tervikuna, kui liiduvabariikide kaubandus- ja tööstussüsteemiga. Oletati, et taolise sideme järsk katkestamine tooks kaasa ulatusliku kriisi, kartus, mis sai ka reaalsuseks. Kriis tõi enesega kaasa tohutud probleemid ka esmatarbekaupadega varustatusega. Mainitud tarneraskused siiski pigem põhjustasid suurenevat eraldumist ühisest majandusruumist kui vastupidi. Kokkuvõtvalt võib oletada, et positsioneerudes kompromissina vanameelsete ja iseseisvuslaste vahel, võinuks uue liidulepingu pakkumine Moskva poolt esimesel perioodil olla lahenduseks regionaalse separatismi probleemile, rahuldades valdavat hulka osapooltest.

Eraldi variandina oli allikmaterjalis idee iseseisvast riigist, täieõigusliku rahvusvahelise õiguse subjektina. Samas oli kajastus kesine, seda toetas vaid 12% artiklitest, mis jätab selle oluliselt varju võrreldes eelpool pakutud variantidega.⁶⁴ Omariikluse taastamine oleks ajaloolise õiguse jalule seadmine, rahva tahte ja pikaajalise pingutuse vili, vastustamaks väidet II maailmasõja eelsest kodanlikust vabariigist kui ajalooliselt eksitusest. Oluliseks tingimuseks taolisele riigile oleks rahvusvahelise õiguse normide tunnistamine ning nende järgi tegutsemine. Suveräänsus peaks taolise variandi puhul olema täielik ja tingimusteta.⁶⁵ Taoline riik, ka Baltikum laiemalt, peaks olema desarmeeritud ning neutraalne piirkond. Suhtlus Moskvaga saab toimuda vaid rahvusvahelise suhtluse tavade korras.⁶⁶ Üheski täieliku

---

⁶⁰Saar, Andrus. Ainult 4,2% Tallinnlastest ei toeta Gorbatsõvi. - Rahva Hää, 27.05.1989; Luuk, A. Poliitikat tegema. - Rahva Hää, 24.03.1989; Pollinski, Kaupo. Millest mõtleme, millest räägime. - Rahva Hää, 12.07.1989

⁶¹Lisa 4

⁶²Määrts, Mati. Jüri Kraft, Viktor Vaht, Viljar Veskiväli. - Rahva Hää, 16.02.1989; Allik, Jaak jt. Eesti tee iseseisvusele. - Rahva Hää, 29.08.1989

⁶³Väljas, Vaino. Rahvasaadik V. Väljase sõnavõtt. - Rahva Hää, 10.08.1989; Tšaplõgin, Aleksandr. Diplomaadi visiit. - Rahva Hää, 07.02.1989

⁶⁴Lisa 4

⁶⁵Kross, Jaan. Ühtse lipu all. - Rahva Hää, 25.02.1989; Karjahärm, Toomas. Iseseisvuspäevaks. - Rahva Hää, 24.02.1989

⁶⁶Millisena soovite nähe Eestimaa tulevikku. - Rahva Hää, 12.05.1989

iseseisvust pooldavas artiklis ei ole käsitletud laiemalt julgeolekutagatiste küsimust, idee iseseisvast sõjalisest võimekusest ei leia mainimist. Ühelgi juhul ei ole seatud eesmärgiks liikumine Nõukogude Liidu mõjusfäärist mõne teise riigi kureeritavaks. Järsk pööre omariiklusele oli nähtav pigem ohtliku ja sündmuste käigust etteruttavana.⁶⁷ Allikmaterjalist avaldub ei pruugi tähendada, et puudus rahva või juhtivatel positsioonidel asuvate isikute seas toetus riikliku iseseisvuse ideele, pigem on puuduv mõju seletatav lisaks perioodi üldisele foonile ka kasutatava allika olemus ja selle teatav erapoolikus. Sellest hoolimata võib tuletada, et omariikluse täielik teostamine ei olnud sedavõrd populaarne või ei peetud eesmärgi saavutamist piisavalt reaalseks, et seda taotleda.

Esmast perioodi iseloomustab ka olulise hulga tähelepanu pööramine suveräänsuse nõudmisele. 23% artiklitest toetasid suveräänsust või selle saavutamist. Suveräänsust ei käsitletud niivõrd rahvusvaheliselt tunnustatud või tänapäevaselt mõistetavas vormis, mis tähendab iseseisvust ehk täielikku sõltumatust teistest riikidest, vaid pigem nõukoguliku uuskeelsuse vaimus, mis mõtestab terminit pigem autonoomiana⁶⁸. Potentsiaalse variandina nähakse vahepealset staatust, mis tagab laialdase autonoomia siseriiklikult, jättes murdmata sidemed suurriigiga, näitena on toodud Sloveenia staatus Jugoslaavia osisena.⁶⁹ Ka pigem käremeelsena tuntud Trivimi Velliste näeb Eesti tulevikku Ida-Euroopa satelliitriigi staatuses, kus Nõukogude Liiduga seob nii Varssavi pakt sõjaliselt kui Vastastiku Majandusabi Nõukogu majanduslikult.⁷⁰ Toetust avaldati suveräänsusele ka viisil, mis jättis lahtiseks definitsiooni ning muudab võimatuks tagasiulatuvalt tuvastada täpse mõtte.⁷¹ Taoline segadus võib olla asjaosaliste poolt nii tahtmatu ja tulenev vähestest riigiõiguslikest teadmistest, kui taotluslik eesmärgiga haarata võimalikult suur toetajaskond ning samas jätmata võimalust liberaliseerumise ootamatu lõpu puhul repressioonideks.

Allikmaterjali hulk esimeses faasis on küll oluliselt väiksem järgnevatest, kuid nähtuvad muutused peegelduvad ka selles. Eestimaa Kommunistliku partei siseprobleemid ei jäänud varjatuks isegi piiratud ajakirjanduse tingimustes, ka pea täielikult maha vaikitud radikaalselt erinevat korraldust propageerivatele rühmitustele oldi sunnitud aina enam leheruumi andma. Perioodi lõpuks on selgelt tuntav varasemalt täielikult puudunud poliitilise konkurentsi teke. Rahvarinne hakkas eralduma iseseisva poliitilise jõuna, legitimistide organiseerumine jätkus hoolimata infoblokaadist ning ka impeeriumimeelsete tegevus näitas eneses kõike peale

---

⁶⁷Trumberg, Tiina. Vastuolud Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamisel Rahvarinde ja Eesti Kongressi näitel aastail 1988-1991. Lk 13, 15-16, 19-20; Kungas, Kati. Edgar Savisaar ja Rahvarinne. Diplomitöö. Juhendaja Toomas Karjahärm. Tallinn, 2005 lk 47

⁶⁸Graf, Mati. Impeeriumi lõpp ja Eesti taasiseseisvumine 1988-1991. Tallinn: Argo, 2012 lk 22-29

⁶⁹Šer, Leivi. IME: käes on ettevalmistuste aeg. - Rahva Hää, 02.03.1989

⁷⁰ETA. Kellele pole iseseisvuspäev meeltmööda? - Rahva Hää, 01.03.1989

⁷¹ETA. Paide kommunistide seisukoht. - Rahva Hää, 15.03.1989; Vainumäe, Mare. Ärgem jätkem valimata. - Rahva Hää, 24.03.1989; Kallas, Teet. Eestimaa läheb võitma. - Rahva Hää, 24.03.1989; Ploompuu, Andres. Maarahva ühendus: reaalsusvõi unelm? - Rahva Hää, 11.05.1989

lakkamise. Varasemalt alanud ühiskondlikud protsessid olid jõudnud poliitikasse ning tõmmanud käima muutustelaine, mis järgnevate perioodide jooksul muutis olukorda täielikult.

Teine periood

29. august 1989 – 4. november 1990 vaheline aeg moodustab teise perioodi iseseisvuse taastamise poliitilise maastiku analüüsil. Lõppdaatumiks on oponentide poolt enamlaste-kelamlaste paktiks kutsutud katse eemaldada Edgar Savisaar võimult, esitades uueks peaministriks senine ametiühingujuhi Siim Kallase. Tegemist oli märgilise sündmusega mitmetes aspektides. Majandusraskused ning sisepoliitiline kriis olid käärinud määrani, mil Rahvarinde toetusel baseeruva valitsuse maine oli jõudnud punkti, mil seni üksteisesse suhteliselt vaenulikult suhtunud opositsioonilised liikumised olid valmis tegema koostööd uute ministrite sisseseadmiseks. Tegemist oli poliitilise apogeega nii Vaba Eesti rühmitusele kui legitimistide jõulise katsega asuda mõjutama ka täitevvõimu. Kui eelnevat perioodi iseloomustas Eestimaa Kommunistliku partei viimane suursaavutus ning seejärel stagnatsioon ja vaikne mandumine, siis teises faasis oli lagunemisest saanud kollaps. Impeeriumimeelsed jõud lõid senine vormiliselt ühtsust säilitanud parteist lahku ja asusid end ka liidutasandil jõustama. Selle taustal oli Rahvarinne oma positsioone oluliselt tugevdanud, seati sisse oma valitsus ning kuulutati välja üleminekuperiood. Kodanike komiteede liikumine oli saavutanud ühe oma olulisimatest eesmärkidest, suure rahva toetusega valiti ning seejärel tuli kokku Eesti Kongress. See kujutas enesest järjepidevust rõhutavale suunale suurt võitu. Eelneval perioodil alanud poliitilise maastiku ümberkujunemine sai tõelise hoo sisse ning kummutas senised ühiskondliku korralduse alused.

Eelnevalt mainitud olukord Eestimaa Kommunistliku Partei ridades oli jõudnud kriisini. Oma osa mängis olukorras ka keskvõimu vastustav käitumine suurema autonoomia poole püüdlejate äärmuslasteks pidamine. Impeeriumimeelsete seisukohtade kajastamine üleliidulisel tasandil käis üheaegselt eitava suhtumisega muutuvatesse oludesse Eestis.⁷² Kokku puudutas kommuniste ning nende eestimeelset tiiba 22,7% artiklitest, millest 32,9% olid positiivse kuvandiga, 31,5% pigem positiivse kuvandiga, 13% pigem negatiivse kuvandiga ning 22,6% negatiivse kuvandiga. Heakskiitvad seisukohad olid paljuskki parteifunktsionääride endi intervjuud, kõned või arvamused artiklid, mis rõhutasid erinevust Nõukogude Liidu Kommunistliku partei seisukohtadega või omaenda varasema praktikaga.⁷³ Võrreldes eelneva perioodiga on konkreetselt parteid puudutava teabe osakaal sama, kuid oluliselt on kukkunud positiivset kuvandit kandvate roll.⁷⁴ Selles kajastub nii ajakirjandusvabaduste suurenemine,

⁷²Määrts, Mati. Millest mõtleme, millest räägime. - Rahva Hää, 30.08.1989; Lauristin, Marju jt. Läkitus NSV Liidu ülemnõukogu esimehele NLKP keskkomitee peasekretärile Mihhail Gorbatšovile. - Rahva Hää, 01.09.1989

⁷³Toome, Indrek. I. Toome sõnavõtt. - Rahva Hää, 05.09.1989; Väljas, Vaino. Keskkomitee esimese sekretäri V. Väljase ettekanne. - Rahva Hää, 24.03.1990; Sillari, Enn-Arno. Mis toimub EKP-s ja EKP ümber. - Rahva Hää, 20.05.1990; Määrts, Mati. Millest mõtleme, millest räägime. - Rahva Hää, 30.08.1989

⁷⁴Lisa 2

kriitilise mõtte levik ühiskonnas kui senise mõju kaotamine. Siiski ületati konkurente soosivate artiklite arvuga, kuigi teistes valdkondades jäadi taasvägiseks või oldi piisavalt silmapaistvad kriitika ära teenimiseks. Üheti üritati säilitada murenevat fassaadi väites, et partei areneb edasi ning selles valitseb üksmeel.⁷⁵ Teisalt, iseseisva põhikirja ja üleliidulisest erineva liikmeskonna hankimises nähti lahendust senistele probleemidele.⁷⁶ Partei rolli nähti tasakaalustavana, muulaste ja eestlaste vahelise jõuna, viisina kuidas hõlmata iseseisvuse idee taha ka sisserännanud, lisaks arvestada seniseid majanduslikke ja poliitilisi sidemeid ning säilitada kontaktid senise keskvõimuga ka edasise omariikluse suurenemise tingimustes.⁷⁷ Oluliseks peeti suhete säilitamist NLKP ja Venemaa demokraatidega⁷⁸. Tihe suhtlus ja sõltuvus idanaabrist tundus paratamatu. Tulevikku nähti Leedu mudelis, kus kohalik kommunistlik partei „jooksis üle“ iseseisvuslaste poolele. Taolise lähenemise rakendamist üritas Vaba Eesti. Idee seisnes mineviku tegudest lahti ütlemisel, keerates puhas leht, tsentristliku jõuna asuda kaalukeeleks ja mõjutajaks edasise poliitika teostamisel. Tegemist oli rühmituse platvormi sisulise alustalaga.⁷⁹ Valitud käitumismaneer oli kõike muud kui vastandav, üritati vähemasti retooriliselt luua kuvandit endast kui päevapoliitiliste kempluste taustal erapooletust ja koostööaltist jõust.⁸⁰ Kõigist pingutustest hoolimata jätkab Eestimaa Kommunistlik Partei lagunemist ning ka seniselt muulastega ja impeeriumimeelsetega siduvad traagelniidid rebenevad kärisedes. Hoolimata iseseisvusmeelsete kommunistide pingutustest, jätkus liikmeskonna ja sellest tulenevalt ka mõju terav vähenemine. Vanameelsete tiib suutis siiski enam hoida oma toetajaid partei liikmetena.⁸¹ Idee luua uue liikmeskonnaga iseseisev partei eeldas liikmetelt aktiivsust, mida nad ei suutnud pakkuda, vanameelse tiivaga võrreldes jäeti

⁷⁵Teadaanne EKP XX kongressi kohta. - Rahva Hää, 24.03.90; Väljas, Vaino, Sillari, Enn-Arno. Pöördumine Eestimaa Kommunistliku partei poole. - Rahva Hää, 08.04.1990

⁷⁶Määrts, Mati. EKP jätab endale õiguse... - Rahva Hää, 20.01.90; Lindsalu, Indrek. Parteikonverentsid. - Rahva Hää, 03.03.1990; Kappo, Jaan. Parteikonverentsid. - Rahva Hää, 03.03.1990; Brand, Elgi. Hiiumaal toetatakse partei iseseisvust. - Rahva Hää, 07.03.1990

⁷⁷Šer, Leivi. Olukord on keeruline, kuid mitte lootusetu. - Rahva Hää 17.02.1990; Tivas, Endel. On EKP-d üldse vaja? - Rahva Hää, 22.04.1990; Tivas, Endel. Enn-Arno Sillari: Kongressi töös oli vaja osaleda. - Rahva Hää, 26.07.1990; Valgma, Kaljo. Loomulik asi, aga enneaegne ja hukatuslik. - Rahva Hää, 15.02.1990; Väljas, Vaino, Sillari, Enn-Arno. Pöördumine Eestimaa Kommunistliku partei poole. - Rahva Hää, 08.04.1990; Sillari, Enn-Arno. Mis toimub EKP-s ja EKP ümber? - Rahva Hää 20.05.1990

⁷⁸Määrts, Mati. Parteikonverents toimunud, mis saab edasi? - Rahva Hää, 20.02.1990; Lindsalu, Indrek. Parteikonverentsid. - Rahva Hää, 03.03.1990; Raidla, Peeter. Iseseisev EKP ei ehita kommunismi. - Rahva Hää, 30.06.1990; Amos, Ralf. Uute lahenduste otsimine - Rahva Hää, 31.08.1990

⁷⁹Titma, Mikk jt. Demokraatlik valimisliit "Vaba Eesti" - Rahva Hää, 24.01.1990

⁸⁰Sallivus, asjatundlikus, koostöö. - Rahva Hää, 08.02.1990; Adamson, Helle jt. Toetame demokraatlikku valimisliitu "Vaba Eesti". - Rahva Hää, 02.02.1990; Kandidaadi sõna. - Rahva Hää, 11.03.1990; Kandidaadi sõna. - Rahva Hää, 17.03.1990; Demokraatliku ühenduse "Vaba Eesti" volikogu arvamus Eesti kroonile üleminekust. - Rahva Hää, 15.06.1990

⁸¹Raidla, Peeter. Eesti keeleta Eesti kommunistide kongressilt. - Rahva Hää, 21.06.1990; Rannamets, Leidur. Kaine poliitiline mõtlemine, vastutustunne homse päeva ees. - Rahva Hää, 11.03.1990; Leito, Toomas. Suur stsenaarium, musta vältides. - Rahva Hää, 20.03.1990; Määrts, Mati. EKP-l ei ole täna veel ühtegi liiget. - Rahva Hää, 27.03.1990; Allik, Jaak. J. Alliku sõnavõtt. - Rahva Hää, 03.09.1989; Põldroos, Enn. E. Põldroosi sõnavõtt. - Rahva Hää, 03.09.1989; EKP küsimusest. - Rahva Hää, 25.10.1989; Roosileht, Toomas. Millest mõtleme, millest räägime. - Rahva Hää, 24.01.1990; Lehepuu, Uno. Kas pleenumil juhtus midagi? - Rahva Hää, 06.01.1990

tagasihoidlikuks, kuid viimasegi arvud ei olnud paljulubavad ning suuresti kantud inertsist mitte niivõrd ideelisest võitlusest. NLKP enda tegevus oli eestimeelsele tiivale veskikivina kaelas, katsed säilitada koostööd leidsid siseriiklikult teravat hukkamõistu. Moskvast pärinevad katsed tuua kommuniste tagasi kokku ühise platvormi alla olid vastuvõetamatud ja viimaks mandusid lauskriitikasse, mis ei parandanud olukorda kuigivõrd.⁸² Aastakümneid ainuvõimu nautinud partei puhul paistis silma suutmatus võtta selgeid ja ühtseid seisukohti.⁸³ Taoline omakorda andis kõneainet nii ajakirjanikele, kui teiste liikumiste esindajatele, kes omapoolsete hinnangute andmise või kahjurõõmuga sugugi kitsid ei olnud⁸⁴. Tugev ja kõigehõlmav kriitika on kahtlemata oluline mõjutav tegur, kuid kui taolisele hukkamõistule lisada suutmatus leppida kokku ühises tegevusplaanis, tuleb tunnistada partei sisekonfliktide ning selge toetuse languse paratamatust. Omakorda võib oletada, et taoline ühiskondlik foon vaid aitas anda hoogu edasisele mõju kadumisele, nõiaringle, millest väljamurdmiseks polnud kommunistel enam võimalust. Teist perioodi võib Eestimaa Kommunistliku partei kontekstis hinnata kui toetuse, liikmeskonna ja mõju vabalangust.

Impeeriumimeelsete jõudude tegevuse aktiivsustrajektoris ei olnud võrreldes eelneva perioodiga olulisi muutusi, pigem konsolideeruti ning organiseerumist. Artiklite koguhulgast moodustasid vanameelseid käsitlevad 17,8%. Positiivse sisuga oli neist 6,1%, pigem positiivsed 7%, pigem negatiivsed 21,1% ja negatiivsed 65,8%. Kuigi hukkamõistvate kirjutiste hulk on pea sama suur, kui eelmisel perioodil, tuleb arvesse võtta valimi olulist suurenemist.⁸⁵ Tulemus ei kajasta suhtumise muutust liikumisse, kuid pigem olukorra teatavat normaliseerumist ning lauskriitika teatavat taandumist. Taolistest andmetest võib järeldada olukorra teatavat stabiliseerumist ajutises tasakaalus. Streigi harjal osaks saanud kajastus on vaibumas võrreldes organisatoorse faasiga ja on vähem uudisväärtust omavaid tegevusi. Teisalt on Rahva Hää! vabanemas varasematest propagandistlikest taakadest, mis nõudsid konstantset vaenlase olemasolu rõhutamist. Tagurlaste jõupingutused vaadeldaval perioodil olid suunatud kahele peamisele eesmärgile, millest esimene oli võitlus Eestimaa Kommunistliku partei kontrolli üle. Teatavat toetust suutis pakkuda ka ise sisevõitluse küüsis vaevlev Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei, asudes iseseisvusmeelseid süüdistama äärmusluses ja parteiliste põhimõtete rikkumises ja ründas kohalikku juhtkonda.⁸⁶ Vaieldav on taolise lähenemise

---

⁸²Aru, Ivo. Täiesti salajane. - Rahva Hää!, 02.06.1990; Kivistik, Mario. Sõna sekka. - Rahva Hää!, 18.10.1989; Gailit, Valdeko jt. Vastuseks poliitbüroole. - Rahva Hää!, 01.06.1990

⁸³Timuski, Kalju. Kas luige, haugi ja vähi kombel? - Rahva Hää!, 18.10.1989; Rastegajev, G. G. Rastegajevi sõnavõtt. - Rahva Hää!, 03.09.1989; Roosileht, Toomas. Edasi! Kuhu ja kellega? - Rahva Hää!, 05.09.1989; Sootla Georg; Ajaloo pärandatud koorem ja eelseisvad valimised. - Rahva Hää!, 23.01.1990

⁸⁴Määrts, Mati jt. Mitu tõde ühes saalis. - Rahva Hää!, 24.3.90; Määrts, Mati jt. Eilsed tõed jäägugi eilsesse. - Rahva Hää!, 02.11.1990; Lehepuu, Uno. Interliikumine tuletab meelde. - Rahva Hää!, 05.12.1989; Raidla, Peeter. Eesti liberaalidel on oma partei. - Rahva Hää! 03.10.1990

⁸⁵Lisa 2

⁸⁶Määrts, Mati. Millest Mõtlemine, millest räägime. - Rahva Hää!, 29.11.1989

tulemuslikus, pigem nähti selles taaskordset sekkumist ning suunda tagasi vanale rajale, millest ülenevalt oli mõju soovitus vastupidine.⁸⁷ Selged rünnakud ametisoleva juhtkonna vastu ja võitluskaaslaste eesmärkide täielik eitamine tõid kaasa eelnevalt kirjeldatud olukorra, kus partei organisatsioonina ei pidanud enam sisepingetele vastu ning läks lõhki.⁸⁸ Taoline olukord käis siiski vastu keskuse huvidele, kus nähti killustumises marginaliseerumise algust ning kutsuti üles ühtsusele. Olulisemaid tagajärgi taolisele üleskutsetele siiski ei järgnenud. Edasine tegevus hõlmas enda saavutatud positsioonide konsolideerimist ja reformimeelsete ringkondade tõrjumist positsioonidelt. Näiteks nõuti võimuvõitluse käigus endale ka kontrolli partei varade üle.⁸⁹ Teine põhipingutus suund oli irredentismi propageerimine ning katsed seda jõustada. Ideed liikusid regionaalsest autonoomiast kuni liiduvabariigi staatuseni välja.⁹⁰ Pole tarvis kuigivõrd pingutada, et näha taolisele muulaste eraldumis- ja killustamispoliitikale vastusena selgelt valulikke reaktsiooni ülejäänud ühiskonna poolt.⁹¹ Kuigi rakendati konstitutsionalismi kattevarju, oli separatistlik tegevus kantud pigem reaalspoliitilistest ja ideoloogilistest kaalutlustest. Eesmärkide realiseerimine oleks kaheldava õigusväärtusega ka Nõukogude Liidu põhiseaduse ja muude üleliiduliste aktide alusel. Viimasele aspektile rõhuti korduvalt ka oponentide poolt.⁹² Venekeelset elanikkonda hõlmavat struktuuri moodustades heideti õhku mõtteid kehandist, mis ühendab endas nii Kirde-Eestit kui muulasenamusega piirkondi Tallinnas.⁹³ Oletatavasti taolise ühenduse geograafilist ja taristulist elujõudu arvesse võttes, oli põhipingutus suunatud Ida-Virumaa tööstuslinnadele. Õppust võeti ka suveräänsusdeklaratsiooni mõttest ja sõnastusest. Riiklikus plaanis heakskiidetud ideed üritati kasutada ka sisepoliitilise relvana. Venemeelsed Ülemnõukogu saadikud lubasid oma valimisringkondades toetada üleminekuperioodi otsuste täitmata jätmist. Kohtla-Järve, Sillamäe ning Narva linnanõukogud jätkasid sarnast liini, kuulutades end vabaks täitmast riiklikke korraldusi⁹⁴. Kolm linna asusid looma ühist parlamentaarset organit ning seadma

⁸⁷ Ingerman, Anna. A. Ingermani sõnavõtt – Rahva Hää, 05.09.1989; Eesti Ajakirjanike liit jt. Loominguliste liitude avaldus. - Rahva Hää, 01.09.1989

⁸⁸ Määrts, Mati jt. Selge ja segane seis ühtaegu. - Rahva Hää, 25.03.1990; Lott, Raivo. Kelle või mille vastu? - Rahva Hää, 02.06.1990; Jarovoi, Vladimir jt. Eesti NSV ülemnõukogu presiidiumile avaldus. - Rahva Hää, 02.06.1990

⁸⁹ Kokk, Monika. Kohtla-Järve volikogu üritas jõuvõtet – Rahva Hää, 13.10.1990; Leito, Toomas. Millest mõtleme, millest räägime. - Rahva Hää, 04.04.1990; Määrts, Mati. Toompeale tõtanud appi .. fašistid. - Rahva Hää, 24.05.1990; Roosileht, Toomas. Võim on magus võtta. - Rahva Hää, 25.05.1990

⁹⁰ Tšaplõgin, Aleksandr jt. Me nõuame: Eestisse veel teine oma konstitutsiooni ja ülemnõukoguga nõukogude sotsialistlik vabariik. - Rahva Hää, 17.11.1989; Raidla, Peeter. "Majaka" klubis: ainus väljapääs on luua oma ENSV. - Rahva Hää 11.09.1990

⁹¹ Tivas, Endel. Ainult Kirde-Eesti on jäänud eemale. - Rahva Hää, 21.10.1990; Boitsova, Valentina jt. Aidakem kaitsta Kirde-Eestit. - Rahva Hää, 19.01.1990; Virumaa ühtsusest. - Rahva Hää, 20.01.1990; Eesti NSV ülemnõukogu presiidiumi avaldus Eesti NSV territoriaalse terviklikkuse kohta. - Rahva Hää, 02.02.1990; Siilivask, Karl jt. Eesti TA Ajaloo instituudi kolme sektori töötajate avaldus. - Rahva Hää, 23.11.1989

⁹² Kokk, Monika. Indrek Toome: Need inimesed ei anna endale aru. - Rahva Hää, 20.01.1990; Paltser, Albert. Kas kirde-eesti autonoomia on seaduslik? 18.02.1990

⁹³ Raidla, Peeter. Demagoogia suur pidupäev. - Rahva Hää, 21.01.1990

⁹⁴ Määrts, Mati. M. Gorbatsšov vaidlustas Eesti asumise iseseisvusteele. - Rahva Hää, 04.05.1990; Kokk, Monika. Kohtla-Järvel ei tunnista Eesti ülemnõukogu otsuseid. - Rahva Hää, 04.05.1990

kahtluse alla Ülemnõukogu seadusandlikku prerogatiivi.⁹⁵ Samas tuleb tunnistada, et ka impeeriumimeelsel tiival puudus üksmeel⁹⁶. Aset leidis võimuvõitlus erinevate isikute ning organisatsioonide vahel, mis omakorda seatud eesmärkide saavutamist takistas. Jätkusid senised konfrontatsioonile ja ühiskondliku pinge ülevaheldmisele suunatud meeleavaldused ja koosolekud, jõulise retoorika ja räige propaganda tähe all.⁹⁷ Viimane kasutas eduliselt ära muulaste viibimist eraldi infoväljas ning lubas endale pea kõike alates liiduvabariigi juhtkonna süüdistamist svastikalembuses kuni jätkuva väiteni inimõiguste problemaatilisest olukorrast Eestis.⁹⁸ Kriisinähtude säilimisel ja teravdamisel andis oma panuse ka 15. mail 1990 toimunud meeleavaldus ning hilisem rünnak parlamendihoonele.⁹⁹ Otsest edu ja kiiret lahendust olukord ei pakkunud, pigem oli tegemist läbikukkumisega.¹⁰⁰ Tulemuseks oli vastasjõude elavdav sündmus. Ähvardava ohu ees tunnetati omavahelisi vastuolusid vähem teravalt ning asuti tegutsema, kohaseks näiteks on Kodukaitse asutamine. Ka aktsioonile järgnenud streigilaine ei andnud võrreldes eelmise perioodiga sama võimsat tulemust. Impeeriumimeelsed pigem konsolideerisid kui laiendasid oma positsiooni perioodil. Õnnestus küll säilitada terav vastasseis, kuid puudusid uued saavutused või oma problemaatika järgmisele tasandile viimine.

Rahvarinde roll teisel perioodil on kahetine, üheti saavutati Ülemnõukogu valimistel hiilgav tulemus, saavutati valitsusjuhi koht, asuti teostama võimu. Teisalt hakkas senine toetus majandusliku ja poliitilise kriisi tingimustes langema ning perioodi lõpuks olid vastasjõud asunud ettevalmistama umbusaldust valitsusele. Kokku leidis Rahvarinne käsitlet 18,8% vaadeldud artiklitest. Positiivset sõnumit kandis 24% avaldatust, pigem positiivset 38,8%, pigem negatiivset 17,4% ja negatiivset 19,8%. Taolise tõusuga astuti tugevalt kandadele kommunistide kajastusele, osaliselt neid ületadeski.¹⁰¹ Kuigi mõnevõrra pöörati tähelepanu ka rahvaliidumise osaks olevatele ettevõtmistele, oli põhipingutus suunatud siiski selgelt poliitilisele tegevusele.¹⁰² 1989. aasta kohalikeks ja 1990. aasta Ülemnõukogu valimistes

⁹⁵ Kokk, Monika. Veel üks samm Kirde-Eesti eraldumise suunas? - Rahva Hää, 05.05.1990; Roosileht, Toomas. Võim on magus võtta. - Rahva Hää, 25.05.1990; Eesti NSV ülemnõukogu istungjärk. - Rahva Hää, 31.03.1990

⁹⁶ Raidla, Peeter. Föderaliste kaitseid dessantväelased. - Rahva Hää, 27.05.1990; Rüütel, Arnold. Teadaanne. - Rahva Hää, 26.05.1990; Kokk, Monika. Kohtla-Järvel tunnustati Eesti Vabariigi seadust. - Rahva Hää, 05.10.1990; Kapov, Jevgeni. Narva protestib. - Rahva Hää, 05.10.1990; Pels, Ruta. Interliikumise lõhenemine või erateade? - Rahva Hää, 26.10.1990; Kaasik, Feliks. V. Lebedev: alternatiivset ülemnõukogu ei looda. - Rahva Hää, 24.05.1990

⁹⁷ Tšaplõgin, Aleksandr jt. Me nõuame: Eestisse veel teine oma konstitutsiooni ja ülemnõukoguga nõukogude sotsialistlik vabariik. - Rahva Hää, 17.11.1989; Lehepuu, Uno. Interliikumine tuletab meelde. - Rahva Hää, 05.12.1989; Raidla, Peeter. Demagoogia suur pidupäev. - Rahva Hää, 21.01.1990; Lott, Raivo. Kelle või mille vastu? - Rahva Hää, 06.02.1990

⁹⁸ Kokk, Monika 14. septembril Sillamäel. - Rahva Hää, 08.09.1990; Raidla, Peeter. Eesti ajakirjandus valetab. - Rahva Hää, 16.09.1989

⁹⁹ Raidla, Peeter, Roosileht, Toomas. Riigipööre ei läinud läbi. - Rahva Hää, 16.05.1990

¹⁰⁰ Eesti Vabariigi ülemnõukogu presiidiumi pöördumine kõigi Eesti Vabariigi kodanike poole. - Rahva Hää, 17.05.1990; ETA. Vabariigi Valitsuse operatiivkomisjonis. - Rahva Hää, 20.05.1990; Määrits, Mati. Toompeale tõtanud appi .. fašistid. - Rahva Hää, 24.05.1990; Kokk, Monika. Eile Kohtla-Järvel. - Rahva Hää, 24.05.1990

¹⁰¹ Lisa 2

¹⁰² Eestimaa Rahvarinde eestseisuse ja piirkondlike rahvarinnete eestseisuste üleskutse. - Rahva Hää, 07.09.1989; Veermäe, Tiit. Töö sai tehtud. - Rahva Hää, 19.09.1989

valmistudes tehti hoolega ettevalmistusi, võttes ette suunatud rünnakuid kõigi konkureerivate jõudude vastu. Seni näiliselt ühist suunda pooldanud kommunistidele armu ei antud. Rõhutati eelpool kirjeldatud vastuolusid parteis ning suutmatust leppida kokku selges programmis, kontrastiks enese kindel suund majandusreformidele ning lubadus iseseisvast Eestist, täpsustamata iseseisvuse ulatust ja määra.¹⁰³ Haarates endale edasiviiva jõu positsiooni, ei unustatud kriitikat suunamast ka impeeriumimeelsete suunas¹⁰⁴. Põhisuund oli mängida end tsentristlikuks jõuks, mis võiks ühendada enda selja taha pea kõiki jõude peale reaktsoonäride. Esialgu legitimistidega konfrontatsiooni ei otsitud, pigem nähti tegevuses ühisosa. Konflikt arenes viimastele olemusliku küsimuse, iseseisvuse taastamise vormi ümber. Vaba Eestit nähti sarnase eesmärgi poole tegutsemas¹⁰⁵. Teisalt, võib oletada, et Leedu tegevuse ja sellele järgnenud reaktsiooni alusel, ei paistnud kiire ja otsene oma sõltumatuse välja kuulutamine pakkuvat lahendust halvavale majanduskriisile, pigem vastupidi. Lähiriigis toimuva mõju Eesti poliitikale avaldus kahtlemata.¹⁰⁶ Laveerides Nõukogude Liiduga suhtlemisel, lõplikku lahkuminekusse kaldumata, näis võimalusena pakkuda teatavat tuge ühiskonda nii üksikisiku kui suurettevõtte tasandil halvava defitsiidi vastu.¹⁰⁷ Kriisi süvenedes hakkas jalgealune murenema, oma osa mängis kahtlemata uute poliitiliste liikumiste teke ja areng, mis suutis operatiivsemalt ja konkreetsemalt oma kriitikat ja seisukohti avaldada. Võim säilis kuniks kestis habras tasakaal.¹⁰⁸ Koostöö Eesti Kongressi või Eesti Komiteega kannatas tugevalt poliitilise rivaalitseamise all.¹⁰⁹ Kuigi vormiliselt oldi tugevalt esindatud mõlemas organis, jäi üldine osavõtt pigem näiliseks. Oma mõju oli ka isiklikul tasandil aset leidval konfliktil, mille taga oli Rahvarindele üheaegselt nii mootoriks kui ankruks olev liider Edgar Savisaar. Neile teguritele omakorda lisandusid, paratamatult valitsuses olekuga kaasnev, vastutus ning läbi aegade lihtsalt

¹⁰³Raidla, Peeter. Rahvarinne asub valimisvõitlusesse. - Rahva Hää, 17.10.1989; Kandidaadi sõna. - Rahva Hää, 22.02.1990; Kandidaadi sõna. - Rahva Hää, 23.02.1990; Määrits, Mati. Heinz Valk: Me siiski varsti võidame. - Rahva Hää, 25.02.1990; Lauristin, Marju jt. Selgituseks valijale. - Rahva Hää, 03.10.1990; Lattik, Vello. Kas astuda või mitte? - Rahva Hää, 02.02.1990; Pollinski, Kaupo. Kolm kuud enne IME algust. - Rahva Hää, 01.10.1989

¹⁰⁴ Määrits, Mati. Vabaduse platsil vabadusest. - Rahva Hää, 17.03.1990; Kandidaadi sõna 11.03.1990; kandidaadi sõna 23.02.1990; Määrits, Mati. Valitsusjuht on Edgar Savisaar. - Rahva Hää, 04.04.1990; Kandidaadi sõna. - Rahva Hää, 10.03.90; Kandidaadi sõna. - Rahva Hää, - 11.03.1990; Kandidaadi sõna. - Rahva Hää, 22.02.1990; Eesti välispoliitika tuleviku nimel. - Rahva Hää, 02.07.1990; Raidla, Peeter, Talving, Heikki. Teine organisatsiooniline. - Rahva Hää, 29.05.1990

¹⁰⁵ Mets, Helle. ERR II kongress läheneb. - Rahva Hää, 11.05.1990; ERR volikogu. Postuumse tähtpäeva puhul. - Rahva Hää, 20.07.1990

¹⁰⁶ Trumberg, Tiina. Vastuolud Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamisel Rahvarinde ja Eesti Kongressi näitel aastail 1988-1991. Lk 10-11.

¹⁰⁷ Määrits, Mati. Erakorraline istungjärg... Mille poolest erakorraline? - Rahva Hää, 07.08.1990; Hansen, Jüri. Veel üks, ja mitte ainult juriidiline kahvel. - Rahva Hää, 14.08.1990; Hansen, Jüri. Mitte purustada vaid demonteerida. - Rahva Hää, 19.08.1990

¹⁰⁸ Roosileht, Toomas. Millest mõtleme, millest räägime - Rahva Hää, 25.07.1990; Allik, Jaak. Uus riigkogu. Milline ja millal? - Rahva Hää, 08.09.1990

¹⁰⁹ Piibur, Ivar. Viiekesi läbi rääkima. - Rahva Hää, 19.05.1990; Valton, Arvo. Repliik kurjustajatele. - Rahva Hää, 01.06.1990; Hansen, Jüri. Soojendame end kahjutule paistel. - Rahva Hää, 14.10.1990; Hansen, Jüri. Vaesuskristikku ei lükata kedagi. - Rahva Hää, 29.07.1990; Hansen, Jüri. Ajakirjanduslikud müüdid. - Rahva Hää, 23.09.1990; Luik, Hans H. Koosolek mille mõtlesid välja ajakirjanikud. - Rahva Hää, 03.11.1990; Niitra, Sirje. Kas hea ninaesine, vabadus või mõlemad? - Rahva Hää, 27.10.1990

toimiv viis võimalolijaid kergelt patuoinaks muuta. Impeeriumimeelsed jõud ei kavatsenud omalt pooltki armu anda, ägedalt kritiseerides ja surudes läbi oma eraldusmisplaani majanduslikku aspekti Vabamajanduspiirkonna nime all¹¹⁰. Eelpool mainitud tegurite koosmõjul oligi Rahvarinde toetuspind piisavalt murenenud, et perioodi lõpetuseks leidis aset katse neid võimult tõrjuda. Reaalne võim valitsuses oleku kujul ei andnud enam immuniteeti kriitika eest ning konkurendid olid valmis kasutama ära eksimusi avaldades umbusaldust eesmärgiga ise riigitüüri juurde asuda.

Kodanikualgatuse korras sündinud ettevõtmisest legitimistide lipulaevaks jõuda on märkimisväärne saavutus. Eesti Kodanike komiteede liikumise apogee langeb teise perioodi. Hoolimata varasematest negatiivsetest hinnangutest ja eitavast suhtumisest saavutati eesmärk – Eesti Kongressi valimine ning asuti aktiivset poliitikas kaasa lööma. Kokku oli komitee, kongressi või liikumisega laiemalt seotud 19,3% artiklitest, millest 28,2% oli positiivse, 40,3% pigem positiivse, 13,7% pigem negatiivse ja 16,9% negatiivse sisuga. Võrreldes eelneva perioodiga, mil neile oli pühendatud ligi kolm korda vähem leheruumi oli tegemist plahvatusliku tõusuga¹¹¹. Radikaalselt oli muutunud ka suhtumine, eelneval perioodil olid pooled seisukohavõtnud selgelt negatiivsed. Idee taaskordsest iseseisvusest kunagise hiilguse taastamise kaudu leidis rahva seas toetust. Eesti Kongressi valimisteks ettevalmistav õigusjärgsete kodanike registreerimine toimus üle ootuste edukalt.¹¹² Kogu potentsiaalset populaarsust kahtlemata suurendas nii aktivistide enda kui teiste poliitikas aktiivselt osalevate isikute poolt kõrgele tõstetud ootused.¹¹³ Välisriikidest suunatud tähelepanu tundus veel enam rõhutavat erilisust võrreldes teiste poliitiliste jõududega. Eesti Kongressi valimiste osalusaktiivsus oli kõrge, suudeti läbi viia isegi impeeriumimeelsete tagalas – Sillamäel. Tulemuseks oli tugev mandaat, millest oodati otsustavat tegutsemist, mis sundis ka siseriiklikke opponente arvestama uue tegijaga.¹¹⁴ Vastasseis Ülemnõukoguga kui konkurendiga rahva tahet väljendava parlamentaarse organi rolli osas ei leidnud ammendavat lahendust ning päädis

---

¹¹⁰ Kokk, Monika. Kui Narva haigestub, haarab palavik kogu Eesti. - Rahva Hää, 27.06.1990; Määrits, Mati. Toompeale tõtanud appi .. fašistid. - Rahva Hää, 24.05.1990; Raidla, Peeter. Streigid peatatud, Lõssenko taas Tallinnas. - Rahva Hää, 24.05.1990; Raidla, Peeter. Edgar Savisaart süüdistatakse valelikkuses. - Rahva Hää, 16.08.1990; Kokk, Monika. Vabariigi valitsuse vastane miiting Sillamäel. - Rahva Hää 01.09.1990

¹¹¹ Lisa 2

¹¹² Raidla, Peeter. Siht on Eesti Kongress – Rahva Hää, 15.11.1989

¹¹³ Vaher, Andrus. Meie külalisi. -Rahva Hää, 02.07.1990; Kandidaadi sõna 22.02.1990; Rummo, Paul-Eerik. Ülestõusmine ehk harjutus iseseisvaks eluks. - Rahva Hää, 24.02.1990

¹¹⁴ Kandidaadi sõna. - Rahva Hää, 23.02.1990; Kandidaadi sõna. - Rahva Hää, 02.03.1990; Leps, Ando. Kas de jure või de facto? - Rahva Hää, 07.03.1990; Eesti Komitee. Eesti Komitee pöördumine ENSV ülemnõukogu poole. - Rahva Hää, 29.03.1990; Saime läkituse. - Rahva Hää, 15.02.1990; E. V. Kodanike Peakomitee teabetoimkond. Europarlamendi esindajad saavad Eesti Kongressi valimistele. - Rahva Hää, 22.02.1990; Kokk, Monika. Sillamäel valiti lageda taeval. - Rahva Hää, 27.02.1990; Piibur, Ivar. Eesti Kongressi valimised: arvud kõnelevad selget keelt. - Rahva Hää, 27.02.1990; Piibur, Ivar. Eesti Kongress: enam kui 300 000 valinut. - Rahva Hää, 25.02.1990; Rüütli, Liisa. Eesti taasiseseisvumisega seotud protsesside kajastamine ajalehe Vaba Eesti Sõna veergudel (1987-1988). Bakalaureusetöö. Juhendaja Sander Jürisson. Tallinn, 2015 lk 29-39

ebakindla mõlemapoolse üksteise tunnustamisega.¹¹⁵ Võib vaid spekuloida, milline oleks tulem nii siseriiklikult, suhetes keskvõimuga kui rahvusvahelises kontekstis, kui Eesti Kongress oleks kuulutanud end kõrgeimaks seadusandvaks võimuks või moodustanud Ülemnõukogu saadikutega pariteetsel alusel ühise kogu. Tegelikult tekkinud ebastabiilne paarisorbiit ei suutnud end kaua sünkroonis hoida, konfliktini jõuti kiiresti.¹¹⁶ Oma mõju oli kahtlemata asjaolul, kus soovides sarnast taset hoida, oli Ülemnõukogul kasutada kogu liiduvabariigi administratiivne ressurss, kuid Eesti Komitee sõltus täielikult annetatavast ja eraldatavast. Ebavõrdsete aluste ja kõrgete lootuste vaheline konflikt asus aga murendama rahva toetust ning tekitas ka sisemisi konflikte.¹¹⁷ Omaette probleemiks oli konflikt Rahvarinde ja selle juhitud valitsusega. Üheti võib seda mõista pragmaatiliselt, kus Ülemnõukogu tegevuse alatahtsustamise põhjuseks on enese nõrgad positsioonid.¹¹⁸ Teisalt oli pealiskaudsem ja kompromissialtim suhtumine iseseisvusesse legitimistidele dogmaatiliselt vastuvõetamatu. Idee täielikust järjepidevusest oli sedavõrd põhimõtteline, et Eesti Komitee avaldas toetust ka laialdast hukkamõistu kaasa toonud Kaitseliidu provokatiivsele piiriaktsioonile.¹¹⁹ Oma osa mängis kahtlemata varem kirjeldatud isikuline konflikt ning idee Rahvarinde juhi Edgar Savisaare autoritaarsusest ning vastusüüdistused vaid ühe püha tõe ülesehitamises.¹²⁰ Suhted impeeriumimeelsete jõududega vaadeldavas ajal ei muutunud, püsima jäi äärmine antipaatia ning süüdistused ekstremismis.¹²¹ Kohatised kokkulangevad seisukohad ja hääletused kujutasid endast asjaolude tõttu tekkinud ühisosa, kuid mitte koordineeritud kampaaniat.¹²² Suhtumine uuendusmeelsetesse kommunistidesse jätkus vastandaval foonil. Päevapoliitilistel kaalutlustel

¹¹⁵ Piibur, Ivar. Esimene samm on läbirääkimised. - Rahva Hää, 14.03.1990; Kandidaadi sõna. - Rahva Hää, 15.03.1990; Eesti Komitee. Eesti Komitee avaldus seoses poliitilise olukorra teravnemisega Eestis. - Rahva Hää, 19.05.1990; Määrits, Mati. Heinz Valk: me siiski varsti võidame. - Rahva Hää, 25.02.1990; Eesti NSV ülemnõukogu istungjärg. - Rahva Hää, 31.03.1990; Pollinski, Kaupo. Päevakorras päevakorralised küsimused. - Rahva Hää, 17.04.1990

¹¹⁶ Pollinski, Kaupo. Päevakorras päevakorralised küsimused. - Rahva Hää, 17.04.1990; Eesti Komitee. Eesti Komitee seletus Eesti riiklikust staatusest. - Rahva Hää, 12.05.1990; Piibur, Ivar. Viiekesi läbi rääkima. - Rahva Hää, 19.05.1990; Hansen, Jüri. Ajakirjanduslikud müüdid. - Rahva Hää, 23.09.1990; Hainsalu, Lehte. Kahekõne. - Rahva Hää, 25.10.1990

¹¹⁷ Imala, Viktor. EKK III konverents. - Rahva Hää, 01.10.1990; Piibur, Ivar. Eesti Komiteele avaldati survet. - Rahva Hää, 07.08.1990; Piibur, Ivar, Tammer, Enno. Eesti Kongressi III istungjärg. - Rahva Hää, 27.10.1990; Eesti Komitee pressitoimkond. Eesti Komitee istung. - Rahva Hää, 17.06.1990; Eesti Komitee pressitoimkond. Eesti Komitee majandusaruanne Eesti rahvale. - Rahva Hää, 19.10.1990; Piibur, Ivar. Armastusest vihkamine. - Rahva Hää, 31.05.1990; Ojasalu, Anti jt. Maavanemate avaldus. - Rahva Hää, 13.06.1990; Eesti Komitee pressiteenistus. Eesti Kongress tuleb kokku kahe nädala pärast. - Rahva Hää, 12.10.1990; Tivas, Endel. Iseseisvus pole kerge. - Rahva Hää, 22.02.1990; Raidla, Peeter, Talving, Heikki. Teine organisatsiooniline. - Rahva Hää, 29.05.1990

¹¹⁸ Trumberg, Tiina. Vastuolud Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamisel Rahvarinde ja Eesti Kongressi näitel aastail 1988-1991. Lk 28.

¹¹⁹ Eesti Komitee juhatuse avaldus. - Rahva Hää, 06.09.1990; Hansen, Jüri. Piiri tunnetamine. - Rahva Hää, 09.09.1990; Eesti Vabariigi valitsuse seisukoht. - Rahva Hää, 05.09.1990

¹²⁰ Niitra, Sirje. Kas hea ninaesine, vabadus või mõlemad? - Rahva Hää, 27.10.1990; Peaminister "meeste mängude" kohta. - Rahva Hää, 30.10.1990; Raidla, Peeter, Talving, Heikki. Teine organisatsiooniline. - Rahva Hää, 29.05.1990

¹²¹ Gussev, Aleksandr. A. Gussevi sõnavõtt. - Rahva Hää, 05.09.1989

¹²² Pollinski, Kaupo. Kahe ja poole tunniga Eesti Vabariigi tagasi. - Rahva Hää, 09.05.1990; Raidla, Peeter. Valitud hetki Toompeal kuuldust. - Rahva Hää, 24.02.1990

siiski veidi leebuti ning leiti ühisosa. Taolise ühistegevuse kulminatsiooniks oli katse vahetada välja peaminister ning panna ametisse rahvusliku ühtsuse valitsus.¹²³ Legitimismi-ideed kanded Eesti Kongress oma alamorganitega elas vaadeldaval perioodil läbi suure tõusu poliititaeva kõrgustesse, kuid koos toetusega kasvasid ka ootused, mille täitmine ei õnnestunud. See tõi omakorda kaasa vastuolusid nii teiste jõududega kui siseselt. Perioodi lõpuks oli siiski tegemist tugeva mõjutajaga.

Esmasel perioodil alanud erakonnastumine ning organiseerumise tõus jätkus, aina enam kerkis esile uusi parteisid ning liikumisi. Rahva Hää! kajastas nende tegevust 10,7% artiklitest, millest positiivselt 53,6%, pigem positiivselt 40,6%, pigem negatiivselt 1,4% ning negatiivselt 4,3%. Avalikusse tõus on eriti muljetavaldav, kui võrrelda peaaegu olematut baasaset, kuigi jäädi suurematele liikumistele siiski alla.¹²⁴ Moodustusid mitmed erakonnad nii olemasolevate tugirühmade baasil või Rahvarinde seesmiste jaotumuste põlistumisel, kui ka täiesti sõltumatult varasematest liikumistest.¹²⁵ Põhiline kajastus tulenes valimiste eel kandidaatide endi sõnavõttudest või toetusavaldustest, mis põhjendab valitsevat fooni. Teise olulise osa moodustavad teated või uudisnupud erakonna loomisest, selle kavatsusest või programmi kinnitamisest.¹²⁶ Taolise valimi puhul ei ole alust üllatuda, et kajastus nõnda ühekülgne on. Üldplaanis on siiski märgata jätkuvat aktiivsuse kasvu. Oma osa võis selles mängida üldine politiseerituse tõus ning ka seniste struktuuride, eelkõige Eestimaa Kommunistliku Partei, lagunemine ja Rahvarinde sisemine killustumine.¹²⁷ Perioodi teisel poolel hakati ka enam päevapoliitilistel teemadel sõna võtma. Võib oletada, et oma vähese mõju tõttu reaalsetele protsessidele, oli muude poliitiliste liikumiste vastu suunatud kriitika haruldane.¹²⁸ Suurte ja

---

¹²³ Peaminister "meeste mängude" kohta. - Rahva Hää!, 30.10.1990; Piibur, Ivar, Tammer, Enno. Eesti Kongressi III istungjärk. - Rahva Hää!, 28.10.1990; Väljas, Vaino. EKP ülesannetest poliitilise situatsiooni stabiliseerimisel. - Rahva Hää!, 02.09.1989; Sillari, Enn-Arno. E. A. Sillari sõnavõtt. - Rahva Hää!, 03.09.1989; Titma, Mikk. M. Titma sõnavõtt. - Rahva Hää!, 05.09.1989; EKP Keskkomitee pressitalitus. Ühiskomisjon alustas tööd. - Rahva Hää!, 25.10.1990; Eesti Komitee. Eesti Komitee avaldus seoses poliitilise olukorra teravnemisega Eestis. - Rahva Hää!, 19.05.1990; Tare, A. Sõjaveteranid on iseseisva Eesti poolt. - Rahva Hää!, 14.03.1990

¹²⁴ Lisa 2

¹²⁵ Trumberg, Tiina. Vastuolud Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamisel Rahvarinde ja Eesti Kongressi näitel aastail 1988-1991. Lk 10-12, 27-28.

¹²⁶ Lattik, Vello. Kas astuda või mitte? - Rahva Hää!, 02.02.1990; Algatusrühm. Eesti Maa-Keskerakonna algatusrühmalt. - Rahva Hää!, 13.02.1990; Ende, Üllar. "Meie lipukirjaks on vabadus ja humanism". - Rahva Hää!, 14.02.1990; Eesti liberaalid organiseeruvad. - Rahva Hää!, 03.08.1990; Raida, Peeter. Eesti liberaalidel on oma partei. - Rahva Hää!, 03.10.1990; Maanõukogu pöördumine Eesti rahva poole. - Rahva Hää!, 04.11.1989; Lott, Raivo. Ettevõtjatel erakond. - Rahva Hää!, 03.03.1990; Šer, Leivi. Teel omariiklusele. - Rahva Hää!, 12.05.1990; Kandidaadi sõna. - Rahva Hää!, 28.02.1990; Kandidaadi sõna. - Rahva Hää!, 07.03.1990; Kandidaadi sõna. - Rahva Hää!, 10.03.1990; Kandidaadi sõna. - Rahva Hää!, 11.03.1990; Eesti Maaliidu volikogu. Eesti maaliidult. - Rahva Hää!, 13.03.1990

¹²⁷ Sootla, Georg. Ajaloo pärandatud koorem ja eelseisvad valimised. - Rahva Hää! 23.01.1990; Roosileht, Toomas. Millest mõtleme, millest räägime. - Rahva Hää!, 24.01.1990; Raidla, Peeter. Eesti liberaalidel on oma partei. - Rahva Hää!, 03.10.1990

¹²⁸ Hansen, Jüri. Ärge kõigutage valitsuse laeva. - Rahva Hää!, 05.08.1990; Hansen, Jüri. Šokk ilma teraapiata. - Rahva Hää!, 30.09.1990; Eesti Demokraatliku Tööerakonna, Eesti Sotsiaaldemokraatliku Iseseisvuspartei, Eesti Vene Sotsiaaldemokraatliku partei ja Eesti Sotsialistliku partei välismaa koondise juhataste ühiskoosoleku avaldus. - Rahva Hää!, 7.10.1990; Enn Tarto valiti EKRE esimeheks. - Rahva Hää!, 12.06.1990; Mets, Helle.

tuntud liikumiste kritiseerimine on oluliselt lihtsam, kui alles organiseeruvate ning laiemalt tundmata seisukohtadega erakondade. Neile osaks langevad etteheited olid pigem üldist laadi, mis kujutasid kõik poliitilisi parteisid tühikargajate ja asjatult konflikti otsijatena, taaskord kannatasid taoliste seisukohtade all enam suuremad ja olulisemat mõju omavad jõud. Kokkuvõtvalt tuleb nentida, et tegemist oli jätkuva tõusu ja jõukogumise perioodiga, olulist osa poliitilisel maastikul väiksemad liikumised ei mänginud.

Riikliku staatuse küsimuses oli võrreldes eelneva perioodiga toimunud radikaalsed muutused. Liiduvabariigi staatuse säilimist puudutas vaid 7,5% analüüsitud artiklitest. Eelmise perioodiga võrreldes oli valdav osa toetusest hajunud.¹²⁹ Peamiselt oli tegemist impeeriumimeelsete seisukohtadega, mis ei kajastanud üldist poliitilist konsensust. Erandiks oli Vaino Väljase sõnavõtt NLKP Keskkomitee pleenumil¹³⁰, mis on ilmselt mõistetav arvestades kuulajaskonda ja kõnelemiskohta. Isegi keskviimule suunatuna oli tegemist tingimusliku toetusega, vaid IME ja liiduvabariikide õiguste suurenemisega saavat tagada kehtiva korra säilimine, enamgi veel, kommunistliku võimu säilimiseks tulevat EKP-d oluliselt rohkem toetada. Valdav osa teemakohaseid artikleid ei süvenenud täpsemalt riikluse nüanssidesse vaid nõuavad ENSV põhiseaduse taaskehtestamist või NSVL-i konstitutsiooni järgimist ja ülimuslikuks pidamist.¹³¹ Üheti väideti, et puudub nii venekeelse elanikkonna kui Eesti rahvastiku tervikuna toetus. Teisalt nõuti kindla korra taastamist ja massiteabevahendites parteid õhnestavate ja ajalugu solvavate materjalide avaldamise lõpetamist, süüdistati rahvuslikke jõude neo-fašismis, kontrrevolutsioonis ja riigipöördes ning EKP juhtkonda separatismis.¹³² Idee liiduvabariigi staatuses jätkamisest oli kaotanud pea täielikult poliitilise kandepinna ning muutunud valdavale osale poliitilistest liikumistest vastuvõetamatuks. Ootused muutustele õigusriikluse või majanduslike ümberkorralduste suunas olid, kas luhtunud või ei tundnud enam piisavad.

Idee liidulepingust ehk olemasolevate riiklike kehandite vahel sõlmitava kokkuleppe alusel laiendada oli sarnaselt liidulepingule kaotanud oluliselt oma toetajaskonda. Vaid 11,7% artiklitest puudutas viidatud positsiooni.¹³³ Võimatu on täpselt määratleda, milliste konkreetsete õigustega nähti liidulepingu subjekte, kas föderatiivsete või konföderatiivsete osistena, puudub

---

ELDP seisukohad. - Rahva Hää, 02.09.1990; Eesti Liberaaldemokraatliku erakonna arvamus. - Rahva Hää, 20.09.1990

¹²⁹Lisa 5

¹³⁰ETA. Vaino Väljase sõnavõtt NLKP keskkomitee pleenumil. - Rahva Hää, 22.09.1989

¹³¹Matvejeva, O. Kirde-Eesti parteiorganid ajavad oma joont. - Rahva Hää, 17.04.1990; Jarovoi, Vladimir jt. . Eesti NSV ülemnõukogu presiidiumile avaldus. - Rahva Hää, 02.06.1990

¹³²Gussev, A. A. Gussevi sõnavõtt. - Rahva Hää, 05.09.1989; Ingerman, A. A. Ingermani sõnavõtt. - Rahva Hää, 05.09.1989; Raidla, Peeter. Demagoogia suur pidupäev. - Rahva Hää, 21.01.1990; Kokk, Monika jt. Kas riigipööre Võidu väljakul. - Rahva Hää, 15.03.90; Määrits, Mati, Pollinski, Kaupo. Ülemnõukogu saab endale mängureeglid. - Rahva Hää, 04.03.1990; Jarovoi, Vladimir jt. Eesti NSV ülemnõukogu presiidiumile avaldus. - Rahva Hää, 02.06.1990; Aru, Ivo. Täiesti salajane. - Rahva Hää, 2.06.1990

¹³³lisa5

termini täpsem sisustus, ka asjaosalised ise tunnistasid valitsevat ambivalentsust.¹³⁴ Antud platvormil asus suuresti EKP, mis võib osalt selgitada teemakäsitlemise populaarsuse ligi tugevat langust, mis korreleerub kommunistide enese toetuse hajumisega.¹³⁵ Varasemalt iseseisva variandina käsitletav pseudosuveräänsus muutus teise perioodi käigus valdavalt NSVL-i riikliku katusorganisatsioonina nägeva tiiva valdkonnaks. Välja astumine oleks kahjulik, sobivaks ja kõiki osapooli rahuldavaks vormiks oleks suveräänne rahvusriik uue ja parema nõukogude riigi koosseisus.¹³⁶ Jätkuvates liidusidemetes nähakse eelkõige kasu suhetes, olgu majanduslikud või kultuurilised, teiste tollaste liiduvabariikidega või ajaloolist paratamatust, mida muuta ei ole võimalik. Ka need seisukohad hakkasid teed andma aina enam rahva valdava enamuse poolt toetatud iseseisvumisele, eelkõige asuti rõhutama vabatahtlikkuse ja õiguse välja astuda olulisust edasise liidu puhul.¹³⁷ Samaaegselt kommunistidele, kes asusid ka ise aina enam täieliku iseseisvust legitiimse tegevusvariandina tunnistama, hakkasid impeeriumimeelsed jõud liikuma täielikult muudatuste vajaduse eitamiselt teatavate järeleandmisteni.¹³⁸ Küsitav on, mil määral tegemist oli konjunktuursete seisukohtadega eestikeelsele informatsioonile, keskviimu uue taktika teostamisega kohtadel või tõsimeelse seisukohtade muutumise ja toetusega uuendustele. Kokkuvõtvalt tuleb siiski nentida, et toetus liidulepingule, olgu föderatiivses või konföderatiivses vormis, oli madal ning langemas.

Sisulisele ja vormilisele iseseisvusele poolehoid kasvas oluliselt. 57,3 % vaadeldavatest artiklitest käsitles antud teematikat. Allikatest on tuvastatav pea täielik diskursuse muutus, arvestades ligi viiekordset kasvu, ja tegemist on konkurentsilt populaarseima riikluse vormiga.¹³⁹ NSVL-ist täieliku eraldumise kasuks kõnelev suund oli muutunud sedavõrd konsensuslikuks, et vaadeldava perioodi edenedes peeti eesmärgi poole pürgimist ja iseseisvuse saavutamist nõnda enesest mõistetavaks, et retooriliselt ei pööratud sellele enam tähelepanugi, edasine diskussioon, näiteks omandireformi või välispoliitika osas, pidas seda juba

¹³⁴ Vellamaa, A. A. Vellamaa sõnavõtt. - Rahva Hää, 06.09.1989; Tambi, Tiit. Nõuame! - Rahva Hää, 08.09.1989; Kivistik, Mario. Sõna sekka. - Rahva Hää, 18.10.1989; Laks, Leo. Kaua tehtud, kaua oodatud. - Rahva Hää, 06.09.1989; EKP Keskkomitee XVI pleenumi poliitiline avaldus. - Rahva Hää, 06.01.1990

¹³⁵ EKP küsimusest. - Rahva Hää, 25.10.1989; Kandidaadi sõna. - Rahva Hää, 02.03.1990

¹³⁶ EKP reorganiseerimise programm. - Rahva Hää, 16.02.1990; Šer, Leivi. Olukord on keeruline, kuid mitte lootusetu. - Rahva Hää, 17.02.1990; Tivas, Endel. Enn-Arno Sillari: kongressi töös oli vaja osaleda. - Rahva Hää, 26.07.1990; Määrits, Mati. Erakorraline istungjärk... Mille poolest erakorraline? - Rahva Hää, 07.08.1990; Talving, Heikki. Koostööst liidulepingu alusel ja ilma selleta - Rahva Hää, 07.08.1990; Propst, Karl. Eesti NSV ülemnõukogu presiidiumis. - Rahva Hää, 17.11.1989

¹³⁷ Rannamets, Leidur. Liit saab rajaneda vaid võrdõisulikusel. - Rahva Hää, 09.07.1989; EKP tegevusprogrammist. - Rahva Hää, 10.09.1989; Demokraatlik partei poliitilisest olukorrast Eestis. - Rahva Hää, 18.05.1990; Šer, Leivi. Olukord on keeruline, kuid mitte lootusetu. - Rahva Hää, 17.02.1990; EKP keskkomitee teesid NLKP XXVIII kongressile. - Rahva Hää, 03.07.1990

¹³⁸ Määrits, Mati jt. Eilsed töed jäägugi eilsesse. - Rahva Hää, 11.02.1990; Kokk, Monika. Vabariigi valitsuse vastane miiting Sillamäel. - Rahva Hää, 01.09.1990; Kook, Monika. Eesti NSV jäi loomata. - Rahva Hää, 15.09.1990; Eesti NSV ülemnõukogu seaduseelnõude komisjoni esimehe H. Elleri informatsioon. - Rahva Hää, 14.11.1989; Kandidaadi sõna. - Rahva Hää, 02.03.1990; Lindsalu, Indrek. Parteikonverentsid. - Rahva Hää, 03.03.1990

¹³⁹ Lisa 4

vaieldamatuks eelduseks. Tegemist oli tegevusvariandiga, mis ühendas endas valdavat osa poliitilisest spektrist, hoolimata olulistest eriarvamustest teistes valdkondades.¹⁴⁰ Isegi juhtivate kommunistide tasemel valitses idee toetus. Peamiseks vaidluspunktiks kujunes näiliselt formaalne küsimus, kas tekkiva Eesti Vabariigi puhul on tegemist sama riigiga, mis oli kahe maailmasõja vahel või viimase õigusjärglasega. Võtmeküsimuseks oli kodanikkonna staatus, esimese variandi puhul on tegemist rahvusvahelise õiguse mõistes ajaliselt piiratud Nõukogude Liidu poolse okupatsiooniga, mis ei too eelneva staatuse taastumisel Eestile kaasa olulisi õiguslikke kohustusi. Oluline toetus tuli eksiilringkondadest ning legitimistide poolt.¹⁴¹ Võõrvägede lahkumine Eestist saaks sellisel juhul olla vaid tingimusteta, riigipiiri aluseks Tartu rahu ning okupatsiooni jooksul saabunud elanike staatus lahtine.¹⁴² Teise variandi järgi tuleks mõista sündinud olukorda kui anneksiooni, millega tunnistatakse Eesti õiguslikult olnud kuuluvaks Nõukogude Liidu osaks. Varasema moodustise lagunemisel peaks uus riik lepinguliselt reguleerima oma kohustused ja õigused teiste osistega, anneksioonile eelnevate kokkulepete kehtivus lakkas riigi lakkamisega ja nad oleksid relevantssed vaid varasema praktika mõistes, mitte jätkuvalt jõustatavad. Tolle suuna pooldajad kutsusid üles alustama läbirääkimisi Nõukogude Liidust välja astumiseks ja selle tingimuste määramiseks.¹⁴³ Teisalt kahe vaatenurga konflikt ei ole niivõrd juriidilist laadi, pigem on tegemist idealistide ja realistide konfliktiga. Täielik taastamine eitaks vahepealset perioodi, mis tundus poliitilist ja majanduslikku seisu arvestades võimatu, isegi sama anakronistlikult absurdne kui 1918. aastal baltisakslaste tuginemine Uusikaupungi rahule¹⁴⁴. Järjepidevuslaste ja uue vabariigi pooldajate vaheline konflikt langes suuresti kokku eelpool kirjeldatud poliitiliste liikumiste vaheliste vastuoludega, võimatu on tuletada põhjuslikust vaid ühekülgsest. Kokkuvõtvalt oli tegemist siiski laialdaselt konsensusliku pürgimisega täieõigusliku iseseisva riigi poole. Idee oli saanud kandvaks mõtteks poliitilises diskursuses.

---

¹⁴⁰ EKP küsimusest. - Rahva Hää, 25.10.1989; Leito, Toomas. Millest mõtleme, millest räägime. - Rahva Hää, 03.01.1990; Toome, Indrek. Eesti NSV ministrite nõukogu esimehe Indrek Toome telesinimine 1. jaanuaril 1990. a. - Rahva Hää, 03.01.1990; Rüütel, Arnold. Eesti NSV ülemnõukogu presiidiumi esimehe Arnold Rüütli uusaasta pöördumine. - Rahva Hää, 03.01.1990; EKP Keskkomitee XVI pleenumi poliitiline avaldus. - Rahva Hää, 06.01.1990; Titma, Mikk jt. Demokraatlik valimisliit "Vaba Eesti". - Rahva Hää, 24.01.1990; Glazkina, O. Kohtumine M. Titmaga. - Rahva Hää, 02.02.1990

¹⁴¹ Saime läkituse. - Rahva Hää, 15.02.1990; Eesti Komitee. Eesti Komitee seletus Eesti riiklikust staatusest. - Rahva Hää, 12.05.1990; Piibur, Ivar, Tammer, Enno. Tunne Kelam: "Eesti Kongress ei ole sohilaps". - Rahva Hää, 26.05.1990

¹⁴² Glazkina, O. Kohtumine M. Titmaga. - Rahva Hää, 02.02.1990; Amos, Ralf jt. Me ei loobu oma vabadusmõttest. - Rahva Hää, 02.04.1990; Raidla, Peeter. Eesti ehk kadunud poja tagasitulek Euroopasse. - Rahva Hää, 01.03.1990

¹⁴³ Määrits, Mati. Millest mõtleme, millest räägime. - Rahva Hää, 29.11.1989; Pollinski, Kaupo. Millest mõtleme, millest räägime. - Rahva Hää, 21.02.1990; Kuidas hindate majandust ja poliitikat. - Rahva Hää, 15.03.90; Raidla, Peeter. EKP – lõpp või algus. - Rahva Hää, 22.03.1990; Väljas, Vaino, Sillari, Enn-Arno. Pöördumine Eestimaa Kommunistliku partei poole. - Rahva Hää, 04.08.1990

¹⁴⁴ Pinn, Voldemar. Kuhu liigud Eestimaa? - Rahva Hää, 31.08.1990; Savisaar, Edgar. Oleme siirdumas uude perioodi. - Rahva Hää, 09.08.1990; Veidemann, Rein. Eneseületuse õilis-raskel teel. - Rahva Hää, 02.08.1990; Veidemann, Rein. Eneseületuse õilis-raskel teel. - Rahva Hää, 3.08.1990; Hansen, Jüri. Vaatkem jälle idapoole. - Rahva Hää, 12.08.1990

Riikliku korralduse kontekstis väärib eraldi kajastamist Ida-Virumaa staatuse probleem. Viimane kerkis tugevalt esile just teisel perioodil ning idee iseseisvuse poole rühkivast Eestiga teist sammu käia muutus poliitiliselt oluliseks. Teemat käsitles 23,5% riikluse küsimust puudutavatest artiklitest. Tegemist oli esimese perioodiga, mil Kirde-Eesti eraldumine tõusis esimest järku riiklikuks probleemiks. Senised ähvardused või vihjed ei omanud tõsiseltvõetavat alust.¹⁴⁵ Põhiettekäändeks konfliktil olid selgelt rahvussuhted, mille puhul konflikt eestlaste ja muulaste vahel muutus aina ilmsemaks.¹⁴⁶ Oletada võib, et tegemist oli poliitilise vastasseisu süvenemisega üle leppimist võimaldava piiri. Kuigi rahvastiku jaotuse ning esialgse ambitsiooni alusel võiks pidada nii Ida-Virumaa tööstuspiirkonda kui Tallinnat ning isegi Tartut ja Valgat, ohustatuks venemeelse separatismi poolt, jäi raskuskese siiski esimesele.¹⁴⁷ Taaskord tuleb tunnistada takistuseks täpsema analüüsi teostamisel terminoloogilist lõtvust, mis muudab raskeks tuvastada, kas on toimunud nihkeid seisukohtades või on rakendatud mõistete ebaselgust demagoogilistel põhjustel. Nõudmiseks oli nii autonoomse oblasti kui autonoomse vabariigi kehtestamine, mis võimaldaks seada sisse mitmeid tulemüüre seniselt kursilt aina enam kõrvale kalduva Eestiga.¹⁴⁸ Taoliste nõudmiste ajaloolise paikapidamatuse, haldusjaotusliku sisutuse või juriidilise vastandlikkuse teemaline kriitika vaevalt mõjutas aktiviste.¹⁴⁹ Toimusid ettevalmistused uue riikliku moodustise formeerimiseks. Seati kahtluse alla Ülemnõukogu ja valitsusorganite pädevus, Kohtla-Järve, Sillamäe ning Narva linnanõukogud kuulutasid end vabaks täitmast riiklikke korraldusi. Kolm linna asusid looma ühist parlamentaarset organit, mis eelduslikult võinuks saada keskseks seadusandlikuks koguks sõltumata võimupiiride laiendamise täpsest ulatusest¹⁵⁰. Sisuliselt on taoliste sammudega tegemist suveräniteedile pretendeerimisega, ühepoolse autonoomia väljakuulutamisega, mis maailma ajaloos tihti vahetult eelneb täielikule eraldumisele. Üheti asusid impeeriumimeelsed jõud jätkuvalt nõukoguliku korra kaitsel ning püüdsid takistada iseseisvumisprotsessi kulgu, kuid teisalt asuti kasutusele võtma uusi meetodeid säilitamiseks enesele teatavad positsioonid juhuks, kui teised katsed ebaõnnestuvad.

---

¹⁴⁵ Lisa 5

¹⁴⁶ Rastegajev, G. G. Rastegajevi sõnavõtt. - Rahva Hää, 03.09.1989; Väljas, Vaino. EKP ülesannetest poliitilise situatsiooni stabiliseerimisel. - Rahva Hää, 02.09.1989

¹⁴⁷ Raidla, Peeter. Demagoogia suur pidupäev. - Rahva Hää, 21.01.1990; Kokk, Monika. NSVL rahvasaadikud autonoomia ideest. - Rahva Hää, 17.01.1990

¹⁴⁸ Boitsova, Valentina. Aidakem kaitsta Kirde-eestit 19.01.1990; Tšaplõgin, Aleksandr jt. Me nõuame: Eestisse veel teine oma konstitutsiooni ja ülemnõukoguga nõukogude sotsialistlik vabariik. - Rahva Hää, 17.11.1989

¹⁴⁹ Kokk, Monika. Indrek Toome: Need inimesed ei anna endale aru. - Rahva Hää, 20.01.1990; EKP Keskkomitee sekretariaat. EKP Keskkomitee sekretariaadis. - Rahva Hää, 18.01.1990; Kokk, Monika. Mikk Titma: "Vene kogukond tervikuna ei mõtle nii nagu intrid". - Rahva Hää, 24.01.1990

¹⁵⁰ Kokk, Monika. Veel üks samm Kirde-Eesti eraldumise suunas? - Rahva Hää, 25.05.1990; Roosileht, Toomas. Võim on magus võtta. - Rahva Hää, 25.05.1990; Määrits, Mati. M. Gorbatsšov vaidlustas Eesti asumise iseseisvusteele. - Rahva Hää, 04.05.1990; Kokk, Monika. Kohtla-Järvel ei tunnistata Eesti ülemnõukogu otsuseid. - Rahva Hää, 04.05.1990; Eesti NSV ülemnõukogu istungjärg. - Rahva Hää, 31.03.1990

Teine periood hõlmas endas võrreldes eelnevate aastakümnetega kardinaalselt erineva olukorra tekkimist. Kommunistid olid kaotanud oma võimumonopoli, valitsuse moodustas Rahvarinne. Samaaegselt tõusid jõuliselt esile ka legitimistid, kel õnnestus täita oma esialgne eesmärk Eesti Kongressi kokkukutsumisega. Metoorina kerkiti poliittaevasse, kuid satuti kohe ka konfliktidesse. Impeeriumimeelsed ringkonnad samal ajal ei jäänud passiivsusse pidama vaid organiseerusid ja asusid eralduma nii formaalselt kui sisuliselt. Väiksemad erakonnad asusid end kehtestama ning hoolimata suutmatusest suurt poliitikat mõjutada, pääseti juba löögile teatavates valdkondades. Riikluse kontekstis oli murranguliseks muutuseks pöördumine liiduvabariiki või uut liidulepingut propageerivatelt seisukohtadelt iseseisvusele. Tõsiseltvõetava variandina kerkis esmakordselt Ida-Virumaa teatud piirkondade eraldumine ülejäänud riigist. Kokkuvõtvalt võib nentida, et teine periood hõlmas endas pea täielikku ja igakülgselt muutust varasemaga võrreldes.

Kolmas periood

Viimane ajajärk, 5. november 1990 – 20. august 1991, kardinaalselt uusi lähenemisi või poliitilisi ümberkorraldusi ei paku. Tegemist on valdavalt eelnevate perioodide käigus alanud protsesside põlistumisega, rindejoonte fikseerimisega. Lõppdaatumiks on iseseisvuse taastamine, mis pani kogu edasise sündmuste käigu täiesti erinevale formaaljuriidilisele alusele ning samuti oma ootamatuses lõikas läbi mitmedki seni lahendamatuna näivad Gordioni sõlmed omariikluse saavutamise teel. Perioodi iseloomustas pinge tõstmine NSVL võimude poolt, kes rakendasid Läti ja Leedu vastu vägivalda ning siseriiklik konfliktioht eelkõige majanduspiiril kontrolli saavutada üritavate ametnike ja töölismalevate vahel. Osaliselt viimastele tuginedes liikusid aina enam separatistlikus suunas impeeriumimeelsed organisatsioonid, eriti Kirde-Eestis.

Eestimaa Kommunistliku partei vabalangus jätkus, olulisemate poliitiliste otsuste puhul jäadi teisejärguliste mängurite rolli. Perioodi materjalist leiti kajastamist vaid 9% lugudest, milledest 23% olid positiivsed, 12% pigem positiivsed, 26% pigem negatiivsed ja 40% negatiivsed.¹⁵¹ Positiivne kajastus on valdavalt partei enda poolt tekitatud, Rahva Hääle veergudel on olnud võimalus võtta sõna oma programmi kaitseks või on avaldatud seisukohti. Ennast üritati näidata progressiivse jõuna, kes kaalutletult läheneb probleemidele ning ei kõiguta asjatult riigilaeva, samas oldi valmis vajadusel tegutsema, näiteks toetama Siim Kallase avantüüri vaadeldava perioodi algul.¹⁵² Taoline enesele vastukäiv tegutsemismall jätkus ka suhetes emaparteiga. Üheti oli partei *raison d'être* sidemete säilitamine NLKP-ga, kitsamalt ning Venemaa demokraatlikult meelestatud jõududega laiemalt. Teisalt üritati öelda selgelt lahti mineviku taagast ning kutsuti üles hinnangute andmise aluseks võtma vaid viimase aja tegemised, kui rehabiliteerivad ja selgelt eestimeelsed. Ööpartei suhtes nähti erinevusi, kuid ei olevat totaalset vastasseisu, järgmisel hetkel siiski rünnati impeeriumimeelseid kui mittelegitiimseid ning kompromissivälistavaid.¹⁵³ Kommunistliku parteiga assotsieeruv Vaba Eesti, milles nähti üht enese rehabilitatsioonivõimalust, ei suutnud tuult tiibadesse haarata ning formeeruda konkreetseks survegrupiks vaid jäi senisele ambivalentsele positsioonile. Ülejäänud poliitiline üldsus ei suutnud või suvatsenud näha eelpool mainitud erisust, mis jättis

---

¹⁵¹ Lisa 3

¹⁵² Raidla, Peeter. Siim Kallas alustab konsultatsioone uue valitsuse moodustamiseks. - Rahva Hääle, 06.11.1990; Lehepuu, Uno. Ainus tee: usaldada EV ülemnõukogu ja valitsuse tegevust. - Rahva Hääle, 11.01.1991

¹⁵³ Sillari, Enn-Arno. 9. mai kohustab. - Rahva Hääle, 09.05.1991; Tivas, Endel. Laupäeval on EKP konverents. - Rahva Hääle, 13.12.1990; Lindsalu, Indrek. Rahvusliku ühtsuse valitsust nii pea ei tule. - Rahva Hääle, 13.12.1990. Tivas, Endel. Toimus EKP konverents. - Rahva Hääle, 16.12.1990; Roosileht, Toomas. Panfilov pani Sillarile kahe. - Rahva Hääle, 17.04.1991; Lehepuu, Uno. Kummale poole murdub - Rahva Hääle, 05.02.1991; EKP Keskkomitee büroo avaldus. - Rahva Hääle, 18.04.1991; Tivas, Endel. Kellele on EKP-d vaja. - Rahva Hääle, 27.01.1991; Hüva, Vello. EKP jätkab aktiivset idapoliitikat. - Rahva Hääle, 09.05.1991; Tivas, Endel. Mitte sõjaväe vaid poliitiliste dialoogide abil. - Rahva Hääle, 18.01.1991;

retoorilistest pingutustest hoolimata kommunistid paaria rolli. Enamgi veel, suutmatusest selgelt ja üheselt määratleda oma platvormi, sai üks kandvaid etteheiteid nende vastu. Jätkuvad sisekäärimised ei aidanud kaasa koherentse seisukoha väljendamisele või riigiasjade mõjutamisele.¹⁵⁴ Poliitilised vastased omakorda kasutasid võimalust ning tümitasid maaslamajat edasi, kohaseks näiteks on probleemid Ülemnõukogu presiidiumis, mis oleksid peaaegu päädinud NLKP-st iseseisva Eestimaa Kommunistliku Partei ametlikult registreerimata jätmisega.¹⁵⁵ Ajutist koostööd rahvuslastega peeti pigem küüniliseks võimumänguks, mille taga on kesk võimu huvid, kui retooriliselt lubatud ühtsuse loomiseks.¹⁵⁶ Ka katsed heita eneselt varasema tegevuse taak ei kandnud vilja, maine jäi pigem muutumatuks ning uues retoorikas nähti demagoogilisi trikke.¹⁵⁷ Oma osa rünnakutesse andsid impeeriumeelsed kommunistid, kes ei lakanud pookimast parteile külge kõduhõngu või ebapädevust.¹⁵⁸ Perioodi iseloomustab, kogu iseseisvuse taastamise ajal nähtav, pidev mõju langus ning organisatoorne lagunemine. Oma osa mängisid kahtlemata sisevastuolud, mis takistasid efektiivselt reageerimast rünnakutele. Aastakümnete pikkuseid traditsioone murda ja ka teisi seda uskuma panna, kiiresti muutuv asukorras osutus pea võimatuks. Tulemuseks oli täielik kollaps ja marginaliseerumine. Vähenegi säilinud mõju oli parteil kadumas.

Impeeriumeelsed jõud asusid viimasel vaadeldaval perioodil vaieldamatult konfrontatsioonilisematele positsioonidele kui varem. Võib oletada, et minetades lootuse haarata enda taha laiemad massid, suunati oma senine tegevus veelgi agressiivsemalt oma toetajate konsolideerumisele ja "lohutusahinnana" regionaalsele separatismile. Eelpool mainitud ajavahemiku jooksul välja antud artiklitest käsitles neid 17%. Positiivset kuvandit kandis 13%, pigem positiivset 14%, pigem negatiivset 19% ja negatiivset 47%.¹⁵⁹ Sarnaselt varasematele perioodidele oli positiivne kajastus seotud aktivistide endi intervjuude või seisukohtade kajastamisega. Rünnati Nõukogude Liidu juhtkonda, kes oma tegevusega oli valla päästnud vaenulikud jõud, olgu põhjuseks siis paha tahe või labane mõtlematus. Teisalt oli

---

¹⁵⁴ Latiik, Vello. Kriisi sisse? Kriisist välja? - Rahva Hää, 10.11.1990; EKP Keskkomitee pressitalitus. EKP KK VIII pleenumi toetus Savisaare valitsusele; - Rahva Hää, 09.11.1990; Linnart, Mart. „Vaba eesti“ uuendas põhikirja ja laiendas volikogu. - Rahva Hää, 20.04.1991; Hint, Mati. Kahtluste aeg. - Rahva Hää, 16.12.1990; Edgar Savisaare 3 arvamust. - Rahva Hää, 09.02.1991; Savisaar, Edgar. Rahvarinde kongress tuleb kokku. - Rahva Hää, 08.03.1991; Roosileht, Toomas. Ülemnõukogu presiidium registreeris eile iseseisva EKP. - Rahva Hää, 07.06.1991

¹⁵⁵ Otsused ei tule kergelt. - Rahva Hää, 07.06.1991; Roosileht, Toomas. Ülemnõukogu presiidium registreeris eile iseseisva EKP. - Rahva Hää, 07.06.1991

¹⁵⁶ Talving, Heikki. Veel raskest esmaspäevast. - Rahva Hää, 07.11.1990; Valk, Heinz. Ääremärkusi kaheksa eraisiku tegutsemise kohta. - Rahva Hää, 13.11.1990. Liivaku, Uno. Väljapääs on ehk kümme kostust rahvusliku ühtsuse pooldajalt. - Rahva Hää, 15.11.1990

¹⁵⁷ Lasn, Tore. Millegi mõtleme, millegi räägime. - Rahva Hää, 21.11.1990; Grünberg, Sven jt. Lisandusi Eesti poliitika stabilisatsiooni ja mobilisatsiooni väitlustele. - Rahva Hää, 11.12.1990. Kipper, E. Referendumist. - Rahva Hää, 01.02.1991; Arjakas, Külle jt. Meie allakirjutanud arvame. - Rahva Hää, 12.06.1991

¹⁵⁸ Roosileht, Toomas. Kommunistlik internatsionaal elab edasi. - Rahva Hää, 16.12.1990; Kaasik, Feliks. Kommunistidel seisab ees lahutus. - Rahva Hää, 06.02.1991; Roosileht, Toomas. Pavel Panfilov jätkab võitlust. - Rahva Hää, 18.04.1991; Hüva, Vello. Enn-Arno Sillari on NLKP-st välja heidetud. - Rahva Hää, 16.04.1991

¹⁵⁹ Lisa 3

põhinõudmiseks orgaaniline seotus sama riigiga ja nende liidritega, mille kurssi teravalt kritiseeriti.¹⁶⁰ Säilinud oli teatav ambivalents, mis lubas eeltooduga kõrvuti kinnitada oma ustavust Eestimaa suhtes.¹⁶¹ Üheti rõhuti inimõiguste olulisust ning mõisteti hukka vägivalda, nõukogude korrale lojaalsete seisukohtade omaksvõtmine väidetavalt väldiks verevalamist, teisalt toetati poliitilise kriisi otsustavat lahendamist jõumeetodil.¹⁶² Poliitiliselt tegutseti Nõukogude Liidu tasandil nõutades endale toetust ortodoksse kommunismi-idee kandjatena ketserlik-rahvusliku kohaliku partei vastu. Kohalikul tasandil kiideti heaks valitsuse ning Edgar Savisaare vastased rünnakud järjepidevuslaste ja teiste poolt, ise samuti vaenulikke akte sooritades, samas mindi heal meelel koostööle Kirde-Eesti iseolemist toetavates küsimustes.¹⁶³ Katsed mõjutada toimuvad streikimisega ei leidnud enam sedavõrd laia toetajaskonda kui varasemalt ning suutmata valitsust panna drastilisi samme astuma, hajusid.¹⁶⁴ Eraldi kurioosumina rakendasid Ülemnõukogu saadikud V. Lebedev ja S. Petinov näljastreiki, peale farsiliku ettevõtmisega ajutise tähelepanu äratamise, suuremat ei saavutatud.¹⁶⁵ Pidevat pinget hoiti ühiskonnas üleval siiski varem mainitud vägivaldaahvardustega ning pea varjamatu toetuse avaldamisega relvajõudude kasutamisele rahulolematu elanikkonna vastu, olgu sekkujaks Nõukogude Liidu väed või kohalikud, näiliselt isetekkelised, rühmitused¹⁶⁶. Arvestades nii impeeriumimeelsete aktivistide suhteid keskvõimuga, kui ka sündmusi nagu 15. mail 1990 toimunu või konfliktid majanduspiiril, ei olnud võimalik iseseisvusmeelsetele jõududel selgelt

¹⁶⁰ Talving, Heikki. Me tahame liidulepingut ja võrdseid õigusi. - Rahva Hää, 19.12.1990; EKP on referendumi boikoteerimise vastu. - Rahva Hää, 13.02.1991; Kaasik, Feliks. Interliikumise külaline. - Rahva Hää, 08.08.1991; Kaasik, Feliks. Arnold Sai: Narvale võib järgneda kogu Kirde-Eesti. - Rahva Hää, 17.07.1991; Päevauudiste toimetuse. Mis saab Kirde-Eestist? - Rahva Hää, 25.07.1991; Gamzejev, Erik. Nädal majanduspiiril. - Rahva Hää, 20.07.1991; Kapov, Jevgeni. Interliikumine pooldab ühtset ja jagamatut riiki. - Rahva Hää, 03.02.1991; Talving, Heikki. Lõhenenud interliikmuine. - Rahva Hää, 28.04.1991

¹⁶¹ Gamzejev, Erik. Kirde-Eesti linnad kavatsevad hakata vabariigile maksu maksma. - Rahva Hää, 19.07.1991

¹⁶² Talving, Heikki. Me tahame liidulepingut ja võrdseid õigusi. - Rahva Hää, 19.12.1990; Lebedev, Vladimir. Vladimir Lebedev: Ärge pidage meid oma vaenlasteks. - Rahva Hää, 21.03.1991; Talving, Heikki. Lõhenenud interliikumine. - Rahva Hää, 28.04.1991; Kaasik, Feliks. Arnold Sai: Narvale võib järgneda kogu Kirde-Eesti. - Rahva Hää, 17.07.1991; Kaasik, Feliks. Interliikumise külaline. - Rahva Hää, 8.08.1991

¹⁶³ Kokk, Monika. Eile Narvas. Läbirääkimised algasid leplikult. - Rahva Hää, 01.02.1991; Lehepuu, Uno. Lossiplatsile tullakse kolme nõudmisega. - Rahva Hää, 11.01.1991; Määrits, Mati. Ülemnõukogu läks puhkusele, mõeldes uue parlamendi valimisele. - Rahva Hää, 21.06.1991; Gamzejev, Erik. Kirde-Eesti linnad kavatsevad hakata vabariigile maksu maksma. - Rahva Hää, 19.07.1991; BNS. Sillamäel pidasid nõu Kirde-Eesti linnade liidrid. - Rahva Hää, 23.07.1991; Roosileht, Toomas. Trikolooride vastasseis püsib. - Rahva Hää, 20.06.1991; Annus poliitbüroos ja komisjon tulemas. - Rahva Hää, 02.02.1991; Hüva, Vello. Enn-Arno Sillari on NLKP-st välja heidetud. - Rahva Hää, 16.04.1991; Roosileht, Toomas. Pavel Panfilov jätkab võitlust. - Rahva Hää, 18.04.1991; Määrits, Mati. Eestis asuv NLKP vara omanikku ei vahetanud. - Rahva Hää, 25.04.1991

¹⁶⁴ Raidla, Peeter. Mõttevahetusest keelduti, nõudmised jäid endiseks. - Rahva Hää, 17.01.1991; Kaasik, Feliks. Sergei Tšernov: Narvas otsustati alustada streiki. - Rahva Hää, 27.01.1991. Hindov, Juhan. Streikide asukoht on muutunud. - Rahva Hää, 29.01.1991; Hindov, Juhan. Streikidest Tallinnas ja Narvas. - Rahva Hää, 30.01.1991

¹⁶⁵ Raidla, Peeter. „Nadežda“ kutsus võitlussalku looma. - Rahva Hää, 18.01.1991; Määrits, Mati. Ülemnõukogu võttis vastu avalduse. - Rahva Hää, 22.01.1991; Eesti Vabariigi ülemnõukogu otsus. - Rahva Hää, 24.01.1991

¹⁶⁶ Tambi, Tiit. Ikka jõuga, ikka jõuga. - Rahva Hää, 08.11.1990. Kaasik, Feliks jt. Vilnius: Arutelu aluseks jäi viis dokumenti. - Rahva Hää, 02.12.1990; Hansen, Jüri. Pakases ja tuisus - Rahva Hää, 07.12.1990. Talving, Heikki. Eestile liiduleping, liidule sotsialism ja "kõva käsi". - Rahva Hää, 18.12.1990; Talving, Heikki. Ultimaatumi täitmiseks anti 24 tundi. - Rahva Hää, 16.01.1991; Talving, Heikki. Eelkõige omavalitsustest ja Narvast 12.07.1991; Raidla, Peeter. Mõttevahetusest keelduti, nõudmised jäid endiseks. - Rahva Hää, 17.01.1991

tuvastada, kas ähvarduste puhul on tegemist tõeline hoiatusega või agressiivse poliitika juurde kuuluva ja faktiliselt tagamata bluffiga. Sarnaselt varasemate perioodidega rakendati palju vormilt propagandistlikke ja sisult kaheldava tõesusega materjale. Üheti oli edastatud teave kahtlemata äärmuseni viidult hüperboliseeritud, näitena Kaitseliidu ja Kodukaitse kujutamine ofensiivse suunitlusega ja genotsiidi-ihkavate kalduvustega organisatsioonina, või keelebarjääri ületades kardinaalselt muutuv.¹⁶⁷ Nõukoguliku korra säilimist toetavate ringkonnad ei olnud siiski organisatoorselt ühtsed, mitmed sageli kattuvate eesmärkide ja isikkoosseisuga osised pidasid suurema võitluse taustal ka siselahinguid ning konkureerisid üksteisega ja vedasid liikumist üksteisele vastukäivates suundades.¹⁶⁸ Kuigi ka peale perioodi lõpetava iseseisvuse taastamist jäi pidevalt kuni 1993.-1994. aastani aktuaalseks nii võõrvägede küsimus kui ka Kirde-Eesti separatismi probleem, ei õnnestunud impeeriumimeelsetel jõududel siiski enda soovitud suunas otsustavat mõju avaldada ning pea kõik seatud eesmärgid jäid hoolimata aina konkretiseeruvast positsioonist täitmata.

Viimast perioodi iseloomustab Rahvarinde poolt pidev kriisiseisund. Valitsuskoormus tõi endaga nii vastutuse majandusprobleemide lahendamiseks kui kohustuse leida sobiv tee edasi aina teravnevas konfliktis impeeriumimeelsete jõudude ja keskvõimuga. Suur liikumise sisene poliitiline entroopia takistas võtmast kasutusele radikaalsemaid meetmeid ning taoline võimetus omakorda taas soodustas mittekonformistlike leeride teket ja arengut. Kokku leidis Rahvarinne ning selle juhitud valitsus kajastamist 25% asjakohastest artiklitest. Edastatav kuvand oli positiivne 9% artiklitest, pigem positiivne 38%, pigem negatiivne 14% ning negatiivne 32%.¹⁶⁹ Kahtlemata iseloomustasid perioodi ja ebastabiilset toetust pidevad valitsuskriisid.¹⁷⁰ Kogu ajajärgule omane toetajaskonna polariseerumine avaldas selget mõju. Siim Kallase avantüüri, Endel Lippmaa ähvarduste ja teiste riigilaeva kõigutamiste vastu aitas lisaks nende olemuslikule nõrkusele läbi kukutada ka poolehoidjate mobiliseerumine. Valitsuse kukutamises nähti ebastabiilsuse lisamist niigi ärevasse olukorda, ilma et intrigaanid suudaks paremat lahendust pakkuda. Laialdaselt tunnistati valitsuse nõrkust ning paigalseisu probleemide lahendamisel, kuid ei liitunud ühtekski piisavalt elujõuliseks vastandgrupiks, et võim üle võtta.¹⁷¹ Teisalt mõisteti ka ise, et pinevas olukorras on vaja konsolideerida jõude ning

---

¹⁶⁷ Niidusaar, Kalju. Streik "Dvigatelis" – kas seekord suure ahela algus. - Rahva Hää, 18.01.1991; Edgar Savisaare 3 arvamust. - Rahva Hää, 08.02.1991; Annuse parteil oma bulletäänid. - Rahva Hää, 21.02.1991; Raidla, Peeter. Vastupropaganda on agar. - Rahva Hää, 28.02.1991; Narvas tehakse vastupropagandat - Rahva Hää, 03.03.1991; Talving, Heikki. Eelkõige omavalitsustest ja Narvast. - Rahva Hää, 12.07.1991

¹⁶⁸ Kaasik, Feliks. Interliikumine näitab üles poliitilist aktiivsust. - Rahva Hää, 20.07.1991; Määrits, Mati. Selguse loomiseks kuu aega. - Rahva Hää, 14.03.1991; Kraft, Jüri. Kas Narva on Eestimaa. - Rahva Hää, 22.02.1991; Raidla, Peeter. Ülemnõukogu ei soovinud Eesti Komiteega ühisistungit pidada. - Rahva Hää, 12.02.1991

¹⁶⁹ Lisa 3

¹⁷⁰ Küngas, Kati. Edgar Savisaar ja Rahvarinne. Diplomitöö. Juhendaja Toomas Karjahärm. Tallinn, 2005 lk 23-25

¹⁷¹ Eestimaa maavanemate avaldus seoses poliitilise olukorraga Eesti Vabariigis. - Rahva Hää, 09.11.1990; Allik, Jaak. Uus "kaheksa avaldus". - Rahva Hää, 13.11.1990; Toetus Savisaare valitsusele. - Rahva Hää,

asuda suhteliselt laialivalguvat ühendust konkretiseerima.¹⁷² Toimus ka aina enam pöördumine kompromissialtimalt venekeelse vähemuse poole. Kuigi juba varemgi oldi üritatud kaasata muulasi, oli tegemist olnud pigem informatiivset laadi lähenemisega, mille rõhk oli pigem subjektide ümberveenmisel kui oma seisukohtade muutmisel ja kompromisside otsimisel.¹⁷³ Oletada võib, et muutuse põhjuseks oli suutmatuse konkureerida legitimistide või tekkivate uuserakondadega rahvuslikul tiival, samas haarata endale aina suuremast äärmuslikkusest võõranduv muulasest elanikkond. Kahehaaraline rünnak sidus Rahvarinde tugevalt kodakondsuse opteerimise ehk nn 0-variandiga ning Narva Vabamajanduspiirkonna loomisega.¹⁷⁴ Oma osa positiivsesse kajastusse andis kahtlemata võimul olivate eelis, mis muutis ametikohast tulenevalt ka rutiinsed kohtumised ja viisid kohtadel uudisväärtuslikeks sündmusteks, millega edastada oma sõnumit või näidata populaarsust ja kaasavust.¹⁷⁵ Poliitiline kiskumine ja vastastikune süüdistamine eestimeelsete jõududega jätkus. Siiski suudeti julgeoleku- ja välispoliitiliselt oluliste küsimuste lahendamiseks asuda koostööle, kulmineerudes hoolimata algsest vastuseisust edukalt õnnestunud ennetava referendumiga 3. märtsil 1991.¹⁷⁶ Võttes aluseks Rahva Hääles kajastatu võib järeldada, et suurim poliitiline viga tehti eelpool mainitud pöördega muulaste suunal. Vabamajanduspiirkonna ideed ei suudetud rahvale arusaadavas vormis mõistlikuks seletada.¹⁷⁷ Teised poliitilised liikumised kasutasid taolist sammu ära ning armu andmata rõhusid sellele, kui rünnakule Eesti territoriaalse terviklikkuse vastu. Opteerumise võimaluse pakkumine kerkis esile liialt hilja, et oleks

---

09.11.1990; Brus, Helle, Salupuu, Vambola. Rahva hääl. - Rahva Hääl, 20.06.1991; Laul, Reet, Meister, Viktor. Avalik kiri EV ÜN saadikule Juhan Telgmaale. - Rahva Hääl, 11.06.1991; Rõtov, Igor. Avalikust arvamusest 04.08.1991; Roosileht, Toomas. Rühm saadikuid avaldab umbusaldust Edgar Savisaare valitsusele. - Rahva Hääl, 18.06.1991; Kivikangur, Linda. See, millest avalikult rääkima peab. - Rahva Hääl, 23.07.1991; Avaldus. - Rahva Hääl, 19.06.1991; Tõnisson, Tõnis. Kellele sellest tulu tõuseb? - Rahva Hääl, 21.06.1991; Eelma, Herald jt. Kaheteistkümneme arvamus. - Rahva Hääl, 30.11.1990; Leps, Ando. Ülemnõukogust ja valitsusest ehk mis saab edasi. - Rahva Hääl, 28.07.1991

¹⁷² Savisaar, Edgar. Rahvarinde kongress tuleb kokku. - Rahva Hääl, 08.03.1991; Raidla, Peeter. Rahvarinne veel ei parteistu. - Rahva Hääl, 12.04.1991; Raidla, Peeter. Veel rahvarinde kongressist - Rahva Hääl, 16.04.1991; Raidla, Peeter, Talving, Heikki. Rahvarinne mõtleb. - Rahva Hääl, 14.04.1991; Küngas, Kati. Edgar Savisaar ja Rahvarinne. Diplomitöö. Juhendaja Toomas Karjahärm. Tallinn, 2005 lk 51-53

¹⁷³ Tammus, Raivo. Marju Lauristini tegevus Rahvarindes. Bakalaureustöö. Juhendaja Magnus Ilmjärv. Tallinn, 2011 lk 28-29

¹⁷⁴ Tammerk, Tarmu. Rahvarinne Narva tsooni suhtes ettevaatlik. - Rahva Hääl, 04.05.1991; Rõtov, Igor. Uued valimised ja Vene küsimus Rahvarinde konverentsil. - Rahva Hääl, 6.08.1991; Rahvarinde põhimõtted nn- Vene küsimuse lahendamiseks. - Rahva Hääl, 08.08.1991; Raidla, Peeter. Rahvarinde saadikud arutasid Narva probleeme. - Rahva Hääl, 21.05.1991

¹⁷⁵ Hindov, Juhan. Savisaar kohtus sõjaväelastega - Rahva Hääl, 18.01.1991; Rüütel ja Savisaar kohtusid kõrgemate sõjaväelastega. - Rahva Hääl, 16.01.1991. Kokk, Monika. Läbirääkimiste ajaks on streigid Narvas peatatud. - Rahva Hääl, 30.01.1991; Talving, Heikki. Ida-Virumaa on Eestimaa. - Rahva Hääl, 21.03.1991; Hakatakse arutama poliitilist programmi. - Rahva Hääl, 07.03.1991

¹⁷⁶ Eesti Vabariigi ülemnõukogu istungjärgul. - Rahva Hääl, 14.11.1990; Talving, Heikki. Taas ühtsena. - Rahva Hääl, 15.01.1991; Talving, Heikki. Ennetav referendum – kas meie sundkäik. - Rahva Hääl, 26.01.1991; Kõigile, kel sihiks Eesti vabanemine! - Rahva Hääl, 16.08.1991; Määrits, Mati. Ülemnõukogu tunnustas oma presiidiumit ja valitsust. - Rahva Hääl, 15.01.1991; Lasn, Tore. Peaminister võtab asja rahulikult. - Rahva Hääl, 09.11.1990; Edgar Savisaare 3 arvamust. - Rahva Hääl, 09.02.1991; Rõtov, Igor. 51 aastat okupatsiooni. - Rahva Hääl, 19.06.1991; väli 9-11

¹⁷⁷ Brus, Helle, Leppikson, Harald. Rahva hääl. - Rahva Hääl, 31.05.1991; Kaasik, Ants. Kirjutavad. - Rahva Hääl, 16.05.1991

käesoleva bakalaureusetöö raames võimalik hinnata selle lahenduse täit mõju, kuid ilmset vastasseisu on võimalik tuvastada.¹⁷⁸ Kokkuvõtvalt tuleb nentida poliitaevasse kerkinud Rahvarinde tähe tuhmumist argiprobleemidega silmitsi seistes. Kas mõni teine liikumine või muu juhtfiguur oleks suutnud ajaloorattaid teises suunas keerutada jääb vaid spekulatsiooniks, kuid selge on, et pidevad kriisid algusest peale¹⁷⁹ ei anna valitsusele pikka iga ning vajavad jõudude vahekorra uut kaalumist valimiste teel. Mõlemad viidatud muutused leidsid ka 1992. aastal aset, kuid jäävad väljapoole käesoleva uurimistöö ajaraame.

Eesti Komitee ja Eesti Kongressi staatus, mis eelmise perioodi lõpul hakkas langema, stabiliseerus ning asus vaadeldava aja lõpuks taas tugevnema. Vaadeldes populaarsuse tasemetest kaugemale ning lähtudes seatud eesmärkidest, kandis legitimistide tegevus suuresti vilja, eriti kuivõrd õnnestus takistada ideoloogiliselt sobimatute korralduste rakendamist. Allikmaterjali mahust avaldas järjepidevuslaste osas seisukohti 19% artiklitest, nendest 11% positiivselt, 46% pigem positiivselt, 22% pigem negatiivselt ning 20% negatiivselt meelestatult.¹⁸⁰ Põhiteeside osas ei muutunud seisukohad varasemate perioodidega võrreldes. Iseseisvuse taastamine kontinuiteedi põhimõttel ning Ülemnõukogu ja valitsuse autoriteedi vaidlustamine põhimõtteliste otsuste tegemiseks, olid kandvateks teemadeks. Oma tegevusega hoiti opositsioonilist rolli, kuid seda valitsuse, mitte riigi suhtes.¹⁸¹ Kõrvalteemadena töid legitimistid olulise lahendust vajava valdkonnana välja riigikaitse-, julgeoleku- ja õiguskaitse asutuste problemaatika, millest esimest kahte teemat üritas valitsus hoiduda, vastureaktsioonide hirmus, avalikult lahkamast.¹⁸² Tugevalt rõhuti ka välispoliitlistele sammudele, millega toodaks kaasa rahvusvahelist tunnustust või hoitaks ära jätkuv seostamine hingevaakuva Nõukogude Liidu või selle järglastega.¹⁸³ Majandusküsimustele liikus tähelepanu pigem perioodi lõpul,

---

¹⁷⁸ Eesti Komitee seletus Eesti Vabariigi kodakondsusest (ja optsioonist). - Rahva Hää, 17.08.1991; Uus, Enn. Eesti Komitee ei ole Rahvarinde kodakondsuspoliitikaga nõus. - Rahva Hää, 16.08.1991; Eesti Kongress Eesti majanduslikust olukorrast. - Rahva Hää, 01.06.1991; Lindsalu, Indrek. Idaminister soovib ameti maha panna. - Rahva Hää, 29.05.1991; Roosileht, Toomas. Toompeal pikett, ülemnõukogu jätkab ootamatustega. - Rahva Hää, 04.06.1991; Roosileht, Toomas. Vaatame mida toob esmaspäev. - Rahva Hää, 16.06.1991; Määrits, Mati. Kas usaldada valitsust ja selle esimeest või mitte? - Rahva Hää, 19.06.1991; Roosileht, Toomas. Eesti Kongress taandumaks survegrupiks. - Rahva Hää, 26.05.1991

¹⁷⁹ Leps, Ando. Ülemnõukogust ja valitsusest ehk mis saab edasi. - Rahva Hää, 28.07.1991

¹⁸⁰ Lisa 3

¹⁸¹ Palmaru, Raivo. Labürindis. - Rahva Hää, 02.06.1991; Allik, Jaak jt. Eesti rahvusliku ühtsuse valitsuse põhimõtted. - Rahva Hää, 20.11.1990; Kapov, Jevgeni. Eesti Komitee juhatus käis Sillamäel. - Rahva Hää, 16.12.1990; Kaasik, Ants. Talving, Heikki. ... anna meile tervet mõistust, et me ei sammuks uude orjusesse... - Rahva Hää, 17.03.1991; Eesti Kongressi seletus. - Rahva Hää, 02.06.1991; Kungas, Kati. Edgar Savisaar ja Rahvarinne. Diplomitöö. Juhendaja Toomas Karjahärm. Tallinn, 2005 lk 53-56

¹⁸² Eesti Komitee otsus Kaitseliidu kohta. - Rahva Hää, 10.11.1990; Eesti Komitee. Eesti Komitee otsus Eesti Kaitsepolitsei loomisest. - Rahva Hää, 25.11.1990; Eesti Komitee. Eesti Komitee otsus. - Rahva Hää, 25.11.1990; Eesti Kongressi otsus Eesti Vabariigi õiguskaitseüsteemi taastamisest. - Rahva Hää, 02.06.1991; Eesti Kongressi avaldus Eesti poliitika päevaküsimustest. - Rahva Hää, 22.03.1991

¹⁸³ Laar, Mart. Ajada ühtset välispoliitikat. - Rahva Hää, 08.11.1990; Eesti Vabariigi ülemnõukogu istungjärgul. - Rahva Hää, 14.11.1990; Eesti Komitee avaldus. - Rahva Hää, 08.12.1990; Eesti Komitee pressitoimkond. Tähelepanu kandub eelseisvatele valimistele. - Rahva Hää, 08.12.1990; Raidla, Peeter. Rahvahääletusest nii- ja naapidi. - Rahva Hää, 25.01.1991; Hüva, Vello. Eesti Komitee on referendumi vastu. - Rahva Hää, 25.01.1991; Eesti Komitee juhatus avaldus seoses N. Liidu 17.märtsi referendumiga. - Rahva Hää, 06.03.1991; Uus, Enn. Eesti Komitee mõistis hukka Narva vabamajanduspiirkonna loomise kava. - Rahva Hää, 26.04.1991

kuna puudus valitsusvastutus, õnnestus suuresti vältida konkreetsete tegevusprogrammidega väljatulemist ning piirduti kriisilukorra nentimise, võimalolijate kritiseerimise ning omandireformi ja õigusjärglastele tagastamise nõuetega.¹⁸⁴ Kui eelmisel perioodil tõi dogmaatiline suhtumine Eesti Vabariigi nime kasutamise osas kaasa teatava mittemõistmise ning süüdistused liigeses jäikuses, siis käesolevates ajaraamides liiguti kohati pigem vastupidisesse äärmusesse. Katsed Edgar Savisaare tooli kõigutada koostöös kommunistidega tundusid kaasaegsetele pigem võimujanuste ja põhimõttelagedatena, eriti arvestades senist teravat kriitikat või kardinaalselt erinevaid positsioone kodakondsus- ja omandiküsimustes.¹⁸⁵ Siiski teine laialdast mittemõistmist kaasa toonud tegevus oli eitav hoiak ennetava referendumi osas. Kuigi tegemist oli oma põhiliini jätkamisega, tuli alla vanduda asjaoludele ning pöörduda dogmatismilt pragmaatikale. Sellega taganeti oma varasematest seisukohtadest ning asuti rõhutama rahvahääletuse poliitilist kaalu, jättes oma vastuseisu tehniliste aspektide tasemele. Oma osa võis mängida ka legitimistide ideoloogilise tagala, pagulasringkondade, pigem toetav hoiak.¹⁸⁶ Eelpool mainitud kriisid tõi kaasa ka teatavaid sisevastuolusid, kuid liikumise tasemel ületati raskused ning säilitati poliitiline teovõime.¹⁸⁷ Võib oletada, et tänu poliitilise olukorra haprale tasakaalule ja vastasrinna nõrkusele säilisid legitimistide positsioonid perioodi lõpul sõltumata komistustest.

Muude poliitiliste liikumiste puhul tuleb tunnistada mõju olulist tõusu iseseisvuse taastamise viimasel perioodil. Organisatsioonilise ning maailmavaatelise koherentsuse tase tõusis määrani, mil vaatluse lõpul on võimalik juba eristada uusi rühmitusi, mis iseseisvalt üritavad kujutada end ümbritsevat ilma, olles iseseisvumas üldrahvalike organisatsioonide katuse alt. Ajakirjanduskajastusest puudutas väikeseid erakondi 10% kajastusest, millest positiivseks osutus 21%, pigem positiivseks 35%, pigem negatiivseks 15% ja negatiivseks 19%.¹⁸⁸ Arvestades varasema perioodi olemust, ei ole üllatav, et väikeparteid, kes ei olnud viimaste valimiste ajaks piisavalt organiseerunud, et olulist mõju omada, olid usinad

---

¹⁸⁴ Eesti Komitee pressitoimkond. Eesti Komitee võttis vastu poliitilise avalduse. - Rahva Hää, 30.11.1990; Eesti Kongressi avaldus Eesti poliitika päevaküsimustest. - Rahva Hää, 22.03.1991; Eesti Komitee juhatus. Eesti Kongress tuleb kokku 25.mail. - Rahva Hää, 19.05.1991; Kaasik, Ants. Konverentsiga avati Eesti Kongressi majandusdiskussioon. - Rahva Hää, 25.05.1991

¹⁸⁵ Talving, Heikki. Veel raskest esmaspäevast. - Rahva Hää, 07.11.1990; Lattik, Vello. Kriisi sisse? Kriisist välja? - Rahva Hää, 10.11.1990; Valk, Heinz. Ääremärkusi kaheksa eraisiku tegutsemise kohta. - Rahva Hää, 13.11.1990; Kirjutavad. - Rahva Hää, 29.11.1990; Grünberg, Sven jt. Lisandusi Eesti poliitika stabilisatsiooni ja mobilisatsiooni väitlustele. - Rahva Hää, 11.12.1990;

¹⁸⁶ Koit, Ülo. Väliseestlased toetavad referendumit. - Rahva Hää, 20.02.1991; Lindsalu, Indrek. Rahvahääletus on igal juhul Eesti rahva huvides. - Rahva Hää, 01.03.1991; Uus, Enn. Eesti Komitee loobus ennetava referendumi boikoteerimisest. - Rahva Hää, 08.02.1991; Anupõld, Enn. Ei tule rahu männipuude alla. - Rahva Hää, 10.02.1991; Brus, Helle. Referendum, referendum... - Rahva Hää, 06.02.1991

¹⁸⁷ Raidla, Peeter. W on vabariiklaste koonderakond. - Rahva Hää, 16.05.1991; Lorents, Peeter. Kui mõjuta, ega siis ei mõju ka. - Rahva Hää, 30.07.1991

¹⁸⁸ Lisa 3

kritiseerimas *status quod* ning nõudma muudatusi juhtimises või uusi valimisi.¹⁸⁹ Senine kaasamine ümarlaua või projektipõhise koostöö kujul ei rahuldanud enam kaela kandma hakkavaid erakondi. Enamgi, kasutati võimalust kujundada ja väljendada enese seisukohti riikliku tähtsusega küsimustes, valdkond, mis seni oli suuresti vaid eelpool kirjeldatud nelja suure jõu võimekuses. Eelnevate amorfsete, täpselt välja kujunemata seisukohtadega staadiumiga võrreldes, ei oldud oma tegevuses sugugi ühtsed.¹⁹⁰ Jätkuvalt kerkis esile uusi liikumisi, kuid tihenunud olemusvõitlus hakkas juba mõju avaldama, oli nii ebaõnnestumiste järel lagunemisi, kui maailmavaatelisel alusel liitumist, mis omakorda hakkas näitama märke normaliseeruvast parteilisest arengust. Enamgi veel, küpsust näitab ka, et astuti vastu organisatsioonidele, milledest ise oldi välja kasvanud. See kahtlemata ei takistanud impeeriumimeelsetel jõududel süüdistusi konjunkturismis või vastumeelsuse teesklemises, kuid viimaste väited ei saanud ilmselgetel põhjustel olulist mõju kaasa tuua.¹⁹¹ Oluliselt tugevamalt resoneerusid avalikusega süüdistused väikeparteide tähtsusetuses ning suureneva poliitgammaga kaasnevas argielu ülepolitiseerimises ja progressiivsete jõudude killustamises.¹⁹² Kokkuvõtvalt võib postuleerida, et vaadeldav periood on viimane, mil on võimalik veel kasutada üldistavat käsitlust väikeparteidest, jätkuva arengu kontekstis on edaspidi vajalik ja võimalik eristada juba konkreetsema formuleeringuga organisatsioone.

Riikliku staatuse küsimust puudutas ühel või teisel vormil 56% viimase perioodi artiklitest, kuid jaotus erinevate vormide vahel oli kardinaalselt muutunud. Liiduvabariigi staatust ehk varasema jäiga ühenduse Nõukogude Liiduga säilimist puudutas vaid 2% teemakohasest kirjasõnast.¹⁹³ Tegemist oli peamiselt impeeriumimeelsete jõudude pigem

¹⁸⁹ EDL juhatus. Eesti Demokraatlik liit seoses 8 kirjaga. - Rahva Hää, 16.11.1990; Talving, Heikki. Veel raskest esmaspäevast. - Rahva Hää, 07.11.1990; Eestimaa maavanemate avaldus seoses poliitilise olukorraga Eesti Vabariigis. - Rahva Hää, 09.11.1990; Rõtov, Igor. Uus umbusaldusavaldus peaministrile. - Rahva Hää, 16.07.1991; Rõtov, Igor. 51 aastat okupatsiooni - Rahva Hää, 19.06.1991

¹⁹⁰ Rohelised toetavad Eesti referendumit. - Rahva Hää, 07.02.1991; Eesti Töökollektiivide Liidu esindajatekogu pöördumine Eesti elanike poole. - Rahva Hää, 03.02.1991; Viis erakonda on referendumit vastu. - Rahva Hää, 31.01.1991; Roosileht, Toomas. Toompeal pikett, ülemnõukogu jätkab ootamatustega. - Rahva Hää, 04.06.1991; Roosileht, Toomas. Rühm saadikuid avaldab umbusaldust Edgar Savisaare valitsusele. - Rahva Hää, 18.06.1991; Raidla, Peeter. W on vabariiklaste koonderakond. - Rahva Hää, 16.05.1991; Eesti Demokraatliku Liidu deklaratsioon. - Rahva Hää, 04.05.1991; Kaasik, Ants. Probleem on teada, eesmärk selge. Aga kuidas selleni jõuda. - Rahva Hää, 20.04.1991; Lattik, Vello. Rahvarinne tuleb tõkestada! - Rahva Hää, 29.03.1991; Jõerüüt, Jaak. Liberaaldemokraatide hoiakutest. - Rahva Hää, 27.03.1991; Hansen, Jüri. Pakases ja tuisus. - Rahva Hää, 07.12.1990; Roosileht, Toomas. Ummikseis. - Rahva Hää, 14.03.1991; Määrits, Mati. Ülemnõukogu läks puhkusele, mõeldes uue parlamendi valimisele. - Rahva Hää, 21.06.1991; Raidla, Peeter. Eesti erakonnad ühel meelel. - Rahva Hää, 25.01.1991; ESDP juhatus. Eesti Sotsiaaldemokraatliku partei avaldus. - Rahva Hää, 10.11.1990

¹⁹¹ Talving, Heikki. Me tahame liidulepingut ja võrdseid õigusi. - Rahva Hää, 19.12.1990; Sündis parempoolne koalitsioon. - Rahva Hää, 13.02.1991; Miks ei ole meil veel maarahva parteid. - Rahva Hää, 17.02.1991; Roosileht, Toomas. Ummikseis. - Rahva Hää, 14.03.1991; ERSP noortekogu Pilistveres. - Rahva Hää, 11.05.1991; Toetus Savisaare valitsusele. - Rahva Hää, 09.11.1990; Referendum 3. märtsil. - Rahva Hää, 01.02.1991

¹⁹² Raidla, Peeter, Talving, Heikki. Rahvarinne mõtleb. - Rahva Hää, 14.04.1991; Laane, Elmut. Kes me oleme ja mida me tahame? - Rahva Hää, 06.04.1991; Kivikangur, Linda. See, millest avalikult rääkima peab. - Rahva Hää, 23.07.1991

¹⁹³ Lisa 6

retoorilises kui sisulises mõttes edastatud ihalusega vana korra järele. Argumentatsioon ei erinenud varasemast, mis pidas Ülemnõukogu tegevust konstitutsioonivastaseks, pea kuritegelikuks, ning nõudis naasmist muudatuste eelsesse perioodi.¹⁹⁴ Kurioosumina võib lisaks välja tuua V. Žirinovski tuleku Eestisse ning nõudmise luua Balti kubermang, mis on orgaaniliselt Nõukogude Liiduga seotud. Kuigi tegemist polnud otseselt liiduvabariigi staatuse kiitmisega võib mõtteviisilt taolist šovinistlikku lähenemist sarnaseks pidada. Kahtlemata mängis olulist rolli tagurliku mõtteviisi kao puhul keskvõimu toetuse puudumine. Muutunud poliitilise maastiku tingimustes asuti ka Moskva poolt pakkuma näilist kompromisslahendust liidulepingu kujul. Tegemist oli positsiooniga, millega oli lootusetult hilinetud. Kokkuvõtvalt võib tunnistada senise tiheda seotuse populaarsuse kaotanud ja perspektiivituks tunnistatud ideeks.

Uue ja parema Nõukogude Liidu loomine, kus osistel on enam autonoomiat, võis tunduda käesoleva bakalaureusetöö poolt uuritava aja algul parima saavutatava tulemusena¹⁹⁵, oli perioodi lõpuks saanud ka keskvõimu toetuse ja realiseerumise poole liikumas. Paraku mitmete liiduvabariikide avalik arvamus oli selleks hetkeks juba liikunud oluliselt radikaalsete sammude poole. Ideed kajastas vaid 15% artiklitest, mis on üllatavalt vähe, eriti arvesse võttes, et vaadeldavatesse raamidesse mahtus nii referendum uue liidulepingu üle, kui ka selle kõik ettevalmistused selle ellukutsumiseks.¹⁹⁶ Viimase perioodi alguseks oli Eesti jõudnud juba asuda Nõukogude Liiduga igasugust riiklikku sideme omamise suhtes eitavale seisukohale, mida pea konsensuslikult toetas kogu poliitiliste liikumist spekter. Oma osa kindlasti mängis kokkuleppe enda madal sisuline väärtus.¹⁹⁷ Impeeriumimeelsete jõudude poolt aga nähti liidulepingut pigem positiivse aspektina. Üheti võis selle tingida lojaalsus parteijoonetele, mida hoiti hoolimata reservatsioonidest peasekretäri isiku suhtes, kuid oma osa mängis kahtlemata ka lootus, et uus ülesehitus peataks olemasoleva süsteemi edasise lagunemise.¹⁹⁸ Ei maksa unustada, et jätkuvalt tugevalt ühise kehandi külge siduvad majandussuhted ei olnud veel läbinud totaalselt struktuurseid muutusi.¹⁹⁹ Tajudes laiema avalikuse jäist suhtumist

---

¹⁹⁴ Kokk, Monika. "Ka valskust on vaja teha," ütles Švejtk. - Rahva Hää, 13.12.1990; Talving, Heikki. Ultimaatum täitmiseks anti 24 tundi. - Rahva Hää, 16.01.1991; Kokk, Monika. Eile Kohtla-Järvel. - Rahva Hää, 16.01.1991

¹⁹⁵ Hint, Mati. Kahtluste aeg. - Rahva Hää, 16.12.1990

¹⁹⁶ Lisa 6

¹⁹⁷ Kiris, Advig. Liiduleping: kontseptsioon, probleemid, küsitavused. - Rahva Hää, 27.12.1990; Kiris, Advig. Liiduleping: kontseptsioon, probleemid, küsitavused. - Rahva Hää, 28.12.1990; Roosileht, Toomas. Kas läheme karu kaissu? - Rahva Hää, 11.12.1990; Kuusmann, Andrus. Liiduleping hakkab valmis saama. - Rahva Hää, 30.11.1990; Hansen, Jüri. Pakases ja tuisus. - Rahva Hää, 07.12.1990; Tivas, Endel. Laupäeval on EKP konverents. - Rahva Hää, 13.12.1990

¹⁹⁸ Liitu kuuluva sotsialistliku Eesti nimel. - Rahva Hää, 08.12.1990; Talving, Heikki. Lõhenenud interliikumine. - Rahva Hää, 28.04.1991

¹⁹⁹ Lebedev, Vladimir. Vladimir Lebedev: Ärge pidage meid oma vaenlasteks. - Rahva Hää, 21.03.1991; Annuse parteil oma bulletäänid. - Rahva Hää, 21.02.1991; Kirjutavad. - Rahva Hää, 21.02.1991. Kaasik, Feliks. Tšernov, Sergei. Narvas otsustati alustada streiki. - Rahva Hää, 27.01.1991; Lehepuu, Uno. Kui me äkki saamegi iseseisvaks. - Rahva Hää, 22.05.1991

ettepanekusse ei jäänud puudutamata ka mitmeid teise üle Nõukogude Liidu rabadalt kohaliku võimuga seotud organeid haaranud soov kirjutada kokkuleppele alla vahetult.²⁰⁰ Arvestades üldist toetust impeeriumimeelsetele jõududele ei ole ka alust imestada, et nende eestvõttel toimunud referendum 17. märtsil ja Eesti ennetava referendumiga paralleelselt läbiviidud kohalik küsitlus läbi kukkusid. Kuigi ametlike tulemuste alusel haarati endaga kaasa arvestatav hulk elanikkonnast, 250 000 valijat, pole mitmete ebakohaste asjaolude tõttu võimalik taolist numbrit pidada täielikult usaldusväärseks.²⁰¹ Kohatine valimiskabiinide ja sellega hääletamise salajasuse puudumine on pigem väikene eksimus võrreldes korrektse ja ammendava hääleõiguslike isikute registri puudumisel võimaliku karusellhääletamisega, mida ajakirjandusel õnnestus tõestada, Eestit okupeerivate vägede pädevusega antud küsimuses arvamust avaldada ning ka kahtlustega häälte lugemise objektiivsuse ja erapooletuse osas.²⁰² Mainitud probleemid, koosmõjus oodatult edukalt kulgenud iseseisvusmeelse rahvaküsitlusega, neutraliseerisid kogu loodetava efekti, mida uuenenud liidu kasuks sooviti saavutada. Lühidalt tuleb liiduleping perioodi lõpuks tunnistada kuuluvaks pigem läbikukkunud ideede hulka, enne veel kui 20. augusti pöördeliste sündmuste tagajärjel plaaniseeneslikult muutus võimatuks.

Iseseisvuse lävel seismist tajuti vaadeldaval perioodil selgelt pea kõikide eestimeelsete ringkondade poolt. Enamgi veel, positsioonid oli sedavõrd kindlad, et isegi suhteliselt kompromissialtina tuntud valitsusjuht Edgar Savisaar ähvardas 6. augustil ultimatiivselt selgete muutuste puudumisel viia Eesti ühepoolse iseseisvuse välja kuulutamiseni.²⁰³ Ajalooline paratamatus röövis siiski tänapäevaselt vaatlajalt võimaluse näha taolise lubaduse ellu rakendumist. Kokku käsitles iseseisvumise temaatikat 61% analüüsitavatest artiklitest.²⁰⁴ Selle suhtarvu kasutamisel tuleb mõista, et see ei peegelda endas kogu toetust ideele, pigem avaldus allikmaterjalis aja möödudes aina enam suhtumine kui paratamatusse ning enesestmõistetavusse, mis vähendas oluliselt teema päevakajalisust ja kajastatavust. See oli omane ka juhtpoliitikutele, kes tihti loobusid osalemast keskvõimu kutsutavatel sündmustel, väites, et tegemist on Nõukogude Liidu siseasjaga, mis Eestit ei puuduta.²⁰⁵ Isegi kui taoline käitumine ei saanud universaalset heakskiitu, kui võimaluse kasutamata jätmine, Venemaa

---

²⁰⁰ Kokk, Monika. "Ka valskust on vaja teha," ütles Švejtk. - Rahva Hää, 13.12.1990. Kuusmann, Andrus. Liiduleping hakkab valmis saama. - Rahva Hää, 30.11.1990

²⁰¹ Roosileht, Toomas. Üsna meeldiv üllatus. - Rahva Hää, 20.03.1991; Esialgsed tulemused. - Rahva Hää, 19.03.1991

²⁰² Lomp, Kalju. Kolmes Tartu jaoskonnas. - Rahva Hää, 19.03.1991; Kokk, Monika. Tulemus tuli selline nagu tulema pidi. - Rahva Hää, 19.03.1991; Kaasik, Feliks. 17. märtsi referendum: ettevalmistusi koordineerib komisjon eesotsas N. Zahharoviga. - Rahva Hää, 14.03.1991; Tambi, Tiit. Segadust ja pinget jagus. - Rahva Hää, 19.03.1991

²⁰³ Rõtov, Igor. Uued valimised ja Vene küsimus rahvarinde konverentsil. - Rahva Hää, 06.08.1991

²⁰⁴ Lisa 6

²⁰⁵ Hansen, Jüri. Olukorrast riigis. - Rahva Hää, 18.11.1990; Birov, Andrei. Eesti ei kirjuta alla uuele liidulepingule. - Rahva Hää, 19.12.1990

demokraatide hätta jätmine või loobumine võimalusest osaleda uue idanaabri kujundamises, jäi taolise apologetika kandmine pigem üksikute indiviidide rolliks.²⁰⁶ Taolist üksmeelt varjutas Rahvarinde teravnev vastasseis legitimistide leeriga. Kahtlemata oli viimastele vastukäiv valitsuse jätkuv tunnustuse taotlemine välisriikidest, kuivõrd tegemist oleks põhiseadusliku võimu privileegiga.²⁰⁷ Hirm kaotada juriidilise järjepidevuse habrast sidet ning jääda pidama hägustel alustel seisvasse Kolmandasse vabariiki sootuks jätkuvalt seotuks Nõukogude Liiduga kannustas mitmeid etteheited ning täpsustuste rõhumist riikluse küsimuses. Pea kriisini paisus taoline hirm ennetava rahvahääletuse küsimuses, mida järjepidevuslased asusid reflektorselt tõrjuma, alles esmaste reageeringute järel muutes oma positsiooni.²⁰⁸ Uut hingust tõi konflikti perioodi lõpul taaslahvatanud kodakondsusküsimus, mille põhjustas eelpool kirjeldatud Rahvarinde pööre muulaste suunas²⁰⁹. Samas objektiivselt vaadeldes on tegemist pigem poliitilist võitlust mõjutava detailiga, mis ei mõjutanud sisuliselt kummagi poole kavatsusi riigivormi kujundamisel. Eraldi väärib mainimist seniste rahumeelsete vastasseisude kaldumine vägivalda suunale. 17% riikluse temaatikat puudutavatest artiklitest sisaldas eneses üleskutset, ähvardust või ettevalmistust lahendada kerkinud probleeme jõuga. Üheti on mõistetav omariiklust toetavate jõudude käitumine, mis eeldas loodetava iseseisvuse tulevast kaitsmist relvajõudude loomise ning Kaitseliidu taasaktiveerumise kaudu. Samas ei jäänud agressiivne retoorika vastasrinnale võõraks, korduvalt kutsuti üles sõjaväge sekkuma sündmustesse. Mõistetavalt nägid eestimeelsed ringkonnad palju vaeva sellise sündmuste käigu ennetamiseks. Vastuseks reaalsele ja suuresti ka kujutletavale rünnakuohule asusid ka impeeriumimeeled jõud koondama paramilitaarseid üksuseid²¹⁰. Ei maksa unustada, et see kõik toimus üldise pingete teravnemise õhkkonnas, mille tekitasid riikliku jõu rakendamine tsiviilelanikkonna vastu teistes Balti riikides, intsidendid piiril ning isegi poliitiliselt motiveeritud pommiplahvatus Tallinnas.

---

²⁰⁶ Hanese, Jüri. Kui tuleksime tagasi maa peale. - Rahva Hää, 25.11.1990; Hansen, Jüri. Ettevaatust liiduleping. - Rahva Hää, 02.12.1990; Hansen, Jüri. Pakases ja tuisus. 07.12.1990

²⁰⁷ Määrits, Mati. Referendum läbi, mis saab edasi. - Rahva Hää, 12.03.1991. Jaakson, Ernst. Diplomaatiliste suhete küsimused. - Rahva Hää, 05.04.1991; Palmaru, Raivo. Vajame tunnustus. - Rahva Hää, 18.08.1991; Edgar Savisaare 3 arvamust. - Rahva Hää, 09.02.1991; Väli, Edith. ENSV/Eesti Vabariigi välispoliitilised sammud märts 1990 - august 1991. Bakalaureusetöö. Juhendaja Riina Ruth Kionka. Tallinn, 2005 lk 12-16

²⁰⁸ Raidla, Peeter. Kommenteerib Tunne Kelam. - Rahva Hää, 08.02.1991; Uus, Enn. Eesti Komitee loobus ennetava referendumiga boikoteerimisest. - Rahva Hää, 08.02.1991; Brus, Helle. Referendum, referendum... - Rahva Hää, 06.02.1991; Eesti Komitee avaldus. - Rahva Hää, 02.02.1991; Hüva, Vello. Eesti Komitee on igasuguse referendumiga vastu. - Rahva Hää, 01.02.1991; Eesti Komitee pressitoimkond. Eesti Komitee võttis vastu poliitilise avalduse. - Rahva Hää, 30.11.1990; Referendum: erinevad arvamused nõuavad selgeks rääkimist. - Rahva Hää, 26.02.1991; Rüütel, Arnold. Võitu meenutades, võitu tahtes. - Rahva Hää, 26.02.1991

²⁰⁹ Eesti Komitee seletus Eesti Vabariigi kodakondsusest (ja optsioonist). - Rahva Hää, 17.08.1991; Uus, Enn. Eesti Komitee ei ole Rahvarinde kodakondsuspoliitikaga nõus. - Rahva Hää, 16.08.1991

²¹⁰ Raidla, Peeter. „Nadežda“ kutsus võitlussalku looma. - Rahva Hää, 18.01.1991; Kaasik, Feliks. Streigikomiteed moodustavad töölismalevat. - Rahva Hää, 28.12.1990; Eesti Komitee otsus Kaitseliidu kohta. - Rahva Hää, 10.11.1990. Lugupeetud reservdessantväelased. - Rahva Hää, 17.01.1991. Helme, Udo. Ülemnõukogu ja riigikaitse. - Rahva Hää, 21.05.1991; Talving, Heikki. Enn Tupp: Meil peavad olema oma kaitsejõud. - Rahva Hää, 19.06.1991. Valitsuse infotunnis räägiti. - Rahva Hää, 15.01.1991; Hindov, Juhan. Savisaar kohtus sõjaväelastega. - Rahva Hää, 18.01.1991; Hansen, Jüri. Kuni elab südametunnistus, elab ka inimene. - Rahva Hää, 09.12.1990; Lomp, Kalju. Sõjaväelased näitasid hambaid. - Rahva Hää, 19.12.1990; Talving, Heikki. Ultimaatum täitmiseks anti 24 tundi. - Rahva Hää, 16.01.1991

Õnneks jäid Eestis inimkaotustega lõppenud konfliktid olemata. Olukorra pingestumisest hoolimata muutus iseseisvus analüüsitava perioodi lõpuks pea ainuvõimalikuks lahenduseks.

Jätkuvalt püsis teravalt päevakorras valdavalt muulastega asustatud piirkondade eristaatuse küsimus, enamgi veel, vaadeldes üldist poliitiliste pingete teravnemist, hakkasid taolised püüdlused retoorikast reaalsusesse üle kanduma. Vaadeldavate artiklite mahust 22% puudutas Kirde-Eesti problemaatikat.²¹¹ Retoorilise segaduse, teadliku sõnavõtte ja tegevuse lahknevuse ning oletatava sarnase mõju tõttu, ei ole võimalik objektiivselt eraldada üleskutseid laialdaste õigustega Narva Vabamajanduspiirkonna, regionaalse autonoomia või Eesti koosseisust eraldumise kasuks. Majanduspiiri rakendamine Eesti siseselt oli iseeneses halvasti varjatud territoriaalne eraldumine, valitsuse kompromisslahendust kontrollpunktide sisseseadmises Narvast lääne pool võiks pidada piirkonna eraldumise *de facto* riiklikul tasemel kinnitamiseks.²¹² Sellest ei maksa siiski teha alusetuid järeldusi, et kohalikud võimud ei oleks teinud takistusi ka sellise eraldatuse sisseseadmiseks.²¹³ Vabamajanduspiirkonna kujutamine vaid kaubandusliku ja rahalise küsimusena oli eriti kaheldav arvestades ettepaneku majanduslike aluspõhimõtete küsitavust. Varasemalt analüüsitud suveräniteedipüüdlused ning jätkuv vastutegevus riiklike korralduste täitmisel on mõistetav suuresti vaid separatismi kontekstis.²¹⁴ Lisaks eelpool mainitutele võtsid korduvalt sõna ringkonnad, kes nõudsid piirkonna jäämist Nõukogude Liiduga seotuks või lausa koosseisu.²¹⁵ Taolisi väljaütlemisi ennast Moskvast aina enam lahti haakiva Eesti kontekstis on võimalik mõtestada üheselt vaid katsetena eemaldada osa taastekkiva riigi territooriumist. Kuigi kohati esitati nõudmisi ka laiematele aladele, piirdusid reaalsed eralduda soovivate jõudude tegevused suuresti Ida-Virumaaga.²¹⁶ Oma nõudmisi üritati legitimeerida mitmel tasemel. Piirkonna tööstuslinnade omavalitsusorganites olid impeeriumimeelsed rühmitused jõupositsioonil, mis andis nende tegevusele teatava legitiimsuse. Täiendavat õiguspärasust üritati oma püüdlustele lisada kahe rahvahääletusega, nii liidulepingu referendumi kui ka paralleelselt piirkondliku küsitluse

---

²¹¹ Lisa 6

²¹² Kokk, Monika. Narvas on majanduspiir ikka veel lahti. - Rahva Hää, 11.11.1990; Kaasik, Ants. Kirjutavad. - Rahva Hää, 16.05.1991; Kaasik, Feliks. Leningradi maantee uuesti tollikontrolli all 10.07.1991

²¹³ Ots, Jaano-Martin. Eesti Vabariigi idapiir lahti. - Rahva Hää, 06.07.1991; Talving, Heikki. Eelkõige omavalitsustest ja Narvast. - Rahva Hää, 12.07.1991; Ots, Jaano Martin. Vihm katkestas interliikumise miitingu Narvas. - Rahva Hää, 11.07.1991

²¹⁴ Päevauudiste toimetis. Mis saab kirde-eestist? - Rahva Hää, 25.07.1991. ETA. Vastasseis Narva tollipiiril jätkub. - Rahva Hää, 17.07.1991; Roosileht, Toomas. Kas Narva VMP otsus jääbki vastu võtmata? 07.06.1991; Hansen, Jüri. Kae imet! Kartul ei olegi juurvili. - Rahva Hää, 21.04.1991; Narva taotleb 667 miljonit Saksa marka. - Rahva Hää, 25.04.1991; Tammerk, Tarmu. Rahvarinne Narva tsooni suhtes ettevaatlik. - Rahva Hää, 04.05.1991; Lavrentjev, Ivan. 1993. aasta Narva autonoomia referendumi läbiviimine ja –kukkumine. Bakalaureustöö. Juhendaja Karsten Brüggemann. Tallinn, 2015, lk 6-10.

²¹⁵ Viiding, Bernhard. Endel Lippmaa: "Ma ei poolda piiri piki Kunda jõge". - Rahva Hää, 18.04.1991; Määrits, Mati. Segased lood Narvaga. - Rahva Hää, 26.04.1991; Heidmets, Mati. Narva probleem lahendatud. - Rahva Hää, 09.06.1991; Ots, Jaano Martin. Narva ja Ivangorod kaitsevad oma turgu. - Rahva Hää, 10.07.1991; Kaasik, Feliks. Arnold Sai: Narvale võib järgneda kogu Kirde-Eesti. - Rahva Hää, 17.07.1991

²¹⁶ Kaasik, Feliks. Arnold Sai: Narvale võib järgneda kogu Kirde-Eesti - Rahva Hää, 17.07.1991

läbiviimisega. Viimase meetodina üritati oma seisukohti tagada jõuga, astudes konfrontatsiooni riigiesindajatega.²¹⁷ Olukord jäi vaadeldava perioodi lõppedes lahendamata, iseseisvuse taastamise otsustavate sündmuste juures ei mänginud separatistlikud jõud mingit rolli, kuid ei minetatud veel mõnda aega oma atraktiivsust ning tekitasid mitmeid probleeme taastatud Eesti Vabariigile.

Kolmas periood hõlmas endas eelnevat kirjeldatud eraldumis- ja konsolideerumisprotsesside jõudmist kulminatsioonini. Ajavahemiku lõpuks olid kommunistid kaotanud pea kogu oma mõju. Rahvarinde valitsus sammus ühest kriisist teise, suutmata rasketes oludes formuleerida kiireid lahendusi. Tulemuseks oli populaarsuse langus ja sisemised vastuolud. Legitimistid kasutasid võimalust ning ründasid oma poliitilisi oponente tugevalt, kuigi ka ise asuti mitmeid valesamme. Lõpplahendusena oldi siiski tugeval positsioonil, kuigi olulist osa võib seal näha pigem konkurentide nõrkuses, kui enese saavutustes. Muud erakonnad olid küpsenud määrani, mil suutsid iseseisvalt asuda poliitikas kaasa lööma ja muutusi põhjustama. Kuigi lõplikud muutused jäävad käesoleva uurimuse ajaraamidest välja, oli selge, et hajusad liikumised olid andmas teed konkreetsele parteidele. Impeeriumimeelsed jõud samaaegselt olid ühe enam loobumas katsetest muuta Eestit ning enam keskendumas regionaalsele eraldumisele. Tulemuseks oli riikliku korralduse tasandil tõsiseltvõetav oht territoriaalseteks muutusteks. Eestimeelsete jõudude osas oli aga idee täielikust iseseisvusest saavutanud absoluutse võidu, muutudes vaidluseks pigem tehniliste kui sisuliste aspektide üle. 20. augustiks oli, võrreldes alguspunktiga, olukord tundmatuseni uuenenud.

---

²¹⁷ Raidla, Peeter. Eesti majanduspiiri kaitstakse rünnakute eest. - Rahva Hää, 23.05.1991; ETA. Edgar Savisaar käis Narvas. - Rahva Hää, 14.07.1991; ETA. Vastasseis Narva tollipiiril jätkub. - Rahva Hää, 17.07.1991; Ots, Jaano Martin. Narva piirikonflikti osapooled võtsid mõtlemisaja. - Rahva Hää, 18.07.1991; Kokk, Monika. Tšuihin kutsub Rüütli, Savisaart ja Jeltsinit Narva referendumile. - Rahva Hää, 16.03.1991; Roosileht, Toomas. Üsna meeldiv üllatus. - Rahva Hää, 20.03.1991; Kaasik, Feliks. 17. märtsi referendum: Ettevalmistusi koordineerib komisjon eesotsas N. Zahharoviga. - Rahva Hää, 14.03.1991; Kokk, Monika. Narva eelhääletus algas, Kohtla-Järvega selgust pole. - Rahva Hää, 28.02.1991

Kokkuvõte

Kokkuvõtvalt võib märgata aja möödumisel arvamuste paljususe suuremat esile kerkimist ning levikut. 1989. aasta lõpuks oli aasta alguses äärmuslikuks tembeldatud ERSP saanud kajastatud viisil, mis ei olnud negatiivne ning nende platvormile sarnaseid avaldusi esitasid ka teised. Interrinde ja teiste impeeriumimeelsete jõudude tegevuse kirjeldamise toon aja jooksul ei muutunud. Eestimaa Kommunistliku Partei lagunemine muutus aina kriitilisemaks ja üldisemaks, mida edasi artiklid läksid. Erinevalt eeldatust, diskussioon riikluse vormi üle küll eksisteeris ning sai kogu perioodi vältel tähelepanu, kuid jäi põletavamate päevapoliitiliste teemade kõrval pigem tahaplaanile. Muutuste praktilise elluviimise küsimused kandsid vaadeldaval perioodil põhirolli.

Esmast perioodi võib vaadelda kui Eestimaa Kommunistliku Partei luigelaulu, viimaseid hetki, mil nad olid tõeliselt mõjusaks ja juhtivaks jõuks ühiskonnas. Ei suudetud oma seniselt monopoliselt seisundilt oma organisatsiooni ümberkujundada osalemaks taastekkinud poliitilises võitluses. Võib vaid oletada, milliseks oleks kujunenud tänapäev, kui oleks kiirelt vastuvõetud rahvuslik programm ning kasutatud ära oma eelseid alles kujunevate erakondade ees. Samas nii impeeriumimeelsed jõud, kui ka tõusev Rahvarinne nägid hoolimata üksteisele vastukäivusest, oma tegevust kommunistide tiiva all, tõeline eraldumine toimus alles hiljem. Iseseisvuse taastamisel ja hiljem olulist rolli mänginud konventsionaalsetest erakondadest ei olnud mitmed veel tekkimaski, puudus igasugune organiseeritus, üldrahvalikust toetusest rääkimata. Ainuke tõsiselt võetav ja koherentne opositsioon avaldus Eesti Kodanike komiteede liikumiselt, kes selgesõnaliselt asus vastandama end tajutud passiivsusele ja võimetusele pakkuda viise aina süvenevast kriisist väljumiseks. Allikmaterjali eripärast nähtuvalt tuleks äärmiselt negatiivset kajastust ja meediaembargot vaadelda, kui märki konkurentsi tõsidusest, vastandiks suhteliselt ulatuslikule kajastusele impeeriumeelsete jõudude osas, kelle üldrahvalikku toetamist võis vaevalt karta. Vaadeldes suhtumist riikluse vormidesse, võib oletada, et kui keskvoim oleks liidulepingu ideega välja tulnud siis, võinuks saada edasised sündmused hoopis teise värvingu. Täielikku iseseisvust võis tol hetkel pidada pigem unistuseks või tõepoolest äärmuslikuks eesmärgiks. Põrkudes liiduvabariigi õiguste mõõdukas suurendamisel keskvoimu vastuseisule ja mõistmatusele, nõudmised vaibumise asemel eskaleerusid. Tegemist on murrangulise ajaga ka allika olemuse aspektist, kajastatavad sündmused, uudisnupud ning muu ajakirjanduslik sisu vabanesid senisest nõukogulikust taagast ning muutusid aina enam asjakohasemaks ja erapooletumaks.

Teine periood hõlmas eneses kommunistliku partei osalt kriisinähtude süvenemisega, kus kaotati toetajaskonda mõlemalt poolt poliitilist spektrit, rahvuslikult meelestatute jaoks oli tegemist liigkonservatiivse organisatsiooniga, mis jäi aina enam maha üldrahvalikust

arvamusest, impeeriumimeelsete arust oli tegemist hoopis kapituleerumisega äärmuslaste platvormile. Taolise kolossi ühes kehandis hoidmine oli üle jõu käiv ning ettearvatavalt viis toetajaskonna kadumisele ja marginaliseerumisele. Rahvarinne pörkus samas hoopis võiduka opositsiooni positsioonilt valitsusvastutust kandvaks, mis üheti oli haruldane ning oodatud võimalus asuda protsesse mõjutama, teisalt oldi sunnitud asuma populaarsust langetavaid kompromisse tegema. Liikumise suhteliselt liberaalne ja hajus hierarhia ning madal sisemine kohesioon, mis sobisid hästi üldrahvalike ettevõtmiste organiseerimiseks, maksid kätte igapäevapoliitikas. Tulemuseks oli suutmatus säilitada oma edu ja sobiva kasvupinnase pakkumise konkurentidele. Enamgi veel, seni ühte jalga astunud ringkondadeski kerkis ihalus iseseisva poliitilise väljendus poole. Järjepidevuslaste leer sai üheaegselt õnnistatud ja neetud, kui täitis nende esialgne eesmärk, Eesti Kongressi kokku tulemine. Üheti oli tegemist triumfiga, millega tõestati oma poliitika populaarsust, kuid saadud võimas mandaat ei andnud enesega reaalselt võimu ja sellest tulenev suutmatus mõjutada poliitikat oli toetusele laastav. Jättes end legitiimseks seadusandlikuks võimuks kuulutamata ning seega mõjuta täitevvõimu teostamiseks, üritasid legitiimistide ringkonnaga kogu perioodi vältel viga tasa teha ning halvata ja lõpetada Ülemnõukogu ja valitsuse tegevus ja volitused. Riikliku korralduse küsimuses oli liiduvabariikliku staatuse jätkumine kaotanud peaaegu täielikult toetuse rahvuslikult meelestatud ringkondade seas. Ka eelmise perioodil populaarsust omanud liiduleping, mis parimal juhul pakuks laialdase iseotsustusvabadusega konföderatiivset staatust, jäi pigem varuvariandiks või isegi kompromissvariandina alla arvestust. Reformimeelsete seas sai võidule ettekujutus, et ainus viis kriisist väljumiseks on ka formaalsest liidust väljumine. Arutlusküsimuseks sai mitte omariikluse võimalikus vaid omandamise viis. Paralleelsest tõstis pead separatism muukeelse elanikkonna seas. Võib oletada, et tegemist oli mõistusliku reaktsiooniga, mille eesmärgiks oli päästa veel, mida võimalik, andes eestlaste enese saatuse määramise osas suuresti loobumisevõidu. Kokkuvõtvalt tuleb tunnistada kogu perioodi jõujooni ja põhikonflikte selgitavaks ning laduvaks aluspõhja tulevastele vastasseisudele.

Kolmas periood hõlmab eneses aina enam märke tõelisest üleminekust ning jõudmisest uude ajajärku poliitilises arengus. Kommunistliku partei tegevused, mis olid vaadeldava ajajärgu algul ka kõige formaalsematel hetkedel uudisväärtuslikud, minetasid igasuguse relevantsuse ning pea täielikult kajastuse ajalehes. Rahvarinnegi asus end oluliselt muutma. Hoolimata poliitilisest survest otsustati jääda parteistumise asemel rahvaliidumise tasemele, kuid oma platvormiga keerati konkurentide survele aina enam venekeelse elanikkonna poole. Suutmata tõsta oma toetust rahvuslike jõudude arvelt, asuti toetama kodakondsuse optsiooni varianti ning vabamajanduspiirkonna ideed. Arvestades, et eelpool kirjeldatud tegevus jäi perioodi lõpule, ei ole käesoleva bakalaureusetööga võimalik mõõta saavutatud edu, saab vaid tuvastada tagajärjeks oleva vastuseisu. Impeeriumimeelsed jõud olid takistatud asjaolust, et seni

vankumatuks toetuseks peetav keskväim oli samuti nihkunud uutele positsioonidele ning asunud toetama senisest liberaalsemaid liidusuhteid. Taoline olukord soosis killustatust, mil NLKP peajoonel truuks jäävad jõud olid tõmmatud kahvlisse üleliidulise poliitika ja kohaliku situatsiooni erinevuse tõttu. Aina suurenevat irredentlikku iha tuli kooskõlastada varasemate seisukohtadega. Märkimisväärselt ning hetkele omaselt suurenes oluliselt poliitiliselt motiveeritud vägivalda tase. Seni vaid retoorilisele tasemele jäänud ähvardused relvajõuga sekkumisest moondusid reaalseks nõudmisteks. Enamgi veel, vastuseks riiklikule aktiivsusele ja enese kehtestamisele, asuti looma paramilitaarseid üksuseid, millele tuginedes kehtestada enesele sobivat õigust. Legitimistide olukord perioodi jooksul stabiliseerus või isegi veidi paranes. Osaliselt võib põhjuseks olla nende eesmärkide aina suurema täitmine ning tagantjärele nähtav edu. Olulist rolli mängis kindlasti ka oponentide nõrkus. Võttes kriteeriumiks populaarsuse, tehti ennetava referendumiga boikoteerimisele kutsumisega ränk valearvestus, tegemist oli rahva seas äärmiselt kõrge toetusega ettevõtmisega. Võib oletada, et see ka põhjustas hilisema taganemise oma esialgsetest seisukohtadest. Ometi ei suutnud võimalust kasutada teised poliitilised jõud, sobivatest variantidest oli Rahvarinne haaratud teistest kriisidest ning väiksemad erakonnad veel liiga nõrgad. Selle tulemusel jäid järjepidevuslaste positsioonid käsitletava ajavahemiku lõpuks suhteliselt tugevaks. Kui vaatlusalust perioodi pikendada, tuleks kahtlemata võtta arvesse reaalselt mõju avaldama hakanud ja formeeruda suutnud erakondadega ning asuda analüüsima nende tegevust ja tagajärgi. Riikluse vormide analüüsi tulemus erineb radikaalselt vaatluse algul nähtavast. Idee senises vormis liiduvabariigina jätkamisest oli kaotanud pea igasuguse relevantsuse ja toetuspinna. Uue liidulepinguga jätkamine oli reformimeelsete ringkondade seas jõudnud positsiooni, kus seda ei peetud isegi läbirääkimist vääriks ideeks. Täielik iseseisvus muutus ainsaks mõeldavaks tulevikutsenaariumiks, vaidlusaluseks muutus vaid selle saavutamise viis. Seda peeti nõnda enesestmõistetavaks, et oma tegevustes ja üleskutsetes ei vaevutud kohati enam mainimagi seda eesmärgina vaid leiti, et tegemist on vaid lühikese aja ootamisega, ehk kuude või nädalate küsimusega. Kirde-Eesti aktivistide seas reageeriti oodatavalt valulikult ning asuti anti voli vähevarjatud irredentismile. Asuti nõudma regionaalselt uuenenud Nõukogude Liidu koosseisu astumist või isegi iseseisva Eesti koosseisu jäämisel tihedate sidemete säilitamist idapoolsete aladega. Viimaste nõudmiste seas oleva piirikontrolli kaotamine või seadmine oluliselt tahapoole territooriumi ei saa kuidagi käia kokku klassikalise käsitlevusega toimivast riigist. Kuigi taolisi taotlusi võidi peita retooriliselt vabamajanduspiirkonna nõudmiste taha, sisulisel analüüsil on tegemist parimal juhul laiaulatusliku autonoomiaga, millest eraldumiseni on vaid üksikud sammud. Iseseisvuse taastamisel kirjeldatud problematika ei lahenenud vaid jäi veel pikemalt relevantseks.

Iseseisvuse taastamise periood hõlmas endas radikaalseid murranguid lühikese perioodi jooksul. Senised poliitilised struktuurid minetasid oma tähtsuse ning andsid teed uuele tekkivale poliitmaastikule. Arengud, mis tagasivaates võivad tunduda ilmsete ja ainuvõimalikena, ei olnud seda kindlasti vaadeldava perioodi algul. Haruldane on näha nõnda radikaalseid mõttemallide muutusi toimumas niivõrd lühikese perioodi jooksul.

Summary

The revival of the political landscape and the formation of statehood 1988-1991 based on “Rahva Hääl”

The thesis observes the period immediately prior to the re-establishment of Estonian independence. The focus of the paper is cast on the rise and fall of the fortunes of various political groups of the era rather than the formal actions that took place. The ultimate purpose of writing is to give a coherent narrative, one that is lacking so far. The topic of research has only recently started to pass from the realm of yesteryear's politics to an acceptable basis for historical analysis. Of the myriad of books published in regards to the time, a troubling few use the methodical approach or provide much value to the impartial observer, most are either biographies of the involved or written by the actors themselves, providing, even if unintentionally, a significant bias towards a particular group. The timeframe has been further subdivided into three parts based on the balance of power at the time.

The first period deals mostly with the fall of the Communist Party of Estonia. The behemoth could not withstand the competing pressures of its increasing radicalising wings and stuttered in inaction. In its place the Popular Front movement, despite being nominally subservient to the party, stood to take up the mantle of governance and succeeded in becoming the dominant force in politics to come. The vanguard of the independence movement was taken up by the legitimist party attempting to form itself as the Congress of Estonia, a freely elected representative body of the Estonian citizens. The loyalist forces did not coalesce under a single body, rather adopting a multitude of different covers in an attempt to force the return to the normalcy of previous decades. The efforts were reinforced by a general strike forcing the reaction of the government. The major conflict on the definition of statehood was between the preservation of the current state and the renewed state treaty of the Soviet Union, the proposition of full independence was more of a fringe theory though gaining popularity.

The second period covers the victory of the Popular Front movement in the semi-free elections to the Supreme Soviet. It proved to be a mixed blessing, as they formed the government and were able to exercise executive power to turn the ideas into reality, while the responsibilities of running a country proved troubling to the fractious coalition of forces the movement composed of. The Congress of Estonia meanwhile was able to convene after a massive show of popular support via elections. Despite the overwhelming mandate, it decided against usurping power, which proved a bane by dooming the party to relative irrelevance. The soviet-minded activists turned to splinter the Communist Party attempting to regain the legacy

of the old. Smaller parties at the time were in the process of formation, gaining publicity via publishing their own platforms. By the end of the period, they had gained enough momentum to start forming positions on daily political issues. The renewed socialist statehood idea was the main position of the flailing Communist Party, the loss of support for the issue coincided with the popular fall of the party. The main camp turned to embrace the proposition of full independence. This period also spawned the nascent Russian separatist movement in north-eastern Estonia.

The third period centred on the actions of the faltering Popular Front. Though fully on the way to independence, internal troubles and the pivot to the Russian minority, proved to be an anathema for the movement. Despite their missteps, the legitimist movement was able to consolidate its positions and remain the main opposition force. The soviet loyalist forces also suffered from discord especially considering that the main support for the movement was based on Moscow. The leadership of the Soviet Union turned itself away from its original rigid position therefore undercutting the supported movements. The lack of cohesion was made up with increasing threats of violence. Besides the aggressive rhetoric, there were repeated calls for the army to intervene as well as the formation para-military units to enforce the positions. Especially when taken in the context of events in Latvia and Lithuania, the threats appeared to be anything but idle. The various other parties started to hold their own and began to influence daily politics, the stage was set for the political dramas of the next period. The position of complete independence was so strongly positioned in public view, that it seemed but a matter of time before the formal confirmation. The only viable alternative seemed to be irredentist behaviour of the Russian-speaking activists in north-eastern Estonia. Even if nominally attempting to establish a free trade zone, the analysis of the actions and aspirations point to goal of revoking Estonian sovereignty in the area.

Largely a tumultuous period of recent history should provide ample material for future academic research. The progression from a soviet puppet regime to an independent state is depicted most vividly by the period, leading to an extensive multitude of possible interpretations.

Kasutatud materjalid

Perioodika

Rahva Hää! 1988–1991

Kirjandus

- Balev, Vladimir. Föderaalsete suhete uuendamise probleem NSVL-s 1988-1991. Uue Liidulepingu idee. Diplomitöö. Juhendaja Mati Graf. Tallinn, 2006.
- Eesti ajalugu. VI, Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Peatoim. Sulev Vahtre. Tartu, 2005.
- Eesti ajalugu: kronoloogia. Tallinn: Tänapäev, 2015.
- Graf, Mati. Impeeriumi lõpp ja Eesti taasiseseisvumine 1988-1991. Tallinn: Argo, 2012.
- Hromova, Liisa. Eesti iseseisvuse tunnustamine Eesti-Vene kontekstis (1988-1991). Bakalaureusetöö. Juhendaja Mati Graf. Tallinn, 2006.
- Järlik, Rein. Rahva tahte täideviijad. [Tallinn]: 20. Augusti Klubi, 2014.
- Kangur, Kati. Omandiküsimus Eestis 1985-1991. Bakalaureusetöö. Juhendaja Mati Graf. Tallinn, 2006.
- Kornel, Eenok. Kuldset keskteed ei ole: mälestusi, äratundmisi, pealtnägemisi. Tallinn: Olion, 2011.
- Kui taastasime Eesti iseseisvuse. Koostaja Rein Järlik. [Tallinn:] 20. Augusti Klubi, 2008.
- Kungas, Kati. Edgar Savisaar ja Rahvarinne. Diplomitöö. Juhendaja Toomas Karjahärm. Tallinn, 2005.
- Laanemets, Sven. Kodakondsusprobleem eesti riikluse taastamise protsessis 1988-1992: Suveräänsusdeklaratsioonist kodakondsusseaduse vastuvõtuni. Bakalaureusetöö. Juhendaja Mati Graf. Tallinn, 2006.
- Laar, Mart; Ott, Urmas; Endre, Sirje. Teine Eesti: Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Tallinn: SE & JS, 2000.
- Lavrentjev, Ivan. 1993. aasta Narva autonoomia referendumi läbiviimine ja –kukkumine. Bakalaureusetöö. Juhendaja Karsten Brüggemann. Tallinn, 2015.
- Leet, Lauri. Eesti parteid 1988-1991. Diplomitöö. Juhendaja Mati Graf. Tallinn, 2003.
- Made, Tiit. Eestlaste vabanemise tee: 1985-1994. Tallinn: 20. Augusti Klubi, 2015.
- Made, Tiit. Kaks korda iseseisvaks: eestlaste 20. sajandi pöördepunktid. Tallinn: Argo, 2011.
- Made, Tiit. Kremli iseseisvust toomas: Eesti iseseisvuse taastamise 20. aastapäevaks. Tallinn: Argo, 2011.

- Paas, Kadri. "Fosforiidisõda" ja IME Eesti taas-iseseisvumise eeldusena 1987.a. (kajastused ajakirjanduses). Diplomitöö. Juhendaja Mati Graf. Tallinn, 2004.
- Pöld, Sigrid. Hageri Muinsuskaitseklubi tegevus aastatel 1987-1990 (Kohaliku muinsuskaitse liikumise rollist iseseisvuse taastamise ettevalmistamisel). Bakalaureusetöö. Juhendaja Tõnu Tannberg. Tartu, 2013.
- Rüütli, Liisa. Eesti taasiseseisvumisega seotud protsesside kajastamine ajalehe Vaba Eesti Sõna veergudel (1987-1988). Bakalaureusetöö. Juhendaja Sander Jürisson. Tallinn, 2015.
- Saadjärv, Riin. Aktiivõppemeetodite kasutamise võimalused ajalootunnis Eesti iseseisvuse taastamise käsitlemisel. Magistritöö. Juhendaja Anu Raudsepp. Tartu, 2013.
- Saarepera, Merlin. Eesti NSV Loominguliste Liitude juhatuste ühispleenum 1988. Diplomitöö. Juhendaja Mati Graf. Tallinn, 2003.
- Zetterberg, Seppo. Eesti ajalugu. Tallinn: Tänapäev, 2011.
- Tammus, Raivo. Marju Lauristini tegevus Rahvarindes. Bakalaureusetöö. Juhendaja Magnus Ilmjärv. Tallinn, 2011.
- Trumberg, Tiina. Vastuolud Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamisel Rahvarinde ja Eesti Kongressi näitel aastail 1988-1991. Bakalaureusetöö. Juhendaja Magnus Ilmjärv. Tallinn, 2009.
- Vahter, Tarmo. Vaba riigi tulek: 1991. kuus otsustavat kuud. Tallinn: Eesti Ekspress, 2011.
- Vahtre, Lauri. Vabanemine: Eesti 1987-1992. Tallinn: IM Meedia, 1996.
- Valk, Heinz. Kuidas Eesti NSV-st sai jälle Eesti. Tallinn: Tänapäev, 2013.
- Väli, Edith. ENSV/Eesti Vabariigi välispoliitilised sammud märts 1990 - august 1991. Bakalaureusetöö. Juhendaja Riina Ruth Kionka. Tallinn, 2005.

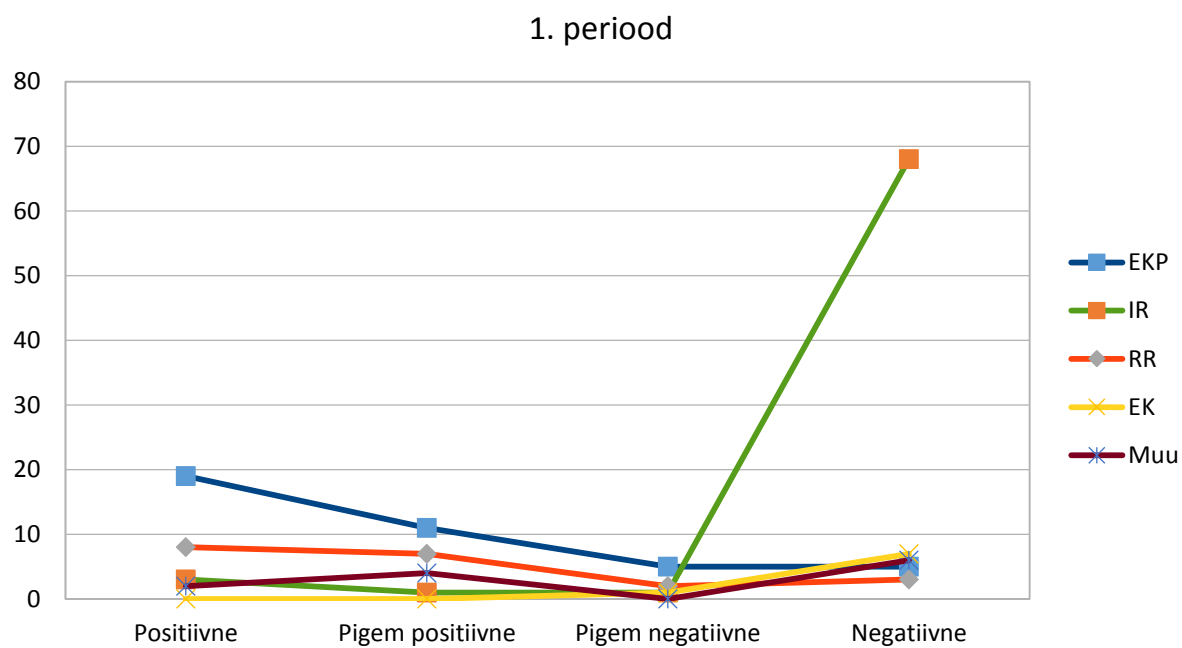
Statistilised andmed

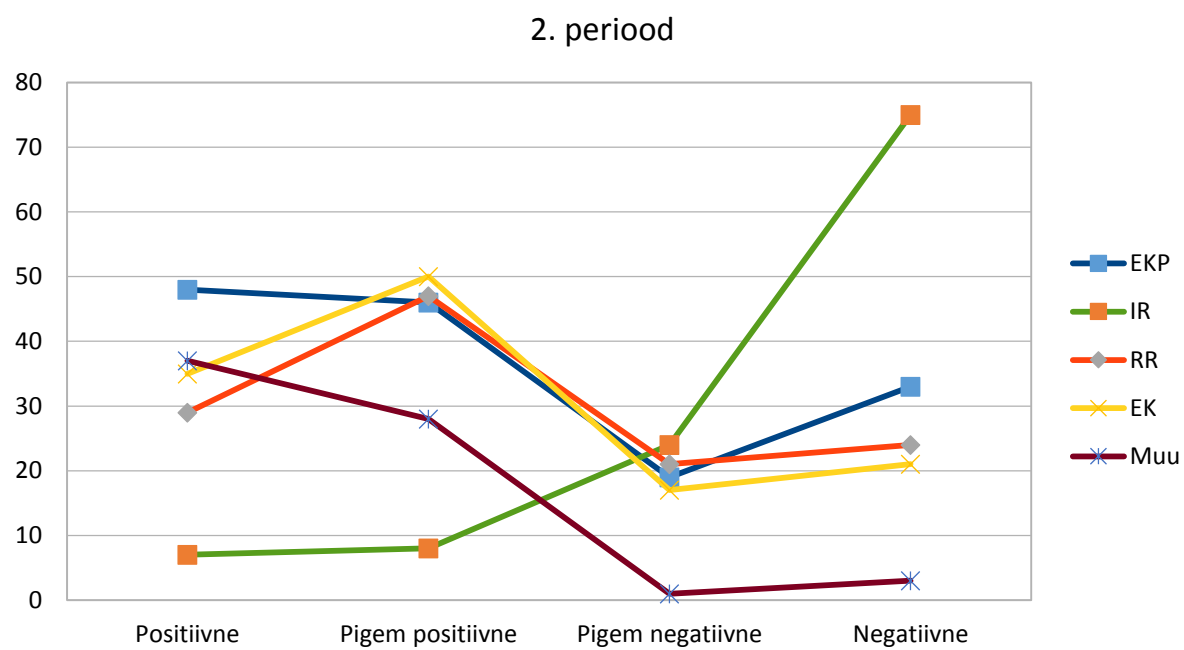
RV02111: rahvastik soo ja vanuse järgi, 1. jaanuar (1950-1999); RV0221: rahvastik soo, vanuserühma ja maakonna järgi, 1. jaanuar, eestlased. – Statistika andmebaas. Kasutatud (14.06.2015): <http://pub.stat.ee/px-web.2001/dialog/statfile2.asp>.

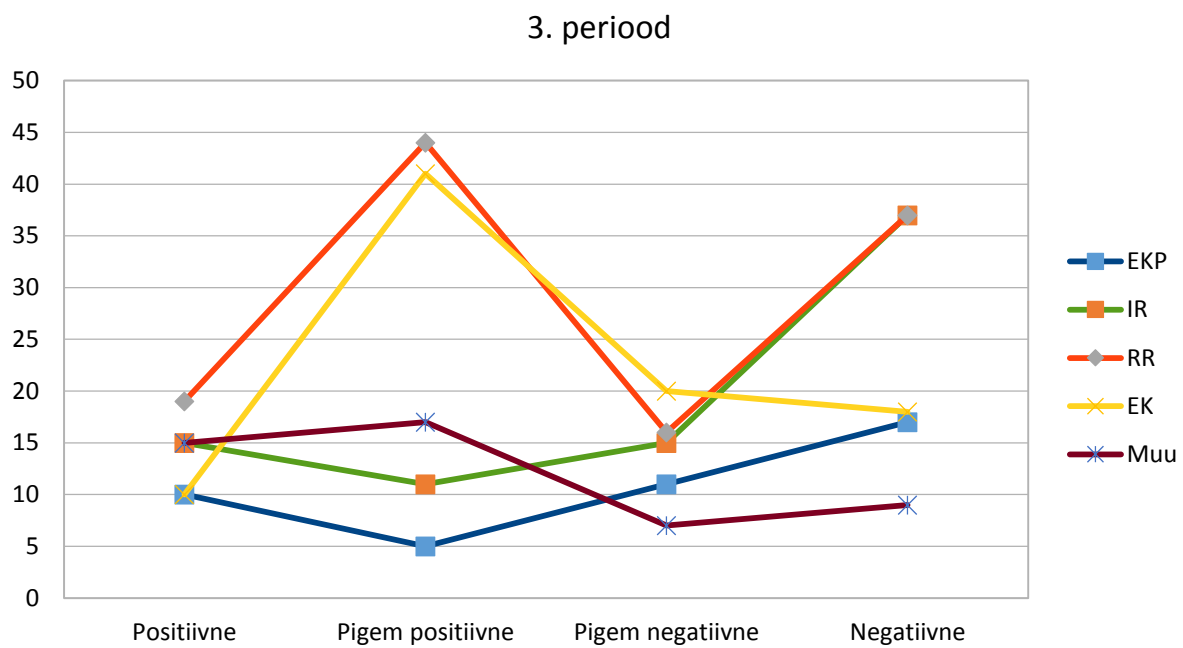

Lisad

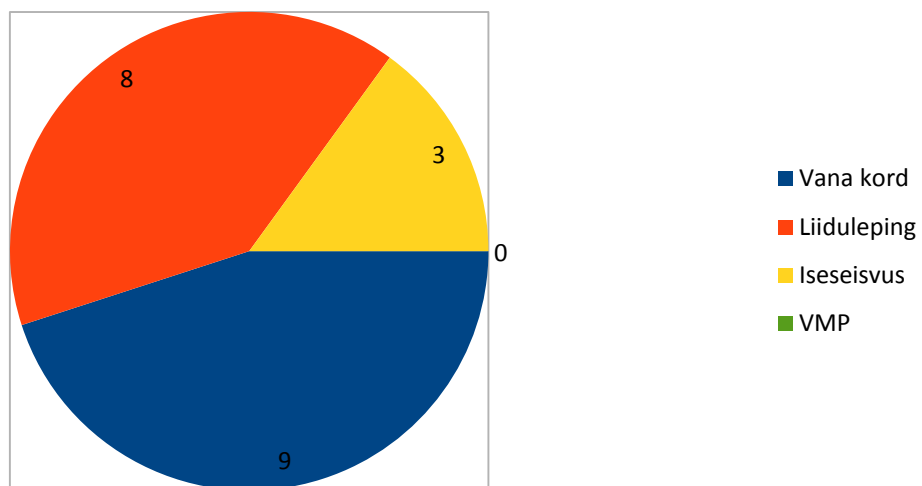
Lisa 1 – I perioodi liikumiste populaarsused

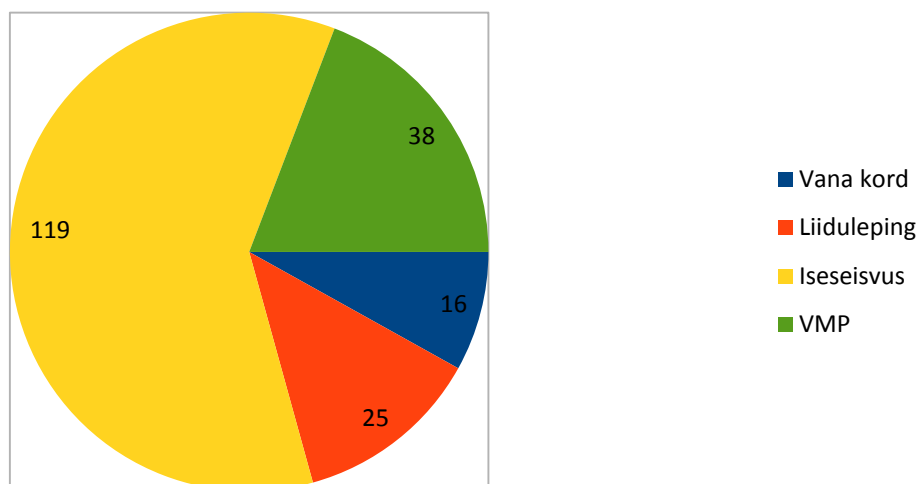

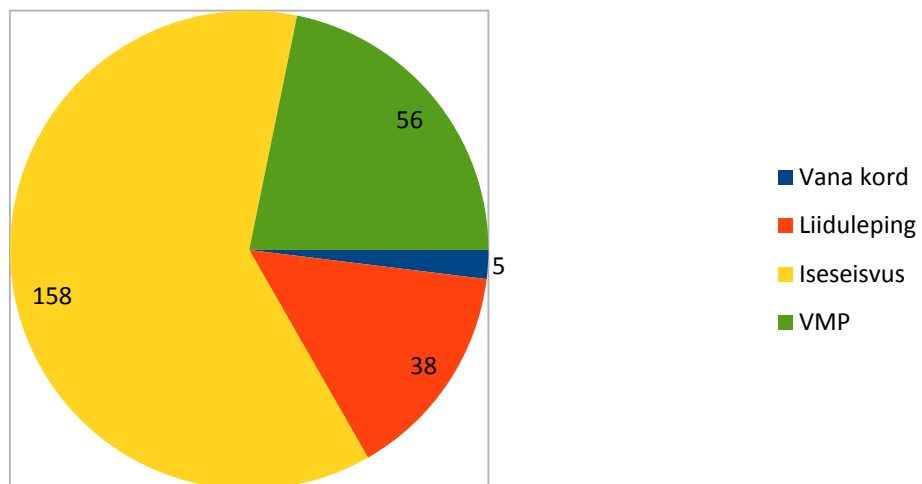
1. periood

2. periood

3. periood

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina **Kari Kalk** (19.12.1989)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Poliitilise maastiku taasteke ja riikluse kujunemine 1988 – 1991 Rahva Hääle põhjal,
mille juhendaja on **dots. Olaf Mertelsmann,**

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, 23.05.2016

/allkirjastatud digitaalselt/

Kari Kalk